

Orvosi rendszerek gyogymodok- s nemelly rokon targyakrol
(Uber medicinische Systeme, Heilmethoden und Verwandtes.)

Eggenberger
Pest 1835

Signatur: 55612-B

Barcode: +Z174546906

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ174546906>

Umfang: Bild 1 - 168

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF



BIBLIOTHEK

55.612-B

Alt-

~~13 Oct. 167.~~

LOSI

55612-B.

~~12~~ 12

ORVÓSI
RENDSZEREK,

GYÓGYMÓDOK, 'S NÉMELLY ROKON-TÁRGYAKRÓL.

I R T - A

SCHOEPF AUGUSZT,

ORVOS ÉS SEBÉSZ-DOCTOR, SZEMORVOS.

Tongues in trees — books in running brooks —
Sermons in stones — and good in every thing
Shakespeare.

PESTEN,
EGGENBERGER JÓZSEF KÖNYVÁROSNÁL.

1 8 3 5.

Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel.

TEKÍNTETES

LUMNITZER JÓZSEF

ÚRNAK,

ESZTERHÁZY HERCZEG URADALMI PRAEFECTUSÁNAK,

SÓGOROM-, BARÁTOMNAK.



Minden, ki ismer, becsül erkölcsödért, szeret szívedért, 's tisztel műveltségédért. Én ezekhez nem adhatok semmit; 's nem öregbíthetem e' csekély munkámmal. — Maradj te, ki ifjúkorom atyai barátja valál, ezen túl is, mi eddig, szíves ba-

**rátom! 's vedd tőlem, ki hűségedet
vissza nem fizethetem, e' gyenge áldo-
zatot hű szeretetem jele, hálám' mély
kifejezése gyanánt.**

Pesten, Május 20kán 1835.

E L Ó S Z Ó.

Minthogy csak arról mondhatni, hogy az orvosi tudományt teljes hatalmában bírja, ki azt mintegy történetileg felfogta, a' történetek fonala pedig naponként hosszabb lön és a' szellemszemtől nehezen követendő minden Mäanderiben és csomóiban: bizonyos egyszer'smind, hogy naponként nehezebb orvos lenni.

A' csudának és képtelennek ugyan abban a' mértékben kell visszavonulni és hanyatlani, mellyben a' szellem teljesben kifejlődik; de a' föltünő és új tárgyak utáni vágy megmarad, és a' finom ravaszság talám öröké gazdag prédával húzandja ki, homályos tóba vetett hálóját. Magának az orvosnak is, igen szigorú philosophiára vagyon szük-

sége: hogy a' divatozó rendszerek, elméletek 's gyógymódok zavarjátul ne szédelegjen, 's ne essék kétségbe; — hányszor el nem kell neki keserednie az idomelfajulás és zavarodás miatt, mellyek a' legnemesb tudományt mintegy körüláborozzák!

Sajnos, abban a' bölcselkedő Németországban, valamint a' philosophiában, úgy a' gyógytudományban is, egy józan ész-elleni Mysticismust és csudahiedelmet olly gyakorta szemlélni, mellyek szerint sok helyen, hosszabb vagy rövidebb időn ált, olly gyógymódok — néhány igazságok mellett ezer esztelenségekkel teltek — helyet nyernek: hogy a' szerény, mívelteszü orvos szinte elcsügged, az emberi észrül és értelemrül magában gondolkozó. Pedig a' míveltebb néposztályba is e'féle befurakodott, 's onnét más országokba járványosan betört. — Majd mindenütt, nagyobb részint ugyan alapos természet-és gyógytudomány-nélküli katona sebészektül üzetik egy annyira túlságos gyógymód, hogy annak varázsadagi mellett, az enyhítő szellőt, ezer orvosi plántának porával, magvával terheltet, kártékonynak;

a' vizet mellyet iszunk, annál inkább pedig a' számtalan fűszeres növényekkel zöldellő tirolisi hegyeken legelő tehénnek tejét, melly annyi betegnek új életet ad, méregnedvnek nézni; Olaszhon és Árkádia kies éghajlatit pedig — a' virág és faillatokkal örökké bájolókat — mint egy nagy veszélyt elkerülni kellene mind azon betegnek, a' ki meg akar gyógyíttatni: ilyen föltételekhez kapcsolá a' nyatermészetünk a' gyógyulást! ide juthat az emberi mesterkélkedés!

Százan, kik az emberiség és ezen tudományért égnek, magokban érzik az óhaj-tást, ezen és más baloldalokat megorvos-lani, elhárítani; a' gyógytudományt bizonyosbba, állandóbbá, a' községnek helyhez-tetését az orvosnak áltellenében, ezét a' község iránt javíttani, bizonyosbba tenni. De fogja e ezt valaha valaki valósíthatni? — Erre az egész emberiséget áltidomítni volna szükséges; mert ő benne léteznek a' jónak, rossznak magvai. De ha ki magában élénk ösztönt érez a' jó oldal felé munkálódásra; ha magát meggyőződve lenni véli, a' célának és szereknek hasznáról: mi lán-

czolná még őt munkátlansághoz? Igyekezete jó — egy fontos pont mindenben! — 's őnmunkálkodása becsét, hatását, senki sem maga, hanem mindig csak a' község ítélheti el.

Tehát jó lelkiismérettel adom ált ezen kised munkát a' közönségnek; mellynek célja: mintegy irányzatokat nyújtani, a' gyógytudománynak 's a' nyavalyák némi külön bánásmódjainak megítélésére; az igaznak, hamisnak megkülönböztetésére 's méltánylására; a' fontosnak 's haszontalannak; állandónak 's múlandónak, minden korban felfedezésére 's megbecsülésére

A' rendszerek és rendszereskedésnek, újjíttásvágnak és kontárkodásnak megítélése végett az orvosi történettanra utasítottam; némit az ó és új korból előemelvén.

A' nehézségeket, gyöngeségeket és balutakat tudományunkban el nem takartam; sőt rájok mutatván előadtam néhány fővonnattal az orvosnak nehéz föladását, 's mi módon oldható ez talám bizonyosban 's érdemesben föl; főképen a' rendszereskedéstől (Systemsucht) és szédelgő érzékfölöttiségtől (transcendentismus) intvén vissza.

Valóban, semmi sem nyomorúbb, mint egy orvos általános természettudomány nélkül, általános, a' mindenséget a' résszel összekötő, élettudományi nézetek nélkül. Ó neki minden csak meztelen, vagy ködbe borult tünetény; hol másnak a' legszebb reflexiók anyaga ered egy örvényben. „Az ember műszerzete, (organismus) a' nagy világműszerzetnek egy része — így mond egy mélytudományu hazánkfia (*Physiologia medicinalis*-ának bevezetésében); a' mi testünk a' természet különmemű anyagaival, 's ereink ennek súlymérhetlenségeivel. (imponderabiliaival) sokféle viszonykötésben vagynak; mi tehát csak akkor nyerhetünk az elsőrül jeles ismereteket, ha a' másodikat különféle anyagaiban 's ereiben illendően megvizsgáljuk.“ Ez egy mindenütt megismert 's kivallott igazság, mellynek valósítására minden orvosi intézetekben némi derék emberek gyorsan dolgoznak. De még sok marad ám hátra, a' talám évezredek után élő vizsgálóknak is, a' világ-és emberéleti törvények 's tehetségeknek fölfedezésében. Csak nézzed meg, melly kevés helybe foglalhatta az érintett Fő-orvosunk azt, a' mit

szerény és szigorú elméje szerint, ezen titkokból valami valószínűséggel (*aliqua cum probabilitate*) ismertnek tarthatunk! 's ki merné azt állítani hogy minden, a' miben már évezredekén ált süker nélkül törek fejöket a' bölcsek, valaha meg fog-e' ismer-tetni? és melly hideg ész nem látja ált a' mi tudományunk károsodását, a' gyakorlati alkalmaztatásoknak hitfői (dogmatikai) fölépítésekéből egy, nagyobb részint még ismeretlen, 's bizonytalan talpköre. A' philosophi túlcsapongás, bár melly ruhába öltözve, 's a' fölötte kemény rendszereskedés, még soha üdvöt nem hozának az orvosi tudománynak. Ezt megláthatni egész történetbeli folytában; 's talám a' mi századunkban is egy túlúzótt természetphilosophiai gyógytudomány, bizonytalanságával 's gyakorlati gyöngeségével, nem kevés okot ada egy különmemű empyriának, és mindenféle, csuda - 's korcsgyógymódoknak.

Az érzékek és az ész, mind a' ketten szoros szövetségben és súlyegyenben munkálódnak a' gyógytudományban; hogy se goromba tapogatas (*empyria*) se szédelgő

ábrándozás helyet ne nyerjen. Csak így lehet az igazi tapasztalás — az egyetlen egy igaz alapja tudományunknak, — csak ezen úton érthetők meg a' dologesetek (factum).

Megvallom, hogy én semmit nem tartok fontosbnak, az egész gyógytudomány mezéjén, a' bönctudománynál minden irányzatában, és a' világos szerény észrevételnél a' kórszobában.

Törekvém ezen oldal felé ösztönt adni; mert tudományunkban első fontosságúnak vélem, a' dologesetek fölfogását és megértését; minthogy csak ezek magok, az örökkén igaz és változhatlan természetnek sajátjai; míg ezeknek, elvont elvek szerinti összefogások, rendezések, többé, kevesbbé tökéletlen 's változandó munkája az embernek. Egységet 's összhangzást a' különbféleségbe hozni; általános elveket, mint utasítókat munkásságunkban föllállítani, nagyon dicséretes, ha szerénységgel 's a' szigorú inductio útján történik; de soha el ne rútitassék a' dologeset egy rendszernek kedvéért.

„Natura systemata nostra omnia, ne qui-

dem flocci facit, et vili pendit;“ így mond a' jeles Pallas.

Ebbül egyszer'smind az következik, hogy az idegen gyógy-rendszerek sükerei iránt, megvetéssel 's teljes elhagyással nem kell lennünk. Ha a' dologesetek fontosak, bizonyos, hogy Broussais, Tommasini, valamint a' legtranscendentebb természetphilosophiai orvosnak gyakorlatából hasznót vonhatunk; minthogy dologesetek, 's állítólag vagy tagadólag hasznos sükerek (resultátumok) mindenütt találhatók, a'hol betegek gyógyítatnak. — Minden virágbul lehet mézet gyűjteni: ez véleményem.

Ezen munkácska folytában nem csak némi orvosi rendszereket és gyógynézeteket, 's különféle időkben és országokban, részint ugyan most nálunk divatozó 's dicsért gyógymódokat érintettem meg, vagy röviden rajzoltam le; hanem főképen arra is irányzám iparomat: hogy a' természet munkáját a' gyógyításban előemeljem, 's hogy ennek főfontos állópontját, 's az orvosét (többnyire mint amannak szolgálját) kijelöljem.

Igen gyakran halljuk mára a' közönséget így szólani: Az allopathák a' nyavalyákat p. o. a' váltólázakat (febres interm.) csupán csak elnyomják, nem gyógyítják; innét a' visszaesések (recidivák). — Valóban, ha egészséges egyén, egy ütessel váltólázba eshetik, egy olyan, kinek műszerzete (organismusa) már egy vagy többszer ezen rendelleniségben ingadozott, csak ugyan könnyebben lehet a' lázak prédája, 's a' lázmozgásokat, kevesebb okból is ismételhethi. Ezen állítás, az egész természetben létező 's mindenütt kimutatható szokottság törvényén nyúgszik — 's kitől tagadható? — 's innét az következik: hogy mi (a' példánál maradván) minden váltólázat, kivált ha, és míg tiszta, főképen pedig ha bizonyos gerjeből (miasmából), vagy más járványos okokból eredett, mennél előbb gyógyítsuk: részint hogy a' műszerzet kevésbé hozzászokjék, részint — és főképen! — hogy azon anyagi, helybeli bajok elkerültessenek, melyekre a' vérfolyásnak, 's minden tenyészeti működéseknek (functiones nutritivae) ostrom (paroxymus) - alatti rendellenisége

sok okot nyújt — azon bajok 's elfajulások, mellyek nehezen orvosolhatók, 's nem ritkán kárt hozók.

De e' mellett igaz marad, 's már a' régiség jeles orvositul észrevétetett: hogy ugyan a' váltólázak csak kis részét szabad chinával okvetlenül elfojtani, mivel ezen nyavalya csak ritkán adja magát tiszta egyszerűségében (mint idegbaj) elő.

A' mostani időben talám gyakrabban fojtanak el a' betegségek mint egykor; 's a' lázak ugyan azért is, mivel a' kicsiny adagban már munkás China-alkaloid a' váltóláz némi szövényiben (complic. gastrica, biliosa, mucosa, venosa) sokszor eltüretik, míg az előbb használt Chinának nagy mennyisége, könnyen főfájást, hányást etc. okozott.

Ezen balorvoslás ellenére tehát néhányszor fölkelek; 's ezért ha ellenszóllandok is a' hirtelen és mérséktelen gyógyszeri behatásnak, senki ne vádoljon mint pártosát azoknak, kik a' célirányos munkálódásnak nehézsége miatt, soha semmit nem tesznek, vagy valamit

pro forma, a' mi a' betegeknel, a' sem az adagok (dosisok) mennyiségét 's becsét, sem a' természet gyógyerejét (célirányos életrend mellett) meg nem ítéltőknél, gyógyszer gyanánt szolgál.

Nem szükséges, 's ritkán jó, a' váltólázat chininnel, más betegséget más mivel rohanva elfojtani, de az ingerteleni életrenden kívül, még más gyógymódja is vagon azon orvosnak, ki az élő műszerzetet buzgón tanulta, és vizsgálatsszellemmel bír — melly a' gyógyítást előmozdíthatja 's a' húzamos vagy heves betegségekben előkerülhető károkat elhárítja. — Az orvos többnyire a' természet figyelmes, értelmes szolgálja legyen — ezen hatalmas gyógyítóé; az Archäus, a' Stähl' elmehijával is ő rejtezkedik az ezerféle gyógycsudák mögött az ó és újidőben. Olvasuk az orvosi történettant, lépünk-be a' parasztkunyhóba, 's errül meggyőzetendünk; — így akarok én érteni.

Ezen munkám, melly soknemü tárgyakról értekezik, rövid czímmel teljesen nem volt kijelelhető, 's nem is lett volna könnyen egy szoros lánczba összekap-

)(

csolható. Az álttnézés okáért ide i k t a t o k
e g y r ö v i d t á r g y m u t a t ó t .

Ámbár a' dolog mellett a' nyelvékes-
séget csak másodbecsűnek nézem, töre-
kedtem mind a' mellett becses segítség hasz-
nálása által, hol lehetők és célirányos-
nak tekintém, 's a' mennyire tehetős valék
a' műszókat és fogalmakat is magyar nyel-
ven előadni. E' részről kéméletet 's barát-
ságos utba igazítást kérek, senkinek pél-
dával nem akarván szolgálni.

a' S z e r z ő .

T a r t a l o m.

Lap.

1. Egy pillantat az orvosi történetekbe. Minden korban voltak mindent ígérő rendszerek és orvosok; korcsgyógymódok és szerény, igazi gyógyászság. Példák a' régi, újabb 's jelen korból 11
2. Melly orvosi rendszer érdemes feltétlenül felvételre?— Az állati magnetizmus mint gyógyszer megítélve; igazságai 's csudái. — Vizsgáló. — Némelly gyógyszerek és sebészi munkálatok méltatlan elfeledése. 18
3. A' régihez lánczolttság, egyoldalúság, orvosi tehetség és nevelés. Világpolgárok legyünk a' tudományban. 23
4. A' francia-, német-és olaszországi reformátorok a' gyógytudományban. Broussais tanja

)(

- Franciaországban; gyógymódjának 's orvos-
ságinak méltánylása; a' Broussaisismus szel-
leme, sorsa. — Francia- és Németország-
közti viszony a' gyógytudományra nézve. 33
- A' Francziák minden irányban buzgón mí-
velik a' boncztudományt. Mi és melly fon-
tosságú az a' gyógytudományra nézve: a'
különleiró, általános, helyleirási és (alkal-
maztatott) orvosi, seborvosi 's kórszabályos
boncztudomány? Különösen, ezen utólsót
mint kelljen czélirányosan művelni. — A'
sthetoscop és pleximeter használtatása és
haszna a' melbetegségekben 55
5. A' műveltséggel szaporodó két nyavalyáról t.
i. görvény (mirigykór, scrofula) és elme-
kórságról. 65
6. Minden elméleti különbözés ellenére; gyakran
öszvehangzik az orvosi gyakorlat. — Olasz-
országi gyógyreformáció. Rasori, Tommasi-
ni hatásai; — Controstimulus theoriája; az
új olasz gyógytan rövid rajzolata. Nézetek
a' gyúladásról. Némi gyakorlatos jó oldalai. 82
- Az életmű (organismus) elemi vegyületének
's a' kórlénynek mély vizsgálata. Transcen-
dentismus a' gyógytudományban 85

- Tommasini nézetei a' gyógyszererekrül. Ré-
szinti hasonlatosság a' homoeopathiával.
Gyógyszerek osztályozása T. szerint. Mint
kelljen a' gyógyszerek hatását vizsgálni. A'
gyógyszertűrés (tolleranza). Tommasininek
utóbbi nézetei 's vizsgálatai az elleninge-
rekrül. Különbség és viszony a' helybeli kór-
állapot és a' diathesisi kiterjedés közt. Néze-
tei a' vérboesátásrul. Corollarium. 99
- Az új olasz orvosi tan fő gyógyszereinek
elszámlálása. Melly nyavalyákban 's melly
adag 's vegyületben használják ezeket az
Olaszok. Néhány megítélések, méltánylások,
következtetések. 113
- Buffalini tanító „Pathologia analitica“ - ja
néhány fővonásiban. Mélyen van gondolva és
elméletileg (theoretice) magasan áll a' Con-
trostimulus fölött; de gyakorlatilag Tomma-
sini uralkodik. — Mint jó ez? mit lehet be-
lőle következtetni? 116
7. Némelly gyógyászati elveim; különösen: mi-
kor kelljen gyógyszerek, 's mikor csupán
életrenddel (homoeopathilag?) gyógyítani. —
A' természet gyógyereje. 124

8. Az orvosnak nehéz helyzete. Egy részről, a tudomány nehézsége 's tökéletlensége miatt; — mint lehessen legjobban ez oldalról célunkat elérni; az orvosi történettől haszna; — más részről a község, sokféle sajátosságai miatt, nehezen feloldható földadást ad a gyakorlati orvosnak, — 's e részről melly tulajdonság 's melly nevelés kívántatik. Nehéz, de még is lehető, hasznos orvosnak lenni. 132
9. Végszó. 135





Ha a' homályos régiségből indulva el nem fogult szemekkel kísérvük az orvosi tudomány kifejlődési menetelét, ha az idő folytában eredt különbözőféle rendszerek sokaságát figyelmesen vizsgáljuk: bizonyosan nem fogjuk magunkat megtartoztathatni az azokon való szánakozástúl, kik magokat annyira bebonyolják egy új rendszer hálójába, hogy annak eredetében nehéz tudományunk egy új áráját, időszakát vélik látni, 's egy új, rég ohajtott üdvöt minden jövő nemzetségek számára. Rendszereket látunk mi az emberek között eredni, mindenfelé vakító sugarakat küldőket, csudálást, fanatismust szülőket, egyedül uralkodókat, úgy látszva minden időközön keresztül; de majd megtörve szemléljük varázserejüket, magokat pedig lasankint nyomdoktalanul eltűnve, vagy egészen csak a' történetekben élve, az életből, csekély egyes részöket kivéven, kiveszve.

Sok időt és helyét kívánna az archivumaink nagy részét betöltő rendszerek előszámlálása; én itt nem akarok hozsalmas, bőbeszédü lenni, olvasómat pedig, a' pontosabb ősmertetet kívánót, Sprengel mélyen fürkészet „*Geschichte der Me-*

dicin“ (a' gyógytudomány történeté)-re figyelmeztetem: — de az való, hogy minden időben léteztek mindent ígérő tanitmányok és orvosok. Hajdan csudák és megfoghatatlanság, most, az idő szelleméhez képest az által akarnak uralkodni, hogy az újat hihetlent és visszatetszót teremtményeiken, minden szörszálhasogatás segédelmével hihetővé tenni, a' csudát és mysteriumot pedig elméjük teljes erejével számúzni törekeshnek. Semmi sem természetesebb minthogy az olly tanitmányoknak, mellyek elvezetnek a' vizsgálódó elme által mintegy ösztönből választott közönséges úttal, valamit az emberi ítélésmóddal ellenkezőt, alighihetőt, csudálatosat kell magokban foglalniok. De a' csuda nem ápoltatik úgy a' 19dik században, mint Paracelsus idejében történt. Az emberek nagy része ugyan ma is örömet ártadja magát az újnak és különösnek: de benne ne legyen semmi ellenkező a' megállapított fogalmakkal és ösmeretekkel. Azért hasonló esetekben csalatkozttató analogiákat kell a' megösmert 's kétségtelen dolgok mezejérül előbűvölni, mint a' hihetetlen védszellemeit, hogy a' csudára legalább korunkhoz illő ruha adassék.

Vannak emberek, a' körszellem előhaldadását 's az azzal egybekötött változásokat épen megösmerni nem akarók; de vannak ollyanok is, kik korunk minden nagyobb esetében valami tökéletes sajátságut, minden régitül egészen különbözött akarnak látni, 's azt eredeti csirának nézik, folyvást fejlődő 's szinte valódi világ

új gyümölcsök számára. Mennyivel magasabban 's áthatóbb lélekkel mutatkozik az, ki a' multtal a' jelent egyesítve csak azon újnak tulajdonít maradandó állást, melly az előbbi hosszú láncz természetes, hasonnemű szemének mutatja magát. A' gyógytudományt 's mindent illy módon szükség megítélni.

A' bölcselkedés és történet-írás minden ember számára fő-fontosságúak, az orvosnál elkerülhetlenek, ha bizonyos idők és tanítmányok vak 's tán kevély követője nem akar lenni, azoké t. i. mellyeket ihletetteknek 's másokon fölül szabadaltoknak (privilegiáltaknak) tart. A' régin elszakaszthatlanul csüngni, gyöngeség; a' mult idők és ivadékok tetteit nem tisztelni, sőt talám meg is vetni, gyöngeség és góg. Newton új hypothesis tön az ó helyébe; Galileo-Galilci fűgyelt, és szerencsésb következtetést tön eldődeinél; Volta megváltoztatá a' physika ábrázát, Lavoisier a' chemiát, 's Boerhaave időszakot tön a' gyógytudományban: de ezen minden idők emberei, ezen javítók és föltalálók egyike sem dolgozott a' maga körében a' vizsgálódás hajdani általános szabályai ellen; pontosab ösmeretet szerzték, a' voltat megváltoztaták, újat találtak, — mind ezt a' nélkül, hogy az előbbi vizsgálódás alapköveit fölforgatták volna. Ha néha ugy tetszett volna is, a' pontosabb föloldás (analysis) az ellenkezőrül győzendett meg.

Az újítás vágy és vakmerő kizárásszellem az emberi tudományok és hatások egy mezejében sem

űztek, sajnos! annyi iszonyatosságot, mint a' gyógytudományban, 's épen ő benne adá magát a' nép mindig a' legviszataszitóbb kicsapongásnak 's vakításnak által. Ha tehát a' gyógytudományt minden, az oldalán támadt és leélt korcsrendszerrel együtt áltnézzük, a' nemorvos-hajlandó lehetne tőle minden tiszteletet és hitelt megtagadni; a' gondolkozó orvos pedig azt véli: néha majdnem egész nemüktől meg kell az okosságot 's ítélő tehetséget tagadni. Az újítók, hogy önmunkájoknak szerezzenek bemenetelt, épen ezen korcs szüleményekben, — mellyekhez talám nem sokára a' magoké is fog számláltatni, — szokják megtámodni 's a' nép előtt kicsúfolni az előtői gyógytudományt, — 's igen is könnyen egy időre lehetnek a' közönség kedvencei. — Azonban a' haszonlesés és más emberi gyöngeségek mellet, a' tárgy nagy nehézsége 's érthetlensége a' be nem avattottak előtt, 's a' minden gyógymódnál munkás természetű, mind erre elég fölvilágosítást ad.

Paracelsus a' középkorban (1541 kr. u.) illy módon irt. *) „Hulljatok - le előttem, nem én előtetek; hulljatok le előttem, ti, Avicenna, Galén, Rhazes, Montognana, Messue; ti engedjetez nekem, nem én nektek; nekem mondom, ti párisi, montpellieri, svábhoni, köllni, bécsi emberek, 's mind a' mennyen vagytok a' Duna 's Rajna között; ti tenger szigetei, te Olaszhon, te

*) Lásd e' munkájának előbeszédét; Paragranum.

Dalmatia, te Athéne, te görög, te arab, te izraélita; engedjetez nekem, nem én nektez; engem illet az egyedül-uralkodás.“ Paracelsus dicsekedett aranyt csinálni tudásával, 's mellette mindig szegény-ördög volt; csalhafatlan szert bira minden nyavala ellen, maga pedig mindig hurrutban, köszvényben 's izmerevedésben (arthritis) szenvedett; halhatatlanság kövét tartá magánál; 's mégis ötvenedik éve előtt meghalt. Hasztalanul tünt a' világ szemébe ezen ember családja, szemtelensége 's legdühösebb tévelygése, hasztalanul támadák meg az ész világos fegyvereivel ezen dühös fantasztának sötét szellemét a' legjobb orvosok és természet-vizsgálók; soká a' nép bálványja maradt ő; rendszere különbféle módosítások alatt tovább furakodott, 's még a' 17dik században is új esztelenséggel 's csudapompával ékesítették föl a' rózsakereszt mystikus collegiuma által. Fludd Robert Londonban (1537) 's valamivel későbbben Digby olly tanitmányokkal léptek elő, mellyek az ép emberi elmének méregizüek, — az utolsó olly szeren dolgozván, mellyel az emberi élet örökké meg volna tartandó. Ezen idő táján jelent meg van Helmont is (1644), szinte minden oskolák, minden előbbinek 's a' betegségek tanulásának megvetője. Isten megvilágosítá azon pillanat olta a' lelkét, mellyben minden irást magától elvetett és éji ábrándozás, álmok és léleklátások által nagyobb elömenetelt tön a' tudományban, mint esze használása által. Ez is soká volt a' magasra dicsért gyógyító. 1700dik évben szinte

egy előbb irlandi katona, Greatrake nevű lőn közel távol híres, mint csupa érintés által minden bajt meggyógyító. *)

De miért tartózkodom olly soká a' multban, miért iron itt le a' hajdan annyiszor említett szavait? Az új idő nem mutat-e hasonló dolgokat? Mit nem űze Mesmer 's tanítványai néhány évtized előtt a' sokaság hiedelmével? Az állati magnetismus csudákat tön, mindenben mindenné látszék lenni, 's nem kevés lelkesnek látszó férfiu állott mystikus zászlója alá, minden egyebet megvetve. H*** Herczeg nemrég, a' mivel némethonban a' vakokat látókká, a' bennákat bankótlannokká imádkozta; mindenki tudta, mindenki nevezte 's ezereken hitték a' csudát 's búcsut jártak az üdv férfijához a' legtávolabb tartományokbul. — De mit csinál most, él-e, holt e'? kevesen tudják, — senki sem emlékezik rúla.

Néhány napok előtt Sz... grófnál, különben igen tiszteletet érdemlő férfitól, illy beszédet hallék: „Hála Isten, a' vizgyógy helyrehozta szememet. A' homoeopathia 's hydroiátrika össze testvéresedtek, 's az allopathia egészen odahanyatlík. Minden az allgemeine Zeitung mellett hirdetett orvosi munkák a' homoeopathiáról szólanak 's a' vizgyógyról. Kopp, a' híres (?) allopatha megtért régi tévelygésibül, 'stb. 'stb.“ Fáj midőn ma a' mivel laikus, soknál is többet beszél a' gyógytudományról 's egész könnyűséggel teszi ítéleteit,

*) Nem bírta e' a' magnetismus hatáserejét!

midőn a' becsületes tapasztalt orvos, ki mívelt figyelő 's ítélő erővel bírva, fáradságos bonczolatokban, beteg ágyok látogatásánál 's becses archivumokban gyűjtöttekkel, csak órizkedve mozdul ezen labyrinthban 's határozó ítéletet adni kételkedik. Természetes ugyan a' magát azon bánásmódnak áltadás, melly valódi szolgálatokat tön, ha bár csupa életrendi szabályokbul áll is; de az emberi míveletek és orvosi rendszerek történetébe való nézés megóhatna bennünket a' vakmerő általánosozástul (generalizálástul) 's a' kizáró ítéletektül. Voltak minden időben újítók és kizáró rendszerek, mindent ígérők, uralkodók 's lasankint eltűnők, másoknak adva a' bizonytalan helyet: minő gyengesség, épen a' mostaniakban egészen mást, valami rendkívülit pillantani meg; mintha a' sors és az idők mindenható szelleme épen a' korunkbelieknek osztott volna kegylevelet (privilegiumot)! Illyen muló cselszövevények között fejlett ki míveszetünk tetszőleg fenyített, nemes törzsöke, lasan ugyan, de egy folytatában ugyan azon 's egyre változhatatlan gyökerekbül, mivel az örökké változhatlan természettül alkotattak 's nem tartoznak a' dogmatikusok, pneumatikusok, játrochemikusok, játromechanicusok, browniánusok, broussais-féliek, homoeopathák allopathák vagy dynamikusok bírtokába, hanem a' minden időbeli emberi nemzet valódi vizsgáló szelleméi!

Elsőnek nevezem az elfelejthetetlen Hippokratést, ki eldődeinek mesterkéléseit 's bölcsel-

gési szórhasogatásokat felre vetve a' tiszta észrevételektül, az emberi vizsgálódás, fürkészés és kiösmérés természetes utjába lépett; már 460évvél élt kr. e. de irásai hív képei maradnak a' természetnek, telve egyszerűen eléadott esetekkel, scho- lasticus okoskodások nélkül. E' tekintetben valóban példakép gyanánt áll mint bámulandó, nehezen utánozható; — 's én nem ösmerek másodikat, ki'olly nagy lélek mellett, olly kevéssé adta volna magát a' speculationnak által. Észrevételei egészen természeti fényben állanak, úgy hogy rülok kiki- egyéni nézetei szerint így és úgy ítélhet, tüle pe- dig meg nem vesztegettetve, — a' semmi időtül meg nem emésztendő. Igazi figyelők voltak utóbb, noha ama'hoz nem hasonlithatók: Diocles Carys- tus, Proxagoras Cosbul, Erasistratus Ceus, kik kivált a' boncztudományban tettek némi előmenet- telt. Később, egy hoszú, borús időszak után, mellyben a' sophisták és mystikusok sokat kép- telenkedtek, és igazságszerető mérsékelt ellenfe- leiket 's innét a' valódi gyógytudományt is na- gyobb elmetehetségök által elhomályosíták, — mert a' legnagyobb tehetségü fejeket tudták tár- saságokba vonni, a' Jesuitákként, — megjelent Galenus a' keresztény időszámlálás kezdete után, egy és félszázaddal. Noha ennek legnagyobb ér- deme inkább a' régi igazságok visszahívásában, mint tulajdon előre törekvésben állt, mégis né- mely tulajdon vizsgálatot köszönhetünk neki.

És viszont azon zavaros, fölforgató összezava- ró időkben, mellyek majdnem 14századot töltenek

be, igen kevés állandó alapu adaték, de a' mi jó már létezett nem vala elemészthető 's a' tudomány elrejtett szilárd fonala ismét nagy munkássággal tovább fonaték a' középkor végén. Olasz és Németthonban viszont igen sok nagy tehetségű fejadá magát az igazság szerény, esöndes menetelének, kik közül nevezhetők: Argentier, Rondelet, Capivacci 's a' magyar Horekovicza. Minden mystikus garázdálkodás, rendszer alakzás és orvosi csalók ellenére is, — kik közül a' kolomposokat (föbbeket) megnevezém, voltak a' 16 század olta orvosok, kik a' természet szent könyvébül tudtak olvasni, 's kiknek teremtményei nagyobb részint örök időkön által állandók. Ez idő olta annál nagyobb előmenetelt tön az orvosi tudomány, mivel a' bocztudomány nagy szorgalommal üzeték 's majdnem évenként egy új műszer ösmertetek megrendeltetésére nézve ez emberi testben. Mindig becsesek maradnak: Fölloppius, Vesalius, Eustachius, Cesalpini, ki első magyarázá meg a' tüdőbeli vérkeringést, 's Harwey, ki az emberi test minden ereiben történő vérkeréngést föltalálván és megmagyarázván a' gyógytudományi időszakok egyik legnevezetesbkéit képzé.

Fölöslegesnek tartom 's e' munkára nézve igen meszsze-nyújtottnak az újabb idő nagy orvosait p. o. Sydenhamot, Morgagnit, Hallert, Richtert előhordani munkáikkal együtt; Europa minden mivelte tartománya néhány nevezeteset tud ezekbül mutatni; látható, hogy minél jobban kifejlett a' közönség lelki miveltsége, annál kevesbé gyözhettek az

újítók és csupán elméletalkotók (theoria-alkotók) a' szerény 's valódi vizsgálókon. Ezzel pedig nem akarom azt mondtani, hogy a' nagy orvosok nem képzettek magoknak rendszert vagy elmélet-idomot, mert hiszen mindenki törekszik az ő tulajdon szerzett ösméreteit egységre 's öszszehangzásba hozni; de ez nem fő dolog nála, 's rendszerét inkább tökélytelenül hagyja, mint hogy miatta valóságokat csavarna félre; ezeknek magokban állandó, változhatlan anyagnak kell lenni az idom minden különbsége 's változékonysága mellett, mellybe öntetnek. Innét jó hogy néha főbb emberek, elméleti nézeteik még olly különbfélesége mellett is, a' dolgok mezején, a' gyakorlati munkálatban egymással megegyeznek.

Egyszersmind előlegesen (a priori) igaz, 's napfényű világos, hogy a' valódi fügyelet-szellem a' legnagyobb orvosokban egyesülve volt szerénységgel 's világos tiszteletével (nem vak utánozásával) a' hajdankorbeli nagyság iránt. Sydenham sokkal többet tudott, de igen sokat Hippokratestül, 's szerény volt, ennek érdemeit becsülő. Az örökkén híres Haller példája a' mérséklésnek és szerénységnek; Sauvages, Frank, Hildenbrand 's minden nagy orvosok méltányolák a' régi jó tanítmányokat, tovább fejték ki azokat, hozzájuk kevés újat de örökkén állandót adhatva, mint az örök idők fügyeleti szellemében eredtet. De csak illy emberek könyvében olvashatni is, milly sok kivántatik a'hoz, hogy igazi orvosok legyünk, 's illyenek milly végetle-

nül főlebb vannak a' csupán újítók 's rendszer-
hősök fölött!

Nékem volt alkalmam különböző tartomá-
nyokban számos rendszereket, nézeteket 's újságok
alkalmaztatását láthatni, gyakorlatilag a' beteg-
ágnál 's nagy kórházokban is. Midőn Paviában
voltam, azon Hildenbrand Ferencztül igen jól el-
rendelt kórházban Dr. Bellati a' controstimulus
elvei szerint gyógyítá; del Chiappa tanító, non
plus ultrá-t állíta föl a' gyúladáselleni, tulajdon-
képen vérszívó irányzatban; Gradignani doktor
mérsékeltebb gyakorló volt az ó iskolából; Fan-
tonetti doktor a' klynikát a' legjobb francia ec-
clecticismus szellemében vezette, nem pedig Brous-
sais-ozva, — előtte pedig a' jeles Hildenbrand,
mint új német eclecticus gyógyítván. A' bécsi
nagy általános kórházban is igen különböző gya-
korlati gyógymódot láttam. Melly rendszer látszék
előttem legjobbnak? — meg merem e mondani?
Egynek sem akarnám magamat egészen áltadni;
egyesebben pedig annál több jót láttam, minél
mérsékeltebbek voltak. Láttam e sok újat, jót?
Valóban sok új 's abban jeles is van, melly hi-
hetőleg minden időn által a' legállandóbbakhoz
számláltatik, — de ez nem egészen nagy bőségü.
Sajnálkozva vettem egyszersmind észre, hogy a'
hajdan nagy szerepet játszott gyógymód, igaztala-

nul elhagyatik; mások pedig egészen feledésbe mennek.

Ha valami nagyon magasra emeltetik, annál mélyebbre szokott esni; fanatikus feszülés után, lomhulás következik és részvétlenség. Így van mindenben a' dolog: Ha a' magnetizmust általános ponacaeának ki nem kiáltják, ma is elég figyelem divatozna iránta, míg illy módon csak a' későkornak adatandik talán, őt az életbe visszahozni, a' csudamázt levakarni róla, 's mérsékeltesen sok, most hibázó hasznát venni.

Mert minden kétségen kívül van, hogy testünkre bizonyos körülmények alatt behatással lehet a' test ezen tulajdon állapotja, melyet a' műszertelen testékbeli magnetizmushoz való hasonlatosságaért állati magnetizmusnak nevezünk. Elmellőzöm a' homályos hajdan orakulummondóit, a' chinai orvosokat és csudatevőket és sok másokat, kik részint talám csalók, részint pedig magnetizmus birtokosai volhattak. Streper doktor és más régiek magnetizálhatták ugyan a' betegeket, de Mesmert illeti azon érdem, hogy minekutána a' beteg részeket hosszabb időn által már bizonyos irányokban manges-vással megkené, bebizonyítá a' mangesi efficiensnek minden élő 's élettelen testekben lételét. Örökké kár, hogy a' fényleni vágyás áldozatja lőn, — ezen nagy emberi gyöngegségé, — 's nem szégyenlé állítani, hogy egyedül ő bírja azon manges erőt, mely a' betegeket meggyógyítani képes, 's vakmerően állítja: Csak egy betegség van a' földön, 's ellene egy

szer, a' magnetizálás; minden többi űres téboly. Ez alapítá meg Mesmer bukását 's nem kevés oka lón a' gyógytudománybeli magnetizmus elhenyélésének.

Az állati mágneses állapot létele, mint az ásványi módosítmányaé, nem tagadható. A' holdosság (álomjárás) hasonló tünetényt mutat; az ideges (nervosus) egyénekben, némelly betegségek alkalmával, gyakran magokbul, néha a' gyógyszerek, kivált bódítók (narcoticusok) melléhatására mágneses jelenetek támadnak, mellyek közül Huber és Hagenbach érdeketéseket láttak egy leányon. A' mágnesi állapot által hihetőleg mély nyugalomba hozatik az agy, a' közérzés idegei pedig (a' duczok) az érzékenység olly magas fokára emeltetnek, hogy elsőnek helyét foglalják el kívülrül és belülrül. Illyképen a' mágnesi álomban a' látás, izlés és hallás nem az agyidegek által történik a' reászánt műszerekben, — minek tanúja p. o. a' merő 's tág szemfény a' magnetizáltaknál, — hanem a' test közérzéke által, mellynek hason 's idegen nevei ezek: belső érzék, testi érzék, kenesthesia, sensus internus, communis, corporeus. Az is bizonyos még, hogy a' magnetizált, a' magnetizálóval szoros öszveköttetésbe jő, 's ebbül abba áltfolyás történik, a' mire azon elbádjadás mutat, mellyet a' magnetizáló érez; valamint az erre történt benyomások, 's ennek belsejében forgó dolgok a' magnetizáló által is érezhetők; — mindezekben nincs semmi ellenmondás. Mivel tehát a' belső érzék, a' tenyész-

élet hihetőleg magasra van a' magnetizáltban emelve, míg más oldalról az agy 's az állati élet lenyomatik: megfogható mint hat kedvezőleg a' magnetizmus az olly betegségekre, mellyek az, útolsonak rendkívüli fölemelésével vagy az elsőnek szabályelleni gyöngeségével köttetnek egybe. Ha a' magnesi álmomban a' belső érzék nagyon föl-magasztaltatik, megmagyarázható, mint ítéltet erősebben az illy álmodó alvó, mint nézhet élesben a' jövőben, mint olvashat bezárt szemekkel, belső állapotjáról számot adhat, 's recepteket is szovalhat, ha már előbb is birt orvosi eszméket és nyelvösmeretet, mint beszélheti folyvástabb az idegennyelveket, mellyeknek elemeit ösmeri, mellyeket előbb tudott, de elfelejtett; mint találhat fölgépelyeket, mellyeknek elemeit és alapeszméit, habár zavartan is, birta. Ez mind nem tartozik a' csudák honába. De a' mi előbb nem volt benne, azt a' magnesiálmomban sem fejti ki magából. Hogy tehát a' durva paraszt görög verseket csináljon, hogy a' ki soha nem tanult olvasni, minden írást olvasson; — általában hogy az megtörténék mi a' gondolattudománnyal 's változhatatlan itéletszabályokkal ellenkezik, itt is a' hazugságokhoz tartozó, mellyeknek gyakran áltadják magokat az okos, becsületes emberek is, a' csudálatostul és magyarázhatátlantul elragadtatva. Ez olly sokféleképen történvén, 's a' magnetizmus színe alatt mindenféle gonoszság gyakoroltatván, végre az igaznak sem hittek; 's most igen keveset gondolnak a' magnetizmus-

ra mint gyógyszerre, 's úgy szólva majd semmi sem tétetek azon eseteknek meghatározására, melyekben, 's azon módokéra, melyek szerint a' nyavalyákban sükeresen lehetne használni.

Én itt fölszínű, töredék intéseket adtam,— a' ki róla kimerítő érdeklletes leírást akar olvasni, tegye birtokába Kluge, Stieglitz, Pfaff, Eschenmayer írásait a' Mesmerizmusról. Még egyszer ismételem: a' mi igen magasra emeltetik, esendő.

Hasonló sorsot tapasztaland a' vizgyógy is, mely épen most trombitáltatik sokaktul általános szernek ki. Ezen vizitató gyógymód a' maga helyén igen jeles gyógyító szer, mellynek hűsítő 's gyakran erősítő hatása nagy mezőt nyerendhet a' gyógytudományban. A' vérmes, kivált eholera-(epe-) mérsékletű emberek sok húzmos vagy időszakos nyavalyájoktul szabadíttatnak gyorsan és alaposan a' hideg viz által meg. A' hatás még sokkal világosabban tűn olly egyéneknél elő, kik szeszes italokhoz voltak szokva. Én egy vérmes emberrel, ki négy évig szenvedett a' húzmos hugycső-folyásban, 's majdnem egész seregét használta az ezen baj ellen dicsért belső 's helybeli szereknek, hat, hét icze hideg vizet itattam meg naponként, mellette elhagyatva vele a' kávé 's bor ivását, a' fűszeres, zsiros és igen megszózott ételek evését. Ő szorosán követé rendelésemet 's 5 hét alatt alaposan meggyógyult. Kevéssel ez előtt egy második próbát tettem hasonló esetben 's nem kételkedem, ha-

sonló sükerrel. A' vérháborgásos esetekben általában, 's az onnét származó fejfájásban, nádra-kolikában 's vérfolyásban fő szernek tartom, ha a' körülmények, különösen ha a' gyomor minősége, megengedik annak használatát, kivált az érzékeny asszonyoknál. De hogy durva empyrismus haszontalan vagy ártalmas eszközévé ne legyen, ezen vizitált nemcsak hogy nem szabad minden nyavalyában rendelni, hanem még a' megfelelő esetekben is nem csekély módosítást kell a' táplálásra nézve elővenni, melly legtöbb esetekben főzött hús és zöldség legyen, némelyekben csupán állati élelem. Azon mérséklett számú betegeknél, mellyeket ezen gyógymódra szoríték, egy példa különösen érdeklletes előttem, hol a' vizet csak akkor tudá a' betegem jól elszivelni, — egy nagy borivó, nyakas dugulásban és huzmos májgyuladásban szenvedő, — ha reggel 's ebéd előtt egy kis adatkerü kivonatot vetettem be vele. Néhány még olly jól választottnak gyanított esetben, nem tudtam czélt érni. Bár melly ártatlannak lássék is ezen szer, vaktában nem használható, különben véle is bajt okoznánk. Tudók egy esetet, mellyben az egy dél előtt megivott két pint víz iszonyú hasmenést szüle, halálba végződöt; noha igen sok hasmenésben jó szolgálatot tesz. Szemtanú voltam még egy más esetnél is, hol kinzó gyomorgörcs és majdnem gutaütés állott be reá.

Sajnálatos tehát látni, mint teszi sok nemorvos ezen vizgyógymódot vakon általános gyógyszerévé. Illy ártalmas célra már néhány könyv

van forgásban, csudákkal, ösmerethijánnyal és charlatanizmussal telve; mellyeknek megczáfolását itt haszontalannak vélem, 's elhalgatok, hogy a' ma divatozó durva polemikátul kémélten maradjak; csak attul tartok, hogy épen ezen nagy általánosság miatt néhány év mulva igen kevesen fogják ezen szert használni, 's így érdemtelenül az elavult,elfeledt szerek nagy számát szaporitandja.

Noha csak néhány év óta forgok a' gyakorlati orvoslás és sebészség mezején, még is né-mellyeket láték majd mindenféle ez vagy amaz elavult gyógy mód és gyógyszer közül, néha egészen elrejtve, legjobb sükerrel használtatni, — mellyeket részint magam is figyeletre vevék, 's hihetőleg annak idejében collegáimmal tudatni fogok. Sokakrul szólanak ugyan az újabb idei könyvek, de a' betű holt. Ezt mondhatom szinte többféle operációkrul (munkálatokrul), a' mi 'annál csudálhatóbb, mivel ezek közül a' jobbakat a' nyilvános süker folyamatba hozhatná, 's védhetné a' divat és feledés ellen. Nem halgathatom itt el a' szempilla kötőhártyájának kimetszését az egész szarvhártya körében, a' húzmos gyúladásnál 's ez utolsónak nyirkzavarodásánál a' legszélső fölszínén. Keveset és nem hódítót mondanak ezen hathatós gyógyszerül a' nyavalyák egyik legnyakasbikában, melly olly sokakat foszt meg a' látás menyjéttül, míg számtalan szemvizek ajánltatnak rendesen addig változtatandók, míg teljes vakság álla be. A' nagy Scarpa hihetetlen sükerrel végzé Paviában, 's ajánlása végett sok betegarczot raj-

zoltata le teljes pontossággal, *) és Richerand **) legnagyobb dicsérettel szól róla. Én ezen munkátot részintesen kétszer, 's nem rég teljes kiterjedésében a' legjobb sikerrel tettem. ***) Ha könnyű, biztos kézzel illőleg végre hajtatik, nem kételkedhetni jó sikeréről, a' legrosszabb esetben pedig rosz következéseinek elejét vehetni. Kár, ha valami illyes, egy meg nem felelő próba után, a' jó operátortul elhenyéltetik.

Az öregebb practicusok ritkán hibáznak újítani vágyás által; de ezeket néha láthatni az óhoz kapaszkodni, újabb korunk jó indultául keveset tudni, vagy ha tudták is, azt különféle okokból használat végett el nem fogadni. A' kezdő gyakorlók része egész a' siring hű marad azon rendszerhez, mellyben neveltetik 's mellyel a'

*) Scarpa, Malattie degli Oechi. II. vol.

**) Richerand. Nosographie chirurgicale.

***) Koncz K., ki 8dik évétől 26ig majdnem mindig szarvhártya gyúladásban szenvedett 's végre annak meghomályosodtu után a' fényt is alig vette észre, Nov. 26. 1834 Pesten Frommhold úr, 4 évi taunló orvos jeienlétében mondott mívelet alá vetteték. A' siker igen kivánt vala, mert 24 óra után, mikor a' kötést változtattam, már világosan látott a' beteg, — olly esett, mellyet Scurpa gyakran tapasztalt. Csak az várandó még: nem áll-e ezen mirigy kórságos személyben új gyúladás bé.

munkásságba lépett, 's noha a' közönség azt véli: minden öreg gyakorlónak igen sokat kelle tanulnia, mégis csak részéről mondható ez el, mivel a' nagyobb rész gépolyiesen úgy dolgozik tovább, a' mint kezdé, sőt idővel henyébb, fölszínűebb 's anyagiásb lesz. Tisztelet, becsület az ifjúilag munkás veteránnak, ki az ifjúkor élénken munkás erejével hosszú tapasztalást 's hidegebb 's minden oldalrul kifejtettebb itéletet köt össze; ez valóban, (legkönnyebben a' tanítói rendben található) az idővel egy lépést tartván, leg felsőbb fokját foglalja állásunknak; — de az is meglehet, hogy valaki 40 évig látogat betegeket 's mégis sokkal kevesebbet láta, kevesebbet vizsgált, mint más egy esztendőben. Hogy lássunk, jó szemeket kelle a' természettől kapnunk, különben hasztalan a' vágy, az erőlködés. Tehetség kell mindenhez; 's az ezzel bíró inas, — bár melly mechanicus is a' dolga, — hamar fölülmúlhatja tehetségtelen mesterét; 's minél nehezebb valami műnem, 's minél inkább kívántatik elme hozzá, annál inkább kitűnő a' tehetség hatalma. De a' tehetség, ezen lappangó ügyesség, nem elegendő még, mert illelőleg kell ápoltatnia, míveltetnie, melly mellett annál, kit a' dolog illet, nem szabad a' hatalmas, munkás látni-akarásnak hibáznia. Most mind ezeket előre bocsátván, a' látás megtörténendik. De mint? Mind ezen előbocsátás mellett sem mindig biztos és valódi a' látás, mert az olly természetés lévén, mellynek születésénél az objectum és subjectum viszonymunkásságba jőnek, világos hogy a'

két factorok ezen sükere különböző leend, mihelyt az egyik factor, a' subjectum t. i. máskép módosított. A' lelki látással hasonlóképen van a' dolog, mint a' testivel 's mindenki tudja, hogy a' melly galamb én előttem fejt, a' sárgakórosnak sárgás, az albinonak viszont más színű: mivel a' szempilla mindeniknél más minőségű. Így ugyan azon húr, ugyanazon vonóval és ugyanazon erővel húzva, különböző hangokat ad, különböző feszítése szerint; ezek szerint pedig szinte valamely beteg egy orvostul gyöngének, másiktul túl-erősnek, harmadiktul a' fejben, negyediktül a' hasban szenvedőnek határozthatatik, a' mint ezeknek elmenézete Brown vagy Tommasini, Georget vagy Broussais tanítása által mivelteték 's foglaltatek el. Mennyi függ tehát attúl, hogy nehéz mezőnkre jó vezérlés alatt lépünk, mellynek szent földadása legyen, bennünket szemeségre 's lelki állhatatosságra serkenteni. Mennyire sajnálandó azon tanítvány, ki előmivelését ezen célnak meg nem felelő sőt erre nem is irányzott intézetekben kapta. Hisz melly sajnós, ha a' tanítók tanítványaikban inkább vakonhívó, semmit nem gondoló teremtményeiket akarják látni, mint olly ifjakat, kikben vezérlésök alatt a' férfiaság magva kifejlődjék, önállást szerzendő a' gondolkozásban, ítélemben, munkálkodásban. Az egyetemi tanítószekekrül azután bajos gépelyekkel foglalatostkodni, gondolkozó emberek helyett.

Nagyobb dicsőség bizonnyal, gondolkozó lelket alkottani, egészen engedekedő árnyék helyett, fér-

fiat inkább mint bábót teremteni! Szerencsétlennek nevezem azon ifjat, ki eleinte rossz kezek közé jutott, kettősen szerencsétlennek, ha utóbbi rossz környülállásokhoz volt kötve 's intézetekhez, hol semmi versenygés nem divatozik. Itt igen könnyen elszenderítetik, egész a' sajnálhatásig, mint a' gyermek a' rossz, vén fabölcsőben, vászon szopótyuval tömve a' szája, a' helyett hogy az ép anya tápláló mellén csüngne. Ekkor épen nem jut eszébe, hogy tudásánál valami jobb is volhatna, 's az olvasta újságlevelek sem szereznek néki olly hasznot, millyent jobb művelés mellett szerezhetnének; mert az újságokbul csak az ösmeri ki igazi oldalról a' külföld haladását, 's az húzhat belőle gyakorlati hasznot, ki szellemökbe egészen beavatott 's munkájok egész menetelét 's módját ösmeri.

Távol legyen tőlem megsérteni akarnom ez 's ama jeles orvost, kit sorsa az előbb jelelt rosszviszonyokba tetté első korában; sőt inkább magamnak hízelegve mondom el, hogy sok derék férfiut ösmerek, kiknek lelke minden békót megtört, kik a' hatalmas gátok között is magas fokhoz tudtak magoknak pályát nyitni. De ki tagadandja az illy eset nehézségét és ritkaságát? ki kétli, hogy a' tehetséges előbb és könnyebben fejlődik ki 's magasbra emelkedik szerencsés viszonyok között, mint az ellenkező esetben? Mellyik művelt gondolkodó nem látja, hogy a' nevendékek nagyobb része a' nevelőintézet szelleme szerint fejlődik? A' ki ezt áltlátja 's nem tagadja, az nem veszi rossz néven meleg fölkiáltásimat. Nagy részint

tehát a' kimívelés módja szolgál okul, hogy sok orvos egyoldaluan megmarad a' réginél, az évekkel együtt nem lép az ösmeretekben is előre, rendszerébül egy hajszálnyira ki nem távozik, vagy a' tudományba rosszul értett honfiuságot véve által, egész eszméjét abba szoritja öszve, hogy a' honi közepszerüséget védje az idegen jelesség ellen; azt ragadva tartja, vagy talám azokat meg is támodja 's kineveti, kik egy kicsit körülnéztek a' világban, — hisz a' világ igen nagy tanító, 's újságlevelek által magát ki nem hagyja pótolni!

Az én válosztanám orvos, mint orvos, ösmeretekkel gazdag kosmopolyta lenné. A' nyakas rendszereskedőknek minden olvasottságok mellett is gyakran semmi becsők betegágnál. Azt vélem, hogy az útazás, 's az idegen orvosi rendszerek hosszabb vizsgálása — valódi sükerekkkel — a' betegágnál, legalább jó védfal a' pedantos rendszereskedés ellen, — de csak a' hosszabban tartó: mert eleinte minden idegen kutfóbül eredő, minden ellenkező nézetekbül szármoztatott 's gyakorlatilag alkalmaztatott dolog, paradoxonnak vagy rosznak látszhatik. Bizonyos magauralkodás kívántatik az idegen természetmények illő oldalrul való megvizsgálásához 's érdeméhez mért méltánylásához: és ezen oldalrul még is sok reflexió-kincs és egyéb érdeketes, hasznos dolgok mutatkoznak. Ugyanazon tárgyrul melly különbözők a' nézetek a' gyógytudomány mezején, melly sziltválók az utak, mellyeken ugyan azon czélhoz törekszünk 's jútunk különbféle nemzeteknél! Min-

denütt és mindenben lelni rosztat és jót, 's a' hasznos növényt munkás iparral kellene meghonosítani törekednünk, bármelley neve legyen is volt hazájának.

Olly időben élünk ugyanis mi már, melyben a' nemzeti balitélet 's a' nyers hazafinsság napról napra tovább hódol a' barátságosan összekötő világpolgári érzésnek. Ezer megkönnyebbitett, élénk közösködési út mutatja ezt, 's reménylteti hogy majd többé az idegen föld gyümölcsét nem látjuk visszataszítottan a' vak magával megelegedéstül, a' szegény elzártság vak gyermekétül. Mert sajnálatos az, ki házi körének keskeny határai közül elfogultlan lépést nem tehetvén, mindent önoskolájának mértékével mér, (mellyet kiki könnyen gondol egyedül jónak), mindent az egyénii, előre ki idomzott nézeteibe 's fogalmaiba vesz föl, azok szerint becsül, 's többnyire elvet: ez szegény életet él! A' gyógytudomány ma Frank, Angol 's Némethonban olly sok és nagy elméktül míveltetik, hogy majdnem minden egy nap új sükkert, új leleményt ad, melly legalább a' tudást megérdemli. Ki nem tudja még, hány elméleti tanítószek beszél Európában ugyan azon tárgyul, 's hány gyakorlati iskola nem virágzik a' gyógyítás mindenik ágárul? 'S ki csudálkozhatik, ha az olly sok és jól elrendelt tanító intézeteknél, hol sok és derék férfiak munkálkodnak egymással vetekedve, tudományunk gazdag zsákmányt fizet minden mívelt országban!

Talán sokan vannak még azt vélők, hogy Franciaországban mindegyre Broussais tanimánya dívatozik 's uralkodik, és így, keveset gondolnak minden ott történő dologgal. Ez többé nem úgy van; sok jeles és mérsékelt emberekkel egy szerényebb 's befoglalóbb gyógytudomány jött elő 's állt bé jogaiba ott is, melly az előbbi vizsgálódás elbocsátott fonalát fölemelte 's viszont tovább fonja. Nevezetes az, hogy majdnem azon időben léptek újítók gyanánt föl Franciaországban Broussais, Némethonban Hahnemann 's az Olaszoknál Rasori. Egymáshoz mind a' három hasonlít az úgy nevezett *ó iskola* megvetésében, az előbbi hasznadások, sőt még azok lelkének és modjának kárhoztatásában, a' legragyogóbb gyógyigéreteken azon úton, mellyre előttök senki nem lépett, vagy csak vaktában 's tudta nélkül börtorkált: röviden, a' legvakmerőbb elbizottságban. Mind a' három, (a' kevély Rasorit kivévén,) a' sokaság számára irt, mellynek szokatlan, tompa látása előtt, tanításaik csudálatosságát az előkorebeli analogiák, 's minden időkbeli hasonló esetek által, — mellyeknek megegyezése pedig a' dologhoz értő próbakövét nem igen állja ki, — szelédíthetik 's becsúszóvá tehetik. De ezen általok följegyeztetett dolgok is, előbb nem tiszta forrásból eredtek; a' jó 's való azon szegény vakoktól tudás és célzás ellenére tétetek, — a' mit végtére ők az igazi oldalról fogtak elő, 's a' mi nálok az észről megvilágosittatik és vezetetik. Mind a' három vakmerőn és ügyesen csak a' gyön-

ge oldalrul, vagy tulajdonképen csak az orvosok hibáinál fogva mutatják a' gyógytudományt a' nem-orvosi közönségnek. Pedig hol is van valami tökéletes? vagy melly igazat szóló 's ép bélátásu orvos dicsekedhetik egy mindenképen igazi gyógytudomány birtokáival? Már előttök is dicsekedtek ugyan sokak, minden időben, új csalhatatlan tudományukkal, — de azoknak nem volt a'hoz joguk!

Engedelmet beszédemért, melly teljes szándékom ellenére is keserű. Valóban jobban félek bizonyos mostani fegyverektül, mint hogy hideg meghatározással kimondtam volna azon három férfiak egyikének nevét. De ha azon urak irásait olvassuk, a' bennök uralkodó elbizottsági hangtúl az akarat ellenére is viszonyhatásra rántatunk.

Broussais majd minden holttestben nagyobb kisebb gyomor és bélgyuladást lát. Bichat physiologiájában jól jártas lévén 's azt önmagyarázata szerint használni tudván, fölveszi a' dolgot 's elhatározottan — 's nem egészen igaztalanul, — megmutatja: hogy előtte csak a' heves, erős gyomor-bél-gyuladást ösmerték 's méltánylák, a' könnyebb fokokat és a' veszedelmes idomokat, máskép nevezék 's gyógyíták, 's többnyire ellenkezően. Figyelmeztet, hogy épen az emésztési műszerekben van legtöbbször ingerlés, részint a' nagy öszvehangzástul az agy és külbőr, 's a' gyomor és belek között, mellyeknek takonyhártyáját a' külbőr folytatása gyanánt kell tekinteni ('s valóban ki nem ösmeri a' meghűtések 's az anyagi és elméi agyháborok nagy befolyását az emész-

tés műszereire?); — más részről ételek és italok mennyi 's minőségének végtelenül gyakori szabályellenisége miatt. Egy szóval, ő mutatta mindenek előtt legvilágosban meg, mint ingereltetik 's hozatik gyúladásba az emésztési rendszer közvetve vagy közvetlenül, másodilag vagy előlege-sen; hogy leg-több emésztési bajok, gyomorgör-csök, highas 'st. vagy gyomor-hél-gyúladáson alapulnak, vagy vele öszveköttettek. Hogy a' gyomor és belek takonyhártyájának gyúladása, kivált a' kisebb fokon lévő, — *többnyire fájdalom-talan*, a' mi majd minden takonyhártyáról elmondható 's egész nyíltan látható az orr és száj takonyhártyájában, — azért pedig könnyebben álnézhető. Hogy, ha ezen előre bocsátottak igazak, akkor a' betegségek nagyobb számánál *örizkedni kell a' különböző természetű, erősen ható gyógyszerektől*, mellyekhez majd mind tartoznak, kivéve a' tejet, vizet, az olajos és nyálkás szereket. Hogy az életrend korlátozása 's annak teljes ingertelensége valóságos gyógyulási föladás, 's gyakran egyedül, gyakran vérbocsátással egybekötve legjobban gyógyít.

Eddig 's kivált az útolján kijelelt szabály által nagy érdemeket gyűjtött a' gyógytudomány körül a' francia reformátor, csak azoktól tagadandókat, kik nyakasan kapaszkodnak a' régihez, vagy honihoz. Nagy okot ada arra is, hogy Németország nagy férfiai is, — csak Lessert és Albers't említem, — figyelmöket a' bélcső takonyhártyájának betegségeire fordíták, az előbb

csudálatosan elhenyéltekre. Mintha nem volna természetes, hogy ezen olly sokmódon és durván megsértett műszer szinte úgy, sőt még többször jöhet gyúladásba, mint a' többiek? Hogy ez kevésé 's nem tisztán volt az orvosok szeme előtt, kitetszik azon ijedésből, melly még ma is nálunk a' megnevezett gyomor-bél-gyúladás említését a' lājoknál követi, — mert mindig azon heves phlegmonosus idomot gondolják alafta. A' hasmenés és vérhas mindig csak hasmenés és vérhas, és semmi más; ha pedig a' gyomor nem jól emészt; gyöngé, 's ekkor keserű vagy szeszes szerekek erősítendő. Hogy a' gyúladt gyomor szinte rosszul emészt, 's hogy illy esetben gyúladás-elleni, gyöngítő szerekek leginkább erősíthető, meg nem gondolják, 's elcsábítva azon szerek palástoló hasznátul, mellyek t. i. eröltetett fölbizgatás által gyorsabb emésztést, vagy az étekanyagok tovább mozdítását kieszközölvén, a' gyomornyomást 's más bajt megszüntetik, — ezen módot folytatják, a' gyökeres gyógyítást elmellőzik 's jövő időre megszerezik magoknak azon életet keserítő 's rövidítő bajok nagy részét — az öregség közönös kőnbirtokít! Igen sokat kellene mondanom, a' nálunk úgy divatozó szikfüröl, méhfüröl, ürömröl, liqueurökröl, gyomorerősítő tincturákröl, olly esetekben, midőn Olasz-és Franciaországban a' nép is már vizet, tejet, mondatejet, limonádot, és málfafőzetet használ, ingertelen, szűk életrend mellett. A' homoeopathián még egy Broussaisnak kellene segítenie, hogy ezen népgyógymódot teljes erővel átfordítaná; mert az alrendü

nép a' mérsékelt és szerény orvosoktul nem könnyen kormányozható.

Broussais bánásmódja a' betegségek nagyobb részénél igen hasznos, ha a' vérbocsátásban mértéket nem halad. Ekkor a' természet egész gyógyító erejét munkába hozhatja; nem háborittatik a' sok főzet, por, kivonat által, a' gyomornak nyugalom engedtetik, a' mi minden gyúlt résznél első föltétel. Broussais kétség kívül jobban gyógyított az ő többnyire ingertelen, homoeopathikusféle életrende által, mint az hajdan a' sok gyógyszerelés útján történt. A' hajtó 's hánytató düht egész erővel ostromlá, 's megmutatá, hogy az által az altesti bajokban csak palástoló segedelem adatik, gyakran pedig nagyobbúl 's hoszabodik a' baj. Azon érdeme is van még, hogy a' szabályszeres élet sok törvényét, igen éles szemekkel alkalmazzatá a' szabályellenire, a' physiologiát a' pathológiára, noha ezen pathologia, mint Bichaténak szigorú viszhangja, az érzékenységben és ingerlékenységben, *mindenben-mindenét* birja, fő figyelmét pedig a' takonyhártyák rendszerére 's minden bajban az előlegesen megtámadt műszerre irányozza, mellynek öszvehangzásátul az egész nyavalyakép tovább fejlík, 's ezen műszert többnyire a' gyomorban és belekben találja: 's így a' gyomorbél-gyuladást mintegy egész kórtanítmányának alapjává teszi. Az anyagra, az állati chemiára, —noha valóban eddig nem is sok fontos haszon támadott ezeknek kórtudományos tanulásából a' gyakorlati gyógytudományra—kevés vagy semmi

figyelem fordítottatik, sőt ez és minden főntebb kórtudományos bonczolat is gúnyoltatik: „L' anatomie pathologique a fait retrograder la science, elle conduit à l'ontologie“ mondja Broussais az: *Examen des Doctrines médicales*-ban.

De bármint keljen is ki Broussais az ontologusok ellen, 's a' nyavalyák mindenkori helybelisége mellett beszéljen: mégis csak igen elvont nézete van ezen helyi bajokrul, 's az ő gyúladása kevéssel több, mint mértékfölötti ingerbül támadott, mértéktüli ingerlődöttsége fölmagasztaltsága valamelly rész edényrendszerének. Ezen gyúladás nála minden nyavalyák valója; nála nincs mirigykórság (*scrofula*), bújakór (*syphilis*), scorbut, sorvadási hajlandóság, örökölt nyavalya, hanem mindig gyúladás, e' vagy ama' műszerben, 's ezen gyúladás mindig tevő természetü (*activa*), többnyire az emésztő rendszerben tanyázó, — „La gastro-enterite est la base de la pathologie“, tulajdon szavai ezen szűkhatáru kórtudósznak.

De botlani emberi dolog. A' találmányainak és szokott munkáinak rabjává levés, elmetudományilag megfogható 's innét kimenthető is. Broussais érdemeit nem tagadhatjuk, 's meg is engednénk neki, ha az egyszerű ingerlettséget, torlódást fölcseréli a' gyúladással, 's ez útolsót mindenütt látja, a' hol a' bélcső takonyhártyája veres, keményedett, lágyult, és pedig fehéren vagy barnán mutatkozik: de melly nyelvet használ a'

reformátor! Az: *Examen des doctrines médicales* (1816) -ban majd minden nevezeteseb orvosi rendszeren áltmegy, azokat hiú, 's egy általában hiú csinálmányoknak mondja, minden elődjét pedig ösmerettelennek, phantasztának, holdasnak (*visionnaire*), ontologusnak, leendett orvosnak határozza, — mivel a' gastro-enteritis-t nem ösmerék. Mindnyájan mindenütt a' legnagyobb következtelenség, a' legértelmetlenebb nézetek 's a' legfölfordítottabb gyógyítás hibáiba estek, csupán mivel „gyomor-bél-gyuladását“ nem fogták vagy nem foghatták föl. „*Il ne connaît point la gastro-enterité!*“ az a' mondás, mellyel mindnyájokat földre menydörgi Hippocratesnél kezdve. Nyelve a' legszerénytelenebb öndicséreté, a' leghatározottabb elbizottságé, értelmessége által befurakodó, bátorsága által rábeszélő; *systeme medicale physiologique*-je pedig, minden láikus előtt tisztának, megfoghatónak tetsző, — „à portée des toutes les intelligences“ — lön divattá 's fanatikus pártolást nyere, megfészkelőt majdnem az egész orvoslást tanuló ifjuságnál 's a' legnagyobb közönségnél. El lön feledve: Baillou, Sauvages, Borden, Barthez, 's az érdemes Pinel, kit ő úgy fest-le Examenjében, igen bőven és gyalázva, mint következéstelen kórtudóst, kórtudományi chimaerák és korcsszülemények teremtőjét, mint ó' elporhadt dolgok gyűjtő- 's árulóját.

De czéломhoz képest igen bő lesznek, melly nem volt egyéb, mint ezen reformnak és hősenek történetét néhány ecsetvonással érintenem; a' ki

többet kíván, olvassa Spittátul: *Epitomenovae doctrinae pathologicae, auctore Broussais etc.* és Graithuisentül: *Prüfung der physiologisch-medicinischen Theorie des Professors Broussais, a': Medic. chirurg. Zeitung-ban 1823*, de olvassa magát Broussaist is, mert mindig: hallassék a' más fél is (*audiatur et altera pars*), annál inkább, mivel Broussais olly dolgokat közle, mellyek örökén maradandó befolyásuak a' legmiveltebb tartományok orvosi tanító intézeteikre. Czelom itt csupán a' francia országbeli újításvágy lételét és hatását megérinteni volt, a' hova még mellékelem, hogy ezen való eset ott is csak azt bizonyítja, hogy az emberek nagy része vak dühvel hajlik az újhoz, 's hogy ez ott sem dönti ki, mint akárhol egyébütt, az igaznak talált, előbb állott, lassan, de hasonló mértékben nevedő kitanulás sükerét, a' mindenütt hasonló, természeti vizsgáló ész által történőt. Broussais túlüzött tanítása hamar megfutá pályáját, 's már most kis részt foglal-el az igazi tudomány mezején, ő, a' mindent levilámozni indult 's a' görög félisten kígyópálczáját örök időkre megnyerteni látszott. Túlüzés nélkül állíthatom itt, teljes meggyőződéssel, hogy 12 évvel ez előtt Páris orvosi 's nemorvosi közönségének öt hatod része teljesen meg volt győződve Broussais bélcső-theoriájának egyedüli jóságáról, igazvoltáról. Noha ezen elméletnek, több nálunk divatozó fölött, van lényeges elsősege, sok valódi eset tanúbizonysága szerint, de a' Németek és Ma-

gyarok csöndesebb nemzeti characterének is dicséretül kell megvallani, hogy nálunk az új 's föltetsző iránt nem uralkodik olly nagy fanatismns.

Simon doktornak egyébiránt nincs igaztalansága midőn némelly elméleteket a' choleraival hasonlít egybe, melly minden nekiszegülés ellenére is, megfútja szokott körét az egyszeri kiütés után: kezdődve, nőve, tetőt érve, alábbhagyva, míg nem semmibe vagy a' többi betegségekbe olvad. Innét legjobb is nagy erőszakot nem tenni ellene, a' mivel magában is elvész a' minek valódi becs hibázik.

Valamint valódi orvosok voltak hajdan Sauvages, Pinel 's mások, ugy ma is vannak ollyanok azon nagy nemzetnél méltó derék férfiak, kik a' speculatióra 's a' föltétemények hatalmára sokat nem építve nemes tudományunkat esetekkel nagyönként gazdagítják. Németországot az europai tudósság gyomrának, emésztő műhelyének mondanám. Itt mélyen gondolkoznak, egyszerűsége 's alaposságra törekeshnek, a' tudományos anyagszerkeket egybe-hangzó egészszé főzik és dolgozzák. Sajnosan kell itt, az emberi ösmeretek tökéletlensége mellett, észrevennünk, hogy az elme a' lényhijányt és dologcsorbát néha magábul pótolja ki, vagy olly hatalmas kötőszert használ a' szép egygyé alkotandó sokféle anyagok öszvefoglalására, hogy az anyagszerek közül némellyik lényeges változást szenved. Frankhonban nem törődnek olly sokat a' tökélyvel, az egész harmoniás egybehangzatával, nem iparkodnak a' valót az ideállal olly

szorosán egyesíteni; ott leginkább esetek, valódi dolgok után fürkészkednek 's belülök sokat adnak elő. Ennek is, annak is meg van a' jó 's bal oldala. Valamint ott gyakran ingó magasságra emelkednek, hol szilárd alap többé nincs, 's a' való egészen eltűn a' szem elől; úgy a' másik helyen gyakran iszapos fenéktelenségbe merülnek. Nincs tehát semmi kívánatosb és örvendeztetőbb, mint a' kötőlék és kölcsönhatás a' kettő között, így mindig az igazi ész körében; a' *legközelbi inductiók mezején*, — az orvostudományban egyedül biztosokén — maradni fogunk. Ezen vidító tüenmény mutatkozik most a' mívelt Europa látkörén 's reménnyel biztathat. A' legjelesebb német orvosok közelléptek az olyan külföldiekhez; 's Andrál és többek tisztelve szólnak a' németekről, nem vetők transcendentismust szemökre azoknak, kik mérséklett inductiók mellett munkálkodtatják elméjüket.

A' bonczolás, mind az emberi mind az állati testeket tárgyául vevő, rendkívüli buzgósággal 's gazdag sikerrel gyakoroltatik a' franczia orvosoktul. Műszerzetünk boncztudományos ösmeretének hasznát venni akarni a' gyógytudományban és sebészségben, olly természetes, hogy nyomai láthatók ezen törekvésnek már Aristotelesben, Aretaeus- 's egyebekben, noha az akkori előítélet csak azt engedé meg, hogy állat — többnyire majomfajak bonczoltattak emberi holttest helyett. A' leiró boncztudomány (anat. descriptiva) előmenetelével, melly minden műszert és műsze-

res létrészeket ösmerni tanít, egész az úgy nevezett elemi rostig, annak haszna is egyre kitünendőbb volt. Ösmervén pontosan, mi a' sejt szövet, bőr, rostos, savós, és takonyhártya, mibül áll az ér, a' szívóedény, az ideg, az izom 'stb.; hol és mint van mind ez az ép emberi testben 's annak egyes műszereiben: nagy magasságra emelkedhetem ez leirási munka, ez különös boncztudomány fölé, ha az elemi alkotás és az innét eredő élethasonlatosság megegyezésére nézve a' műszerzet különböző részeit természeti osztályokba rendelem öszve. Ez mintegy az általános boncztudomány (anat. generalis) föladása, mint az Franciaországban legjelesebben Bicháttul 's az olta némelly mástul is tanittaték. Ez egységet hoz a' különbözőségbe, általános nézeteket és szabályokat ad a' rendes, és tehát a' rendtelen, szabályellenes életrül is. De minthogy a' betegségek többnyire, ha valóban általános is, de gyakran a' test valamely részében, valamely táján ütnek ki, igen nagy fontosságu a' test külszinét, a' testet egész kiterjedésében tájokra osztani föl természetesen húzott vonalok sinórmértéke 's ha lehet, természetesen jelelt tájok műszerek és részek szerint; ezen tájakat pedig mindig minden egybefolyó 's öszvekapcsolódó componenseikben 's ezeknek egymásiránti pontos viszonyaikban mutatni; ezen fölül pedig a' részek különböző kifejlési idejét és módját, jelesebb és gyakoribb szabályelleniségöket, valamint a' mindig állandó sajátságokat is kijelelni: ez a' helyleirási boncztudo-

mány (anat. topographica) dolga. A' különös és általános boncztudomány súlyos ösmeretét téve előre föl, az egyes tájokat veszi ez elő, 's azt mondja p. o. a' fej tetőjéről: hajakkal fődött; először egy sűrű vastag bőre van, mellyben számos hajgyökerek léteznek; ez alatt egy terület kövérséges sejtszövet (textus cellularis) terjed ki, mellyben minden külső edények és idegek végződnek; a' harmadik takaró a' nyakszirt- és homlokizomtul 's egy erős bőnyétül (aponevrosis) képeztetik; negyedszer egy terület lomha, lemezes sejtszövet jó, az előbbit a' külső csonthártyával öszveköttő, melly útolsó a' belülről kijövő edények és rostos bokrok (fasciculi fibrosi) által a' közöttök fekvő csonton keresztül a' kemény agykéreggel (dura mater) öszveragad; a' csontok olly takarót mutatnak, melly elől, a' középvonal hoszában különösen tömött és erős, valamint hátul is; középen a' varrány futtában gyöngébb, csecsemőségben öszve nem tapadt, 's i. t. Ezen csonttakarónak vastagsága előlről 4 vonalnyi a' földülteknél, 'stb. Alatta van a' belső csonthártya (a' kemény agykéreg), melly a' különböző életszakaszok szerint különböző fokon van a' rajta fekvő csonton egybekötve, mindig jobban a' varrányok hoszában, mellynek erősségét valólag előmozdítja. Azután az arachnoidea (pókhálókéreg) következik, mellynek külső lapja a' kemény kéreggel nagyon egybenölt, 's ez okbul ennek egy savós fölszíne van, 'stb. Ezen egész szilárdsága a' vázétül függ; az üt- és véreerek, az idegek leginkább elől futnak, 's hátul és

oldalvást; előlről a' szemerekkel és idegekkel összefüggnek, 'stb. stb. Ezen igen fölülégesen mutatott módon kell pontosan egész az illő mélységig leírni minden tájat, mellyekre az emberi test a' mennyire lehet természetesen és czélirányosan osztaték föl: ez a' helyleirási boncztudomány. Alkalmaztatott, orvosi 's seborvosi boncztudományvá lesz, ha minden boncztudósi ösmeretek, physiologico - 's pathologico - boncztudományiakat is bele számlálva, a' belső 's külső nyavalyákra alkalmaztatnak, azoknak okát, jeleit 's gyógyításmódját tekintve.

Melly hasznos legyen a' seborvosi boncztudomány olly világos, hogy nem képzelhetni abban kételkedő embert. Nélküle legdurvább hibákat ejti a' seborvos a' körébe tartozó bajok megösmerésinél, 's ezer esetben nem lesz dolgáruul bizonyos. Mint tudandja, hogy a' fejen csupa bőrsebek már igen könnyen vonnak agygyúladást magok után? mint, hogy csupa vérkiöntetek (ecchymoses) fön a' fejtetőn nehezebben kerülnek szélben, mint a' homlokon, honnan igen örömet elterjednek az ábrázatba 's szemüregbe alá? mint okozhat a' fölnölteknél egy ütés, törést a' belső csontlapon, halálos vérömléssel, és pedig egészen más helyen mint hová a' kül erőszak hatott, a' nélkül hogy kívül sértés volna látszható? Mint szülhet a' szemgödör-fölötti sebhely vakságot, meggyógyulandót a' forradás elmozdításával? Miért fut a' hasföletti ütér (art. epicastrica) a' nagy külső ágyéksérvben (hernia inguinalis) a' sérüzacs-

könyv belső oldalán le? 'stb. 'stb. De mint igazgathatja kését finoman, bátran, és biztosan, 's honnét jó minden bizonytalanság, czélhijány és károkozás a' sebészi munkálatoknál, mint a' helyleirási 's rá-alkalmaztatott boncztudományi ismeretek hijányából? Csudálatos, hogy a' sérv-munkálatnál számtalan szerencsétlenség nem okoztatik, midőn a' munkálók olly ritkán birják a' has és czomb-gyűrű-táj helyleirási ösmeretét. Igen pontosan ösmerhetni ezen egyes öszve állítókat (componenseket), de ha helyleirási viszonyukban nem tanultuk pontosan, igen csekély és bizonytalan hasznát vehetjük a' gyakorlati chirurgiában. Én örökké háladatos leszek Panizza, jeles tanítónak, ki nem csak holttesteket juttata bőven birtokomba, hanem néhány éven által munkásan vezérlett a' helyleirólag alkalmaztatott boncztudományban, kinek vezérlete nélkül minden pontos bonczolati-leirási ösmereteim mellett sem voltam képes Scarpa, Cooper 's Hesselbach dicső nézeteit és gyógyításait tisztán 's tökélyesen tulajdonommá tenni. Hány sebész van, ezt mondható: „Ha valami mélyen fekvő műszert (organum) jegyezsz ki nekem, azt elérni képes vagyok metsző vagy szűrő eszközzel, a' fekvő némes közel részeket meg nem sértve, a' mellőzhetlenül megsértendőket pedig területről területre pontosan előre megnevezem!“ Ezt a' szokott anatómiából nem tanulni meg, olly kevésbé mint az, ki egyes számjeleket ösmeri, képes azért valami szám-vagy mértudományos viszonyt föltenni, vagy a' föladást föloldani. En-

nek okáért most már, a' melly egyetemekben nincs is még külön tanító széke ezen tárgynak, részint a' közönséges bocztudomány, részint a' sebészi, munkálatok tanítói többre vagy kevesebbre figyelmeztetik a' helybeli boncz viszonyokra a' tanítványokat. Pontosabban, mint földét a' parazst, kell a' sebésznek azon mezőt ösmernie, hol munkálólag akar benyúlni; az egész test mintegy átlátszó legyen előtte, — ide dolgozik a' sebészi boncztudomány.

Egyes tájak már az előtt kidolgoztattak így, e' vagy ama' nagy férfiutul, de tulajdonképen mint elzárt tudomány, Párizsban lép ez elő; 's noha én Harriison, Cooper, Burns, Rosenthal, Hesselbach, Bock, Froriep és többiek érdemeit ösmerem és tisztelem, mégis e' részben igen nagy elsőséget kell Franciaországnak engednem. Mert olly átlólában, olly iparral és sükerrel sehol sem taníttatik ezen boncztudomány, mint Párizsban. Már Pálfin, 1716 jeles munkát ad az: *Anatomie chirurgicale*-ban. A' jeles Beclard 100 évvel úttóbb olly munkán dolgozék ott, a' mi hihetóleg minden eddig ösmerttet meszsze fölülmúlt volna, ha az alig pótolandó, kora halál által el nem ragadtatik. Két tanítványának nem rég megjelent munkáibul ítéletet hozhatni a' megholt mester munkájára *)

*) Blandin: *Traité d' anatomie topographique ect.* Paris. 1826.

Velpeau: *Traité d' anatomie chirurgicale.* Paris. 1825.

Van azonban alkalmaztatott orvosi boncztudomány is, nem kétes hasznu. „Vége azon időknek, így szól a' jeles Cruveilhier, midőn az osvostul legfőlebb ezt kivánták, hogy a' műszerek helyzetét és általános képződését ösmerje, — mire néki a' pontosabb boncztudományi ösmeretek? Ma valaki igen jó bonczoló lehet, orvos nem lévén is, de jó orvos valóban senki nem lehet, ha pontos bonczolati ösmereteket nem bír. Hol alapulnak a' nyavalyák? nem a' műszerekben? 's ha az ép műszereket nem ösmerjük, mint ösmerhetjük meg a' betegeket? 's ha a' beteg műszerek ösmeretlenek előttünk, mi lesz előttünk a' betegség? Mit mondanánk egy olly ostoba mechanikusról, ki a' megzavart órát rendbe akarná hozni, egyebet nem ösmerve a' sphaerák mozgásánál? Boncztudomány, kivált a' képződések boncztudománya nélkül egyre ugyan azon csalódási körökben keringne az orvosi tudomány, a' solidismus, chemismus, vitalismus-éiben; úgy mondhatva az első legjobb fufangeszü újító zsákmánya lesz, a' ki bírtokába akarja őt ejteni, — majd hevítő, majd hűtő, lobelleni (antiphlogistica), ürítő, elleningerlő (controstimulans) szóval a' divat játéklapdaja.“

Igy fejezi ki magát a' jeles Crüveilhier, ő, ki különben igen távol van a' túlságba eséstül, 's hogy valami orvosi ösmerésnek adná az elsőséget a' valódi betegágy körüli vizsgálat 's észrevétel fölött. De boncztudományban nem elégé jártas orvosokat kérdem, kik ezen tudományt hely-

leírásilag jól nem fogták föl 's alkalmaztatását kellőleg nem tanulták meg, mit csinálnak a' mel-
 üreg zavart bajaival? mint különböztetik csupa
 kórszobai vizsgálat által sok esetben a' szívburok
 vízkórságát (hydrops pericardü) a' melvízkórságtúl,
 a' szív és szívburokgyúladástul, a' szív túltáplá-
 latától, a' csupa szívtágulástól és sok tüdőbajtul?
 Sok elősmert nyavalyát meggyógyít ugyan a' termé-
 szet, és sok megösmert ellen áll a' lejobb műse-
 gedelemnek; de ha a' melkas nyiltan feküdnék
 előttünk, hány gyakorlónak kellene elpirulnia.
 Némelly újító azt mondja itt: mit használtatok
 minden alkalmaztatott és alkalmaztatlan boncztu-
 dománytokkal a' gyógyítás céljának? de mi azt
 kérjük: hol és hányaktul és mióta üzetik a'
 gyógytudomány ezen igazi, sokoldalú, de igen fá-
 radságos módon? Némelly dolog másképp vólhat-
 na; nem tulajdonképi gyógytudományban rejtez-
 kedik minden gyöngeség oka! Tökéletes ugyan
 soha sem leend, mint áltolában semmi emberi
 munka nem tökélyes, hanem mostani voltánál
 jobb és tökéletesb lehet és lesz az illó úton; —
 ezen út pedig mindig egy 's ugyanaz, hanem egye-
 nesebbé kell minden irányban csináltatnia, 's fi-
 gyelmetesebben kell rajta vándorolni, a' mi,
 ha lassan is, de még is csak ugyan mindenütt
 megesik.

Még csak a' kórszobályos boncztudo-
 mány t (anat. pathologica) említenem van hátra, 's
 mivel már azon véleményt adtam magamtul, hogy az
 anatomia Franciaországban minden ágai 's irányai

szerint olly buzgón és szerencsésen gyakoroltatik, egyáltalában nem halgatható el, hogy Cruveilhier, Andral, Laënnec, Lallemand Louis 's többek olly kórszabályos boncztudósok, hogy semmi ország nem mutat nálok nagyobbát, kisebb számban is. Az orvosi fürkészés ezen része miatt, első fontosságú minden mívelt orvos előtt a' franczia gyógytudomány. Mert a' tapasztalás után, azon igazi után, mellyet Zimmermann a' könyvében, az életben pedig igen ritka bír, — a' kórszabályos boncztudomány legbiztosabb és természeteseb vezérfonal az orvosi hatásban. Mi természeteseb e' kérdésnél: mint van ezen nyavalyás belsejébe? mi természeteseb mint a' halott megvizsgálata? Fölnyitom, és előttem egy nehezen fölleplezendő világ fekszik. A' mit itt látok, nehezen méltánylható; szorosán kell a' testet szabályos minőségében ösmernem, 's midőn hasonlításbul most a' rendellenít, a' betegest igazán kiösmérem, még igen kell őrizkednem, nehogy a' történetbelit a' valódival, az okozottat az okozóval föl ne cseréljem. Végetlenül nehéz ezen mező, de fontos is és kincsosztó a' gyakorlati gyógyászatnak.

A' kórszabályos boncztudományi fürkészetek nyomai az idők homályába vesznek el. — Az első, mi a' gyógyítandom betegen figyelmemet magára vonja, ábrázatának kitétele, úgy a' szavaié, mozdulataié, külső testi-színének minősége általában; azután a' mit a' test magából kiád, 's megfogható, hogy azon időben, mikor a' boncztudomány elhenyélve, vagy gúnyolva volt, midőn

a' nyavalyát önállásu valóságnak tarták, melly ellen a' műszerzet (organismus), hatott és küzdött: az ürületeket (evacuaciones), kivált azon bírálókat (criticas), mellyekre jobbulás következett, a' betegség anyagosa valójának nézték 's egész csekélykedő pontossággal vizsgálák. A' húgy üledetében, a' zöld-fekete színü ganajban, a' savanyúszagú izzadságban, a' kihányt epében, a' bőven folyó nyálban, a' genyben, a' vérben gyaníták a' betegség valóját, 's az orvosi elme soká fáradhatlan volt ezen anyagok vizsgálatában. A' humoralis theoria (nedvelmélet) idejét, Crüveilhierrel, a' folyórészek kórszabályos boncztudománya időszakának lehetne mondani. A' mindig buzgóbban és szerencsésebben ápolt boncztudománya az emberi test merő részeinek, 's az azzal bővülő physiologia, e' soká uralkodott humorismus megbukását szülek. Majd az egész figyelmet csupán a' merő részekre (partes solidas) fordíták, a' műszereket, azok életére 's kölcsönhatására, a' nedvekre történő hatalmas befolyásukra, 's a' solidismusnak hódoltak különbféle idomzat alatt. Hanem ez is elhagyaték, mint a' műszerekben az életesség (vitalitas) föltételezi, ezen homálybúrku élettehetség! — a' változásokat; vitálisták, dynamicusok támogták, nem ritkán transcendentismusba áltcsapók. Végre, 's kivált Frankhonban igen szorgosan mívelt bonczolása a' beteg és elkorcsosodott műszereknek és képződéseknek, elnyeré a' csatamezőt amaz ingó, túlzótt speculációtól; egy ideig uralkodott, kivált ott, kényúriás.

hatalommal, míg nem mintegy több mint egy évtized oltá a' betegágy melletti való tapasztalással kezét fogva, ezen szerény állásában évenként gazdag zsákmányt ad a' tudománynak.

A' korszabályos boncz tudomány a' műszerzet, anyagos beteg változásait kutatja, mellyek részint kézműleges behatások által hozatva elő, az anyagos kézműleges sértéseit (laesiones materiales mechanicae) mutatják, mellyekben gyakran a' kórképződés egész oka befoglaltatik; vagy erőhatású benyomások által teremtetve, az anyagi erőhatásos sértéseket (laesiones materiales dynamicae) képzik. Noha nekünk ezen útsók, némelly előrejelelést (indicatiot) adhatnak a' gyógyításnál, mégis többnyire úgy látszhatnak, mint előhozományok, nem pedig mint a' betegség oka vagy valója. Ez történt Broussais, Rasori, Tomasini's egyebekkel, 's épenebben mutatkozik tanításaik nagy egyoldalúsága 's silánysága. Míg az úgy nevezett ontologok semmire sem vezető speculációja ellen fölkeltek, nyomorú túlságokba estek, az anyagi sértésben, a' gyúladásban keresve 's fölállítani vélve a' betegség egész valóját. Hány betegség soha sem helyi! helyi eredetűek-e a' legegyszerűbb tüdő vagy melhártya-gyúladások? Ha ki magát hevült testvel a' hideg levegő vonatának kiteszi, 's levertség támad tagjaiban 's hideg borzadás fut testén által, végre égető fájdalom és szomj áll be előbb mint sem a' húrut, melnehézség 's végre a' lélelkző műszer takonyhártyájának erős gyúladása lép elő: tisztán helyi

nyavalyára mutatnak e' ezek? Ha már most úto**b**b a' baj ezen vérrel gazdag műszerben veszi is fő-tűzhelyét, melly különböző részt vesz még az egészben, a' vérkészület egészletén kívül az idegrendszer (syst. nervorum) is? Itt egyikét gondolám azon egyszerű eseteknek, mellyek talám század részét sem teszik a' dynamicus nyavalyáknak. A' ragadó typhust az agykérgek gyúladálásában mondják állani, mivel a' ragadó typhusban megholtak agykérgei gyúltaknak vagy legalább vérrel telvéknek találtatnak. Az idegláz (febris nervosa) egy másiknál nem egyéb, gyomorbél-gyúladásnál, mivel a' gyomor-'s belek takonyhártyái, volt gyúladásnak mutatják többé kevesebbé világos jeleit.

Én 1831ben az őszi hónapokban egész figyelmet a' febris nervosa primitiva-ra függesztém a' paviai általános kórházban, 's szerencsés valék a' benne meghaltak nagy számát, egész kényelmesen, 's gyakran a' jeles Beolchini prosectorral bonczolhatni, 's kettőben közülök nem találhatánk gyúladást: noha Beolchini barátom az elleningerlés tanítmányához ragaszkodott 's én legalább legbuzgóbb ellenvitatója nem voltam. De én az én korlátzott csekély tapasztalásomat semmire sem becsülném valamelly nagy emberekéi nélkül. Hanem fölteszem, hogyha valamelly rész hajszáledényeinek verességét és teltségét gyúladásnak vesszük is, 's ha a' ragadó typhusban mindig kétségtelen jelei láthatók is a' gyúladásnak: miért nem hoz a' mindennapi agykérgyúladás, a' bonczolólag ama'hoz hasonló, hasonló kórjeleket elő? honnan

ezen tulajdon, föl nem cserélhető képe az irtóztató betegségnek, honnan a' ragadványos erő benne? és miért vannak ama' hártványon kívül majd e' majd ama műszerek vagy — az igazat megmondva — néha semmi is gyűladva, míg a' betegség képe character-vonásaiban ugyan az? Magyarázható e' ez a' csupa gyűladásból? Nem úgy tűn e' inkább föl mint egy mélyebben fekvő ok szükséges *επιση- νομενον*-a, melly háborgó's rendetlen vérgeringést föltételezett?

Távol legyen tőlem az illy fontos tünetnyek mire sem vétele, mellynek némelly transcendens szórszálhasogató ered; hisz a' szerencsétlen feketék fölhortyanása ellen is első szoros szükség a' nyugalmat erőszakkal is visszaállítani, hogy minden el ne vesszen: így — de bocsánatot a' ki nem elégítő egybe hasonlításért — Hildenbrand és több más jeles orvostul némelly ragadó lázos beteg kiragadtaték a' halál torkából, minekutánna azon háborgás általános vagy helyi vérbocsátás által elmellőzteték. De e' mellett egyszerűsmind tekintetbe veendő a' fontos és tulajdon betegség valója — ha ki nem merítették is a' fölmagasztalt véresség (venositas) és más elméletek által; 's arra birjon bennünket, hogy az illy torlódást 's gyűladásokat ne gyógyítsuk tiszták, idiopathicusok gyanánt, ha bajt nem akarunk okozni. — Ez volna tehát a' rosszszul értett boncztudományos pathologia.

De akármit mondjanak 's akár mint csúfolódjanak róla a' szabályozott és jól gondolt bonczoló

's kórtudományos vizsgálatról, legtöbb esetben kényszerítő 's gyógyhozó jelentés tételék, ha tudjuk: hogy e' vagy ama', *valójára* nézve ösmeretlen és magyarázhatlan betegségben, az életes háborgás alkalmával e' vagy ama' műszer vérrel szokott megtelni 's meggyúlni. Ha nem a' mi gyógyszerünk is, de a' természet meggyőzöndi azon előttünk ösmeretlen baj-részeket, ha a' veszedelmes és kifürkészhető *επιγνωμενον*-t annak idején kimozdítjuk az útból, hogy maga részéről vér folyás, genyedés vagy keményedés által halált ne szüljön.

Végetlenül nagy nyereség az a' gyógyítási célhoz, ha az adott betegségekben a' leginkább szenvedő műszert föltaláltuk; de még távolabb és mélyebben fényleltetheti sugárait a' kórszabályos boncztudomány. Az eredetileg megtámadt elem-szövet után keresgelődjék a' részekben, 's némüképen az életes elfajzás (*degeneratio vitalis*) kisu-gárgzását 's anyagi útját törekedjék előmutatni; és ha tudjuk is, mennyire változnak meg az élet eltüntével testünk nedvei, 's ha mi ennél fogva, a' műszerzetünk 's minden egyes műszerének merő 's folyó részei közt lévő szoros és föloldhatlan kö-tél miatt, majdnem elbátortalanító nehézséget látunk a' kórszabályos boncsolásban, ott, hol az a' késsel és szemekkel az eredetileg szenvedő műszeres elemeket akarja föltalálni: azonban még sem tagadható, hogy itt is szorgalom és szigorú ítélet által mindig tovább és világosabb nézetekhez jutandunk. A' tagadó sükereket is nagy hasz-

nuak lehetnek, 's a' csekélységnek tetsző, elméletünkbe nem illő esetek, ha híven irattak le, nem kis hasznót hajthatók utódainknak. Csak mindig olly férfiak adják a' kórszabályos czélü bonczolásra magokat, kik a' rendes állapotban legpontosabban ösmerik a' részeket, physiologusok 's egyszersmind gyakorló orvosok: így a' gyógytudomány mindig nemesb és biztosabb útat veend, kevesebbé rútíttatik pedig el túloskodó speculátiók, rendszereskedés, kontárkodás 's anyagiás ujítgatólodzás által. De épen azt sajnálhatni, hogy a' kórszabályos bonczolók végetlen ritkán birják együtt a' mondott tulajdonságokat, kivált ritkán jó physiologusok és igazi gyakorló orvosok. A' szükséges föltételek nélkül mind az egész csalódás előcsirádzik itt is, annyi nézmelleklés, annyi túlemlés és elbizottság, hogy némellyki állítá már: a' kórszakályos boncztudomány a' gyógyítás alapja. Egy némethoni fővárosban, hol egy nagy kórház jó bőven ad holttesteket, abban áll a' kórszabályos boncztudomány, hogy egyki, a' boncztanítás székén alig tündöklendő, naponkint egy órában egy vagy két holtat, egy két egyén által fölmetszett, előbb soha nem látottat, 's a' kést kezébe sem vevő, leleményét egy harmadiknak szovalja tollába!

Az éltőkben nem ösmert és nem gyógyított holtak bonczolása csak durvábbsükert adhat. Szigorú öszvehasznlítást nem tehetve a' között, a' mit a' még élő betegen észrevettem, és a' mirt késem a' holtban felfödöz, leleményeinnek tulaj-

donképen semmi megfelelő értelmes kifejezéseket nem adhatok. A' betegági vizsgálattal szorosán kötve, a' kórszabályos boncztsdomány némelly szent törvényt mondand a' gyakorlati gyógyításnak, ha néha tagadó süker általis; de annak föl-söbbségét meg kell ösmernie, szerény állásban maradnia, 's a' gyógyítás világos sükerének, bármelly magyarázhatlan 's ellenmondásos volna is ez, engednie. Mutasson bár a' veszélyes, az álarczos szakaszoló lázokban (félbehagyó hideglelésekben) vértorlódás és gyúladás jeleit, nem fogunk e' még is egyre chinát adni? A' kórszabályos boncztudomány taníta é a' hímlőoltásra? Nem a' betegági melletti tapasztalás tanít e' hideg borongatásoktól őrizkedni a' csúzos gyúladásokban? Vallahányszor tudományunk ezen részét érdeklő dicső baszonhajtás 's a' legszebb és legbizonyosabb remények dicséretébe ereszkedem, mindegyre meghívottnak gondolom magamat, hogy a' túldicsértetni szokottság miatt föltakarjam gyöngé oldalait; hogy annál biztosabban és buzgóbban adják sokan rá magokat, minél inkább ki van az igazi álláspontja keresve 's jelelve. Bár a' község soha ne ellenezné a' tudós orvosoktól gyakran kívánt felbonczolást!

Érdekletes az, hogy a' kórszabályos bonczolat vizsgálásaiban néha igen fontos dolgokat lel a' physiologia számára. Mert sok műszeres részmutattaték a' beteges kifejlődés vagy elfajzás által kétségtelenül ki, mellynek jelenlétéül gyanításunk vagy legalább bizonyosságunk nem volt.

Ki tagadja a' has-hártya véredényeit és idegeit, ha a' gyermekágyos láz mellett azt véredényekkel beszöve 's igen fájdalmasan találja? Kétkelkedhetni é a' nádra takonyhártyáján, noha rendes állapotban láthatatlan, mihelyt a' nádrahurutban vizsgáltatik, ha a' belső színén haborzás kinövéseket (polypusokat) 's más, a' takonyhártyán divatózó bajat látunk? Milly szép esetekkel gazdagítá Lallemand az ember élettudományát kórszabályos munkái által! Egy csiramagot (foetus-t) bonczola föl, mellynek sem agya sem gerinczaga nem volt. Rothadásnak nyomát sem leheté találni; az anya pedig kevéssel a' születés előtt, világosan érzé annak mozgásait: tehát élt a' foetus; tehát sem az agy, sem a' gerinczagy nem szükséges a' nádra b a n i élethez (vita intrauterina), következő leg a' foetus szívverése az anyai testben nem függ szükségesképen a' gerinczagy idegeitül. Tagjai mozgottak gerinczagy nélkül; tehát a' tagjaiban igen kifejlett idegek, eredetöket és sajátosság erejüket nem az agytul vagy gerinczagytul kapták. 'stb. 'stb.

Illyesmi nőlhet ki a' kórtudományos bonczolatbul a' physiologia számára; de mindig különösen ő marad a' gyakorlati gyógytudomány vezérfonalainak egyik legerősbike. Errül csak egy kétkelkedhetik, ki a' boncztudományba mélyen nem avatott, kinek kevés alkalmaztatási tehetsége van, vagy ki előtt idegen, mennyivel haladott a' gyógytudomány azolta gyorsabban elő, miolta a' nyavalyákat a' holttetemekben is kutatni kezdék, mit

tehetek egy Röderer és Wagler, mit egy Morgagni ezen úton. Igen, a' ki czélul veszi magának, ezen súlyos tárgyat a' sokaság nembecsülésének 's kicsúfolásának kitenni, annak malmára a' gyöngé oldalak és tökéletlenségek itt is igen jó víz lesznek. Mert hol lehetni valami tökéletest? Mellyik tapasztalási tudomány érte el tetőpontját, vagy mikor és mellyik jutand valaha a' non plus ultra-hoz? Minden tökéletesíthető egész a' végetlenségig, a' mi csak a' figyelésben találja életét, táplálását: mik itt ezen kevés századok, mellyekben a' kór- és életszabályos boncztudományt mivelik? Itt is, mint mindenütt javítani, elvetni, lelteni fogunk 's csak fokokint lépendünk előre. Morgagni igen sok kórjelet a' fejnek tulajdonít, mellyek másodiak (secundaria) 's az altesthez tartozók; az altest műszereinek beteg állapotjait is közel sem ösmerék jól Bonnet és Morgagni 's nem mutaták igazi fényben. És ezen nem csudálkozhatni, mert a' physiologia még akkor nem mutatá illő világossággal meg az emésztő műszerek és fej közötti szoros kapcsolatot. Ki tagadhatja el tőlünk az itten tett szép előmenetelt? Menynyi világot terjeszte Albers és Lesser a' legvészesb altesti nyavalyákra, az itt otti túlbecsülése mellett is? Mit nem mozdíta Laënnec a' gumócsos tüdősorvban? Hány betegség nem kap világosb nézetet Andral és Cruveilhier kórtudományos bonczolásai által?

Nem lehet Franciaország új orvosainak érdemlett dicséretöket eléggé hangosan elmondani

boncztudományos vizsgálataikért, 's én itt annál melegebben tartozom szólani, minél élénkebben érzem, melly sok jót, hasznost és fontost henye-
lünk el előre fölfogott balvéleményink 's az ide-
gen munkák nem becsülése miatt. Mostantul fog-
va a' gyakorlati orvoslás hibetöleg inkább és ál-
landóbb sikerrel vezettedi magát a' halott bon-
czolás mutatóványai, mint túlfeszített physiologiai
vagy másféle speculációk által Német-és Francia-
országokban, hol olly sok orvos és pedig gyakor-
ló orvos szenteli magát az illy vizsgálatoknak.
Nem csak jó, hanem szükséges is az illyet szem
előtt tartani, hogy a' jobb után törekedjünk 's a'
jó előképektől munkás utánozásra sörkentessünk;
mindegy legyen előttünk, akár Frankhont, akár
Németországot ösmerje honának; mert a' tudo-
mánynak nincs hona, mint az egész emberiség-
nél! A' mit csupán újságlevelekből szedünk, nem
bir erős alappal, 's nem visz előre. Magunknak
kell törekednünk dologeseti kerekeket építeni 's
mozgásba bozni, a' mire minden gyakorlati orvos-
nak gyakorta kerül alkalom.

A' sthetoskopot és pleximetert használhatjuk
e' kórösmeretünkben, ha gyakorta nem tartánk
teljes dologösmerettel tett körtudományos bonczo-
latokat? Ezek némelly orvosoktól nagy túlsággal
magasztaltatnak, néhány, és pedig derek practi-
kusoktól megint igen is visszavettetnek; én pedig
azt hiszem, hogy igen becses eszközök ezen
egyszerű 's magyarázható természeti törvénye-
ken épült szerszámok a' tüdők állapotjának kivizsgá-

lásinál: és vannak talám esetek is, midőn csupán csak a' sthetoskop által juthatni bizonyossághoz a' tüdőök beteg minőségéről.

Legyen gyorsan támadt, fuladással fenyegető lélekzet-fölakadás a' kezeim alatt; ezen állapotot csupa görcsös asthmának vagy ideges gutának tartsam e', ha a' megkopogtatott melkas bádjadt hangot ad, 's az oda alkalmazott cső, hörgőzajt vezet füleembe? És pedig melly ellenkező velebánás kivántatik mindenik esetben! A' tüdőökben csak egy kis helyen legyen keményedés vagy gumó, — mi által győződhetem már jó idején, mikor még segedelem lehetséges, annak jelenlétéül meg? A' szenvedő, száraz hurutban van, kevésbé jelelkező vagy épen semmi lázostromokkal, nincs fájdalma, szabadon lélezkzik, mivel minden oldalul elegendő levegő hat a' léghólyagcsákba, azon egy pontot kivévén, melly nem gátolja belélekezéskor az egész melkas fölemelkedését. Most a' pleximetert és sthetoskopot a' mel minden részén fölteszem, fügyelek, 's ha azon beteg pontra jutok, nem hallom a' lélekezési zörejt, megütött pleximeterem pedig bádjadt hangot ad. Gyakran teszem ezen vizsgálatot, és mindenütt hallandom a' levegő berohanását a' léghólyagcsákba, csak ott nem. Mi adhat nagyobb bizonyosságot ezen rejtezkedő, még szűkhatáru nyavalyáról, a' lapangó lázról 's a' beteg soványodásáról?

Láttam több idegsorvasnak tartott beteget, kiknél Fantonetti doktor Paviában a' sthetoscop által találta föl a' nyavalya igaz helyát, 's egyik

esetben nadályt tetetve azon pontra mindjárt javulást szerze, 's annak többszöri ismétélése 's ingerlő kenőcs bedörzsöltetése által gyógyulást szerze, a' másokban legalább a' gyászos vég beköszöntését soká föltartá, — noha F. doktornak épen nem tulajdonítom a' lehető legnagyobb ügyességet a' sthetoscop és pleximeter használásában. Ide, mint mindenhez, rá termettség, balitéletlen lélek, munkás akarat, jó vezetés és gyakorlás szükséges; melly csak a' nagyobb kórházakban lehetséges, hol rövid idő alatt sokféle beteg lélekzés zörejét hasonlíthatni öszve, az eszköz használását kény szerint ismétелhetni, 's még a' holt testet is fölbonthatni, hogy jól hallottunk e', hogy kórömeretem igaz volt e'? — A' magán gyakorlatban (privat praxisban) nehéz még a' dolog ösmerkedés középszerű fokára is jutni. Valamint nem minden szem lát eléggé jól, hogy a' miniature kép finomságait fölfogja, úgy a' hallás finomságában is végetlen nagy a' különbség. Néhány társam, kik a' paviai kórházban a' sthetoskopot használták, épen nem tudtak semmi kitűnőt észrevenni; sokan azon párthoz szegődtek, melly minden újat 's idegent kinevet és megtámad. Mindazáltal nem kevesbé marad a' legnagyobb igazságok egyike a' nyavalya ösmerés dologeseteinél: hogy a' jó fül jó vezetés és illő gyakorlás által hasznot húzhat a' sthetoskop és pleximeterből.

Ebben, mint minden kézműségben vannak műfogások, egy bizonyos „avec“, mellyet egy Lorinser, Andral, vagy Laënnec vezérlése alatt

könnyen és igazán lehetne tulajdonunkká tenni, 's én szerencsés volnék, ha most is illy férfiak oldalán járhatnék egy pár évig nagy kórházokban körül, kezemben a' sthetoskopot és pleximetert tartó. Ha a' gyógytudomány 's minden jónak, újnak történetével nem volnék ösmeretes, magyarázhatlannak látszanék előttem, hogy Olasz- és Németországban miért nem használtatik jobban ezen jeles ösmertető segédszer, midőn általa bizonyosságot szerezhetni a' gyermek életéről anyatestében, a' csonttörés jelenlétééről, midőn a' tört véggek csak csekély zörejt adnak, és sok más kórtudományos állapotról. Következik e' ebből, hogy csupán csak ezen próbát kell tenni, minden egyéb subjectivi és objectivi kórjegyeket elhanyagolva? A' beteg színe, hurutja, köpése, láza, 'stb. semmit sem vesztenek igen fontos tekintetökből, ha fülemet fölfegyverkeztetve segédül veszem is. És ha néha csalódnám is, viszont azt kérdem: hol van valami tökéletes? Melly ösmertető jegyek csalhatlanok?

Nem kívánható ugyan egy mindenképen tudós, gyorsan és szerencsésen látó, gyakorlott orvostul, vagy még kevésbé clynikustól, hogy ő illyeshez folyamodjék, vagy szokják a' szokatlansághoz; de ifjú, gyakorlati pályáját kezdő orvosnak a' sthetoscop és pleximeter nem föltétlenül megvetendő eszközök, ha a' sükeres használatokhoz szükséges nagy gyakorlást az említett föltételek alatt megszerezheti magának. 'S itt arra is figyelmeztetek: hogy ezen műszert elkészíteni, nem

könnyű föladás; 's hogy azokbul, mellyeket Bécsben láttam, csak az elsők, mellyek Rospini művésztül, Bischoff tanító úr párisi példánya szerint csináltattak, voltak hibátlanok; az utóbbi készülmények pedig nagyon elfajultak fára 's műmunkára nézve. — Piorrynak köszönjük a' leg czélirányosb e' féle eszközöket.

Úgy látszik, mintha a' míveltség előhatásával, egyszersmind a' nyavalyák serege szaporodnék. Kettőtül főképen merném ezt mondani: a' mirigy- és elmenyavalyáról; 's ezeket kezdő tisztársaim buzgó figyelmebbe ajánlom.

A' mirigy nyavalya a' gyermekkor kemény ostroma, gyakran kigúnyoló gyógyerőnket; ennek valója elalakolt, 's alapoka talám egyre ringattatik a' föltétemény karjain. Mind e' mellett gyakorlati vizsgálatunk 's élénk figyelmünk süker nélkül nem maradand. Talám senki sem meri elgondolni is, a' gyermekek szembajaiban, melly iszonyú lényeges részt vesz a' mirigykór. Ha a' Bécsi kórházban és községben tett észrevételem nem hibás, abban a' városban $\frac{5}{4}$ része a' szembetegnek mirigykóros. Erre főképen akarám a' figyelmet igazgatni, 's bogy mindenütt a' hol csak voltam az illy nemü szembajban leg nagyobb hasznuaknak láttam a' calomelt, rheumot és vasat, néhai haskiürítésekkel és holyaghúzókkal. A' Jodiumtól pedig a' gyenge gyermekekben nem ritka kárt vettem észre; őrizkedjünk tőle, bár mint di-

vatozik néhol, és ha használjuk azt a' hatalmas szert, legyen ez külsőképén, valahányszor gyenge, idegérzékeny egyén van előttünk. —

Dr. Moisisovics, fő-sebész a' Bécsi kórházban, hazámfia, tisztelt barátom, a' gyakrani hidegviz borongatásokkal, sok illyes szemgyúladásokat sükeresen gyógyít. Egyébiránt minden mirígy betegségben, a' célirányos életrend, fürdők, testgyakorlás és tiszta levegő a' leg főbb fontosságú gyógyszerek — a' napvilág, olly ártalmas ezer szembajban, kimondhatlan nagy jót tesz a' mirígyfajú szembetegeknek, ámbár a' világosság-eránt való türelmetlenség egy igen állandó kórjele a' mirígy nyavalyának. Általában nem jó, 's én leg alább nem szeretek sok belső gyógyszereket adni az illyen betegnek az serdülség (pubertas) előtt, mert kétséget sem szenved, hogy a' serdülség idején számosak meggyógyulnak. (Olv. ezen fontos betegségrül főképen Hufelandot (Ueber die Natur, Erkennt. und Heilart der Scrofelfr.); Carmichaelt (Essay on the Nature and Cure of scrofula); Lloyd-ot on the nature and treatment of scrofula) és Lugolt (Memoires sur l'emploi de l'Jode etc.)

A' haladó műveltség bajának 's ezzel együtt nevedőnek látszik, mint mondám, az elmebetegség is különbféle idomaiban. Minden jóban van rossz is; minden világos táj bír árnyékot; tökéletes nincs a' földön semmi. Nem a' művelődéssel vitázunk mi azért, mert ez maga vezet is a' túle

látszólag elváloszthatlan nyavalyák gyógyítására vagy legalább enyhítésére. Egyre képesebbeké tesz és tegyen ez bennünket az illy szerencsétlen elmebeteg testvéreink kiszabadítására, vagy legalább emberi bánást szerezzen nekik. Az előre haladó műveltség dolga lett mindenhol az elmebetegek számára olly intézeteket szerezni, mellyekben minden együtt létez az előbb mondott két cél valóítására, mellyekben nem csak a' most lehetséges leg jobb természet-erkölcsi bánásmódot tapasztalják, hanem hol meleg emberbaráti vizsgálat által egyre jobban törekedjünk szívkeserítő betegségek homályát fölvilágosítani, 's a' segedelem lehetőséget bővíteni.

Szomorú, de igaz vallomás, hogy az elme-nyavalyák gyógyítása még igen homályos: de mióta 's még mindegyre melly csekély számmal léteztek ezen barátságos menekvőhelyek, mellyek egyszersmind az egyedül célirányos iskolák gyógyításukra! Eldönteték már ezen vita: jobb e' az elmekórosokat tulajdonképen arra szánt intézetekben gyógyítani? Ki nem látja ált, mennyi alkalmatlanságot, veszedelmet 's szomorúságot okoz az elmebeteg a' családnál? Ki nem ösmeri az egész körülmény elváltozásának erejét a' beteg elmére, midőn sokszori tapasztalás bizonyítja már, hogy sokkal kevesbé tanithatlanok, elbizottak, parancsolók, 's nyugtalanok az elmebetegek idegenek kormányzása alatt? A' vele nem rokon orvosok és ápolók, midőn a' betegül valamit megtagadnak, de sajnálkozva azt mondók, hogy magasabb pa-

rancsolatok kényszerítik őket, egészen más színben tetszenek a' szegény beteg előtt föl, mint rokonaik vagy ösmerőseik, a' velök hasonlóképen bánók: ezekben ő akkor csupa ellenségeskedést lát és keménységet. Mit mondjak lakjának tulajdon elkészítéséről, az olly szükséges zajtul való elzárásról, 's az olly helyre tételről, hol nincs semmi fület, szemet, általában agyat ingerlő tárgy?

Más oldalról kevesen lehetnek azt ált nem látók, melly hasznot hajthatna a' tudománynak és emberiségnek a' physiologus és emberbaráti orvos, álttetetve a' figyelés, öszve hasonlítás és szabad vizsgálás gazdag alkalmába, ha befolyásos szót mondhatnék, minél hathatósabban oda is kívánnék hatni, hogy a' bódultak házában az ottan megholtak, kivétel nélkül pontos bonczolás alá vettessenek, mert az anyag és lélek közti kötelek fölé húzott alakburkot föllebbenteni nem akarva is, merem állítani, hogy az elmebetegek nagyobb részéről szabálytalanságok találtattak az agyképzület különböző részeiben, miolta különösen Morgagni után nagyobb pontossággal bonczolunk. Azt mondhatják ellenem, hogy Gall és Spurzheim elme tanításainak daczára is csupa bizonytalanság, történetbűliség és ingadozás uralkodik a' kórboncztudományos leleményben az egyes agyrészek elfajzására nézve egyes elmebetegségekben; azt mondandják, hogy a' vallásos tébolyodtaknál, a' fő felső közép részén sem a' csont sem az agy nem volt emelt, sőt rendkívül benyomott-

nak is találtaték; hogy az általános elmezavarodásban gyakran csak részinties sértések, a' részintiben (monomania) pedig igen kiterjedtek találtattak, 's Morgagni, Greding, Haslam, Prost, Rush, 's egyebek által hasonló betegségekben egészen különböző agyműszerek jegyeztettek föl szenvedőknek.

Ezt én nem tagadhatom 's nem akarom tagadni. Az részint a' tárgy nehézségét bizonyíttá, melly kiki előtt világos lesz, ha meggondolja, mennyi rész lehet a' bódult holttestében történetből mellékes okok által elfajulva, más részről, hogy ezen kórtudományos bonczolatok csak igen ritkán tetettek a' leg jobb módon, 's hogy csak nem rég sok holttestbeli tünetényt, előbb a' figyelmet elfoglalót 's külön betegségeknek tulajdonítottat, csupán a' halál és különféle helyezettek 's mellékkörülmények sükereinek ösmertük ki. Most már tudjuk, mit kell tartanunk a' tüdőök és agyüregbeli némelly vérgyülésekről, mellyek csupán a' halál után, a' hasban kifejlett kénköves gyúlogáznak szüleményei, melly nagy kiterjedése által a' magasra hajtja a' vért. Tudjuk hogy a' halál után a' folyó részek a' mérőkkel elemileg egyesülnek, 's így az agyba gyomorban és egyéb helyeken némű kocsonyaféle lágyulást okozhatnak, melly nem gyúladási szülemény p. o. némelly gyomor-fenéklágyulás (gastro-malacosis) stb. És mennyi tennivaló marad még itt hátra, hogy a' tünetények nagy csoportjának az őket illető becsét megadjuk! de épen ezért kell annál

fáradhatatlanul dolgoznunk. Itt azonban némelyet elmondhatónak vélek, bizonyságul szolgálándót, hogy az illő úton az elmebetegségek osztályában is lelhetni valami igazat és hasznosat, 's biztatázul a' célirányosan és szorgalmasan teendő fürkészésre.

Már Haslam, Rush, Lawrence 's az újak közül igen sokan nézék a' heves (acutus) és húzmos (chronicus) aggyúladást, az agyét t. i. különböző részein, mellékzetein, és burkaiban, mint az elmekór gyakori legközelebb okát. A' heves gyúladásoknál a' kérényagot különösen veresnek és vérrel gazdagnak találják; mélyebben egyes vérömlések vannak, de soha nincs öszvenőlés az agy és hártýái között, melly előbbső belülről mindig lágyos. A' húzmos esetekben gyakran találtatik a' legszélő agyszínen egy vékony, kemény terület hártýaképen könnyen leválasztható; az agy öszvenőlése hártýáival igen gyakori valamint a' kérgéké is egymással 's a' bennök többnyire ál-hártýák, sűrűdések és homályosodások találhatók, melly esetekben azonban Foville szerint (*L. Alienation mentale. Art. a' Dict. de Méd. et de Chirurg. pratiques*-ban) az agytömeg mindig mutat gyúladásnyomokat is, — megfordítva nem mindig.

Nem csábítottam magamat el Delays, Pinel-Grandchamps, Morgagni 's Bouillaud bonczleleményei szerint ezeknek állítására: 1. A' kéreg (héjas) állomány változásai egyenesen kötvék az elme zavaraiival. 2. A' velő állomány változásai

egyenes viszonyban vannak a' beteg mozgásokkal, — noha ezen két vélemény igen ajánlandó a' további előítéletlenül vizsgálat alá; — hanem hihetőleg leg közelbökilag kötvék az elmebetegségek, — ha nem symptomásak vagy synpathiásak, az agykészületbeli gyuladással, kivált ott, hol nem mutatkoznak teljes és gyakori ment szakok (lucida intervalla). Ezek különben a' gyúladás mellett is létezhetnek, 's erős ostromoktul váltogathatók: melly esetben a' gyúladás, — a' mint rendesen tovább tart, — mintegy egyneművő lőn a' műszerzettel, vagy elme háborgató ereje valami más oldalra elvezettetik, — míg azonban időközi fölmagasztaltatása által, háborgóbb tulajdonságok tűnnek kívülől elő. Hisz hasonló viszonyt lélni a' tartós lépбай 's a' csak szakonkint jővő szakaszos láz ostromaiban. De az előbbi felvétel mellett szól Rush azon észrevétele, hogy ő elmebetegei zánál az érverést gyorsítottnak találta, 's Foville (l. a' kijel. munk.) 62, különben ép elmebetegnél ezen viszonyát lelta az érütésnek:

5 egyénnek (individuumnak)	60 — 70	érütése volt egy perczen.
18 — — — —	70 — 80	— — — —
23 — — — —	80 — 90	— — — —
6 — — — —	90 — 100	— — — —
10 — — — —	100 — 120	— — — —

Az elmekór-orvosok bánásmódja, melly vérbocsátás, elhuzó 's hajtó szerek, fürdők és hideg borongatások által a' főre, leg többet gyógyít, szinte az gyakrani agybeli gyúladásra vagy legalább vértorlódásra mutat. Nem mellőzhetem itt el a' nagy adagbeli hánytató borkő dicséretét. Ezt

az Olaszoktól a' mondott betegségben mindig kár nélkül, gyakran pedig a' leg kitünőbb haszonnal láttam adatni lasankint szörnyűre emelkedő adagokban, különösen pedig egyszersem langyos általános fürdők 's jég borongatások mellett a' főre. Ezen bánásmód által Dr. Fantonettitül a' legiszonyabb ostromok szelidítették 's végre egészen száműzettek. Czéлом itt csupán rövid intéseket adni azon tárgyak felé, mellyek leg nagyobb figyelmünket érdemlik meg, azoknak mélytánylatát kezdő orvosoknál, kiknek lelke még előítéletelen, és a' közönség egy részénél, mellynek befolyása minden irányban kiterjed, előmozdítandó; az elsöket pedig különösen fölbúzdítva erjök több oldalú munkás alkalmaztatására, hogy a' nagy fáradságos cél egyre tökélyesebben elérjék.

A' mi az elmebetegek physikai bánásmódját illeti, ezen pontos és nehéz földadást! korunk díszére mondhatom, hogy többé a' barbar botütések sem a' gyógyításra sem büntetésre nem használtnak az olly orvostul, ki e' névre méltó, — hogy lánczok nem nyomják 's nem zuzzák olly gyakran tagjaikat, zörgésök által füleink 's szívünkét kinzók, — hogy egyetértve szelid 's emberibb bánásmódot használnak és pedig a' leg jobb sükerrel.

Az orvosnak nem lehet magasb állása, mint mikor tehetségeit elmebetegek gyógyítására fordítja. Itt nem csak graduált gyógyásznak kell lennie, hanem embernek, emberösmerőnek a' szó leg tágosb értelmiben, az embert nem csak a' köny-

vekben kell tanulnia, hanem gyakorlatilag a parasztkunyhóban 's a fényes palotákban, a család keblében és a játékszínen: egyszóval a legkülönbözőbb viszonyokban és helyzetekben; — itt elmellőzhetetlenül kell igazi világ emberének lennie, nem pedig szobatudósnak! Melly kívánatos és szükséges a gyakorló orvosnak, hogy jó idején 's teljes iparral szerezzon magának bizonyos irányt azon szerencsétlenek megítélésiben és gyógyításában, világos mind az előtt, ki ezen fontos tárgyat illő figyelemre méltatja. Sajnosan mondva azonban, igen kevesen gondolkoznak felőle; 's hol vannak a megfelelő intézetek? Még ritkák, és messze útra nem mindenki indulhat; és könyvek, újságok, elbeszélések nehezen pótolják ki az esetdolgok élénk mezejét!

De semmi szemrehányást itt derék honomnak melly mint lehet igyekszik előre, sokat és jót is tesz, ugrásokat pedig csak kárára tenne magának. Az előrehaladás, ha alapos és nem múlandó, csak lassanként és lépésenként eshetik; csak így látok állandó jót teremni mindenben, 's gyógytudományunkban is, mellyben nem csak itt vagy ott, hanem mindenütt még sok tenni való vagy on hátra, és naponként ugyan jó 's hasznos létez. Egész lényemet a gyógyászságra szántam, buzgón törekszem ön valósztatásu szeretett pályám, 's kívánatom forró, reményem élénk mind abban a mi az egész emberi- és főképen a magyar nemzet javát illeti. Már hiszem egy bölcs kormány jobban érti mit kell és mit lehet is tenni, mint

a' magános; de visszatérvén a' fontos elmekórhoz, ez iránt talám lehetne egy könnyítő emeltyüt mozgásba tenni 's talán egy arra termett, okos magán férfiútól maga 's a' hon hasznára alkotható volna egy elmekór-intézet, megkéremtetendő bennünket elmebetegjeink meszsze küldésére a' határokon túl.

Nyilván meg kell vallanom, hogy ha hátra nem tartóztatna a' kiadások nagysága nem biztosított sükernél, — ollyannál, mivel sok a' könnyen támosztandó kontraszt és megtámadás, az illy intézet megnyerendő köz pártolása, útjának nehézsége 's hosszasaága, az anyagi hely föl- és elkészítés nem csekély bajai mellett; magamat örömmel és buzgalommal elszánnám az illy nemes célra; de azok állván, én másnak kívánok teljes szivbül bátorságot és szerencsés sükert az illy merészlethöz. A' közönség alig fogna ezen válatból kárt tapasztalni, mert nem könnyen gondolható, hogy ollyaski határozza magát reá, ki magában reá nem érez elég tehetséget, — hisz kikerülhetlenül tulajdon kárára lenne. Ha valjon a' honi intézetekben nyert mivelésünk elég oldalú 's általában úgy alkalmazott-e', hogy könnyen formálhassuk magunkat nem csak orvosokká, hanem gondolkozó emberösmerő világ embereivé; hogy köztünk sokan mivelik-é' magokat bódultak orvósává lehetésre? nem akarom elítelni, Különbem hiszem, a' világ és társalkodás iránt a' balitélet megglehetősen eltűnt, 's hogy kivált az orvosi ifjúságnál igen szükségesnek tartják a' társalko-

rást, a' világ finom oskoláját; különben a' koszorúzott orvos egy grófnő ellenében nem csak bátor-talanul, félenken és zavarodva állana, hanem egész valója bizodalom helyett megütközést, hátravonást 's bizodalmatlanságot gerjesztene, kór-vizsgálata pedig a' lehetőségig fölfordult és tökélyetlen lenne. Melly sükere van pedig az orvosi bánásmódnak ott, hol a' gyógyász elmeszabályosan nem uralkodik betegein; — kivévén ha a' természet szokott csudáit végzi, — mindenki természeti megfontolására bizom. Egy élesen gondolkozó, noha közönséges földmivelő ezen véleményt adá a' minap magátul: „Az orvosnak olly szükséges a' világ mint a' templom és az iskola“. Engedelmet az egész kötetleu és rhapsódiás menetelének egy jóra szánt digressióért a' digressióban (mellékzésben). Noha én készakarva minden további gáncsolódás nélkül irom-le a' mit legélénkebben bírok magamban, úgy a' mint az egyenesen eszembe ötlik: gondolkozó olvasóim még is lelhetnek benne egybekötő fonalat.

Gyakran dicsérő említém az orvosi Franciaországot; különösen pedig azért emelém ki, mivel távol 's némiképen elzárva fekszik tőlünk 's kevesen vannak csak gondolók is a' francia gyógyműre 's a' párisban számos és virágzó orvosi intézetekre. Igen rosszul értettek volna, az engem pártosnak vélők és vakon elfogultnak ezen tartomány iránt, melly szinte hordja gyöngeségeit 's tökélytelenségeit. Semmi sem szenvedhetlenebb előttem, mint a' pártosság, legyen nemzeti bár vagy ide-

gen, 's a' kizárószellem a' tudományban 's mind ott, hol az ember viszonya, mint emberé, forog fön; a' jó egy becsü, akárhonan jó, 's utánozást akar. Vallom 's nyilván bizonyítom, hogy végetlenül tisztellem a' német nemzetet bölcselkedésével, 's orvosi tudósságával 's mélységével: de német orvosi elveket bőven szívunk már pályánk kezdete óta be, tebát csak az marad ohajtandó, hogy az országunk határain kelt és virágzandó jót, minden nemzeti előítélet nélkül mint orvosok és emberek meghonosítsuk, de mellette nem kormányoztatva magunkat egészen és kizárólag egy idő és hely gyógytudományátul, a' többi külföld iránt pedig siket 's vak maradva.

Hisz csak azt szükség képzelni, hogy a' gyógytudomány egész kiterjedésében legjobb eledelet mindig a' vizsgából és észrevételből merité, annak világos átlátásához 's megengedéséhez, hogy mindenütt, a'hol bár melly rendszer befolyása alatt is tétetik gyakorlás, hasznos igazságoknak kell napvilágra jóniék.

Olaszországban hajdan vítták és czáfolák Rassori egyoldalú tanítását, — azolta legfölebb megvetve gondolnak az olasz gyógytudományra. Az való, tudományunk nem áll ott azon dicsőségében, mellyel Frank és Angolhonban 's elméleti tekintetben különösen Németországban dicsekszik; 's legyen: minden virágbul gyűjthető méz, 's

nincs is olly szegénység ezen hajdanta egyedül classicus honban, mint azt némelly német orvosok, az ott magokat honiasan nem érzők szerénytelen előítélete 's szenvedélyes irtózása rajzolni akarják, — míg a' tudomány valódi embereiben, sem elbizottságnak sem mindent megvető előítéletnek nem volna szabad magát befészkelnie.

Bár milly különbözők legyenek is az emlétek, a' gyakorlat mégis gyakran megegyező, — érdeketes dolog! — 's én azt vélem, hogy minden elméleti gyengeség és hiba mellett, gyakorlati tekintetben igen egyszerű és szerencsés gyógymódot találtam némelly nyavalyában ma, a' mívek hajdani honában, — ki tudja, nem jobbat-e', mint melly sok olly helyen van, hol eredetöket a' déderők polusjátékából, a' natura naturans titokburkaiból igen felettébb önmegelégedőleg vélik magyarázni, 's futásokat a' távol égi testekével olly szoros és világos viszonyba gyanítják hozni. Ezen úgy ingerlő sasrepülésből valóban semmi biztos támaszpontunk nem ered, semmi gyógyszer nem nevekszik, semmi igaz körjelentés nem származik a' beteg ágynál; sőt a' nyomos alapot könnyen elvesztjük, 's a' transcendentismus mellett, a' gyógymű könnyen nyers tapogatóssa (empyriává) lesz, 's a' közönség csúfjára százféle korcsirányzat alatt ing és tapogatólódzik. — Igen rosszul és károsan alkalmaztadják azok valóban a' természet és élettudományoknak némi hasznos és felséges találmányait és állítmányait a' gyógytudományra, kik olly érintett

mérséktelen túlságokba vesztek magokat és a' drága időt. Ugyan pedig az élettudományi, fő-fonosságú orvosi előmívelésre nézve, különösen ohajtható, hogy a' tanuló ifjúság inkább még sokáig maradjon csak csupán a' mi nagy tudományú országi Főorvosunk physiologiája valódi gazdag, de mérsékelt és választott foglalma mellett, mintsem hogy egészlen oda adja magát néhány bizonytalan, túlságos új tanoknak, mellyek ma a' külföldön nem hibáznak. —

A' gyakorlat és pedig annak szerencsés sikere marad fő dolog a' gyógytudománynál, bár milly különbözők legyenek a' vezető elvek. Az olaszthoni elleningerlő a' chinahéjat erőalázó szernek dicséri; honnét az? nem látjuk hogy ezer atoniát, ideggyöngeséget, nyálkafolyást 'stb. meggyógyít? nem látjuk e' a' chinát mindenfelé mint erősítőt? — Én semmit kevésbé nem hiszek, mint hogy a' china, a' vas, az enczian, a' kaskarilla, a' földi epe 's a. t. erőalázó szerek legyenek, más oldalról pedig szinte igen gyöngén látok, hogy a' műszerzet leg belső műhelyében a' china idegrostot-tápláló, erősítő, 's az összvehuzó elvet mindenfelülről emelő hatását világosan megpillantsam, tehát megsem tudnék ezen nézettel és magyarázatmóddal elégedni. Tommasini pedig, valamint Hartmann és Haase a' chinával 's ama' keserű szerekkel szakoló lázt, némelly görcsöt, húzmos vér és nyálkafolyást gyógyítanak: ez dologeset és pedig fontos dologeset, 's innét illőbbnek és hasznosbnak látszik azt meg-

vizsgálni: honnan jő, hogy az olasz orvosok azon szereket elleningerlőknek (controstimolanti) nevezik, 's mind a' mellett sok más tanítmány szerint gyöngeségnek tartott számos bajban használják, mint nevetni rajta 's föltétel nélkül elvetni: az illy vizsgálatban is némelly érdeketes esetedolgot lehetne találni. Mert ezen szavakkal: erős, gyöngé, sthenicus, asthenicus, emelő (ingerlő), alázó, tonicus, oldó 'stb. nem épen olly határozott dolgokat fejezünk ki, mint közülünk némellyek vélik.

Minél jobban átlátjuk hány oldalról foghatni föl ugyanazon betegséget, ugyanazon gyógyszert, melly különböző nézetből és érzéjből munkálkodhatni 's azon véget jobban, rosszabbul, gyorsabban vagy lassabban érhetni - el 's valósíthatni: annál inkább elszegényülünk elméleti önérzésben, de egyszer 'smind azon mértékben gazdagodunk is a' gyakorlati nézésekben és ítéletidomokban. A' meszsze 's tisztán látás végett néha be kell önszemeinket zárni, 's másokéival látni tudni. Ismételve tör-ki belőlem az önbeérésés visszataszító pártosság-elleni panasz, mellyekmindig csak a' legnagyobb kárral csúsznak be a' tudományba. Ah ölelné bár a' népeket mindenben, úgy a' gyógytudományban is a' szeretet és közlekedés: melly dicső gyümölcsök érnének itt! Nagy a' tudomány temploma 's mindenhol csak azon egy; támosz oszlopai a' világpolgárságon nyugosznak, 's ezen kébelből csiráznak ki az emberi tuflás és munkálkodás legdicsőbb főnképei. A' tudomány egy, az utána -törekvés minden né-

peknél többé, kevesebbé kinyomott, — a' viszontas közlekedés adja bő táplálatát.

Olaszországban Brown tudománya, azon első dynamikus-é, minden betegséget fölemelt vagy lealázott életelvre vont öszve, a' legnagyobb tapsal fogadtaték, és sokkal gyorsabban 's kiterjedtebb veteték használatba, mint Nagybritanniában. De nem sokára utóbb, a' mostani század elején megbuktatá Rasori Brown elméletét, 's újat alapít általános elvekben ugyan hasonlót hozzája, gyakorlati használatban pedig vele egészen ellenkezőt. Egyik mint a' másik úgy állítja föl az ingerlékenységet, mint valamint az egész műszerzetben elterjedtet, minden részeiben ugyanazont; 's mint az élet legfőbb föltételét, 's ezen elvont tulajdonítványt valami valóvá emeli. Az ingerlés (incitatio) mintegy minden életmunkásság öszvetes egységét fejezi ki, melly az ingerlékenység (incitabilitas) 's a' hozzá járuló külső életföltételek által, lehetséges lesz. Ezen ingerlékenység, mintegy életesség valódilag különböző a' műszertelen természetben uralkodó erőktül, mind Rasoritul, mind Browtul csupán mennyiségére nézve vétetik tekintetbe, de a'hol Brown majd mindig hijányát tapasztalá, ott Rasori többnyire bővelkedését látja.

A' külső befolyások vagy tevőleg szaporítják az ingerlékenységet, — *ingerek*, *stimoli*, vagy az ingerlékenység öszvetét kevesbítik, — *elleningerek*, *controstimoli*. (Az Olaszok az igert, — *stimolo*, nagyon megkülönböztetik a' bizgó vagy bizgatást okzó hatalom-

tal, irritamento, potenza irritante.) Ezen oskolát elleningerinek — Controstimulus-inak nevezik, mert kétségkívül Rasori ada néhány az életet tevőleg léalázó gyógyszerről kiemelő leírást. Számos vizsgálatok tetettek.

Tomasini magán tön próbát illőleg higított növény és ásvány savanyokkal, 's majd olly gyöngének érezé magát, hogy nem tudá tovább dolgozni. Ágyba menetel előtt pedig rhumot kelle inniai, mellyre viszont elég erősnek érzé magát. Azután egészen hasonló körülményekben az estizéstül tartóztatá meg magát; ekkor a' bor vagy rhum segedelme nélkül egész éjszakán által tudá dolgozni. Vannak tehát, így szól ő, egymással tevőleg ellenkező sükere, nem csupán olly viszonyuak mint a' tevő 's tagadó, mellyre példa volna az evésben és nemevésben; ezen esetben ugyan is a' bor és rhum nem teend szolgálatot. Megkisérté még a' kalit, ólmot, klórt, 's sódat olvasztásokban a' gyúlt helyekre tenni: a' rész halavány lön; ellenkező történik a' borral, ammonium, 's 's mákonyval 'stb. — (Utóbb még némítségűlandok a' reformált olasz gyógyszer tudományrul.)

A' most is Majlandban élő Rasori már 1799 's 1800ban elpártolt Brown tanításatul Genuában, midőn ott petécszláz dühödött járványképen, 's az ingerlő gyógymódba majd minden beteg belehalt. Rézint halott-bonczolás által is vezetve, az ellenkező gyógymódot szerencsésen használta, a' petécszlázt túlingerés, gyúladásos kór gyanánt állítá föl, 's ez és az előbb mondott észrevétel

által a' tevőleg ingerelleni hatalmaknak, mintegy új tudomány alapját veté meg, mellyben a' túl-erősség, túlingerletiség 's a' gyűladás hatalmas szerepet játszanak, majd minden egyebet elnyomót. Az olasz reformátor, most is erővel 's hatóerővel teli, azon hevességgel 's mindent megvető bátor önérzéssel támodá meg az akkor uralkodott ingerlő oskolát, melly az ő fölséges képének mindig egy tulajdon, halgatást parancsoló kifejezést ada, gondolat-rajos arczát minden öszve hasonlításra fölül emeli. Valóban ilyen féfiura volt szükség, ki megdöntse Brown tanítását az Olaszokban igen meggyökerezett, a' laikusnak annyira kényére valót, 's nyavalyákruli-képzeletével úgy megegyezőt. Melly beteg nem érzi magát előbb vagy utóbb gyöngének? mellyik nem dicsérendi tehát azon orvost, ki erősítő szereket ajánly neki? és mégis mi van világosban 's megdönthetlenebbül megmutatva az orvosi tanításban, mint hogy a' gyűladások többnyire, a' húzmosak és hevesek, gyöngeségi érzést szűlnek, és hogy épen itt erősítenek a' gyöngítő szerek?

Utóbb Tomasini lön a' dacsosan merész Lombardinak kedves, simuló műszere; ki tudá a' durva épületet némelly, tőle bár idegen természetű virággal ékesíteni, 's falait messze kiterjeszté egész Olaszhonon által; hol a' honfias „teoria italiana“ — olasz elmélet — név alatt mindegyre parancsolva áll. Nem tudák Geromini, Acerbi, Fanzago, Buffalini 's egyéb mások megdönteni ezen épületet. Azonban hogy idejét túlélje, igen

különböző változásokat kelle kiállania, mellyek gyakran igen sikóltó contrastot képzettek; sőt még több ellenségét is föl kelle magához fogadnia, kik jól választott fegyverrel fenyegették, hogy viadalukban meg-ne győzessék. Most úgy áll itten, mint lakókkal telt épület, mellyek közül némelleyek örök ellenmondásban lesznek egymással!

A' browui tanítás virágkorában már a' fél-sziget sok jeles orvosátul nyomos okoknál fogva megmutattaték hogy a' mindenütt azonos, osztatlan és elvont ingerlékenység elégtelen a' nyavalyák fölfogására. Gallini, Testa, Rolando az anyagi műszerzet állapotjára tettek figyelmessé. Az mondaték, hogy ha a' betegségek az ingerlő több vagy kevesb-jében állanak, mindjárt meg kellene az inger elvételével gyógyulniok, a' mi nem mindég történik; sőt sok nyavalyában szükséges, egy csapással ketté nem vágható lefolyást veszünk észre; rá mutattak azon észrevehető dológesetre, a' külömbféle mű vagy rend-szerek különös anyagi szenvedésére a' különböző betegségekben, és némelley gyógyszerek nyilván fajkülönös hatására. Kiváltképen hatalmasan támadtaték meg ezen ingertanítmány Bondioli: Forma morbosa-ja, 's Fanzago: Condizione patologica-ja által, melly utólsó az anyag tulajdon rendetlen állapotját fejezi ki a' külömbféle mű 's rendszerekben a' különböző nyavalyák szerint, — de a' még nem gyógyíthatlan műszeri hibát. — Tomasini kényszerítettnek ére-

zé magát a' vegyületváltozás elfogadására, 's helybeliségére a' dynamicus nyavalyákban, noha ez által nyilván ellenmondásba merül fő elveivel.

Dynamicus nyavalyáit adiathesis-iekre osztá 's diathesis-iekre. Amazokban csupán az ingerlékenység szenved, és vagy hyperstheniások vagy astheniások, de hamar gyógyíthatók ingerlő vagy elleningerlő szerek által, mivel bennök az anyagok kór-állapot hibázik, p. o. az egyszerű ephemerában. Az utólsókban az ingerlés szabálytalanságán kívül új anyagi állapot is van a' műszerzetben. A' diathesis alatt t. i. egy tulajdon dynamicus munkálatot ért Tomasini, a' külső betegségokozó behatások által eredtet, ezekről pedig többé nem függőt, melly hamar elterjed a' műszerzetben, ha helybeliségtől — *condizione patologica* — ered is, — ésszabott *cyclus*át áltfutandja, még az okozó behatás elmozdítása után is. Innét az illy nyavalyák többé kevesbé szelidíthetők ugyan, de egy csapással el nem űzhetők. Az orvos főfigyelme azonban itt is az ingerlés több vagy kevesbségére irányoztassék, mert az azzal egybekötött vagy talán azt föltételező anyagi vegy-állapot nem határozható meg világosan, tehát nem is ad kórjelentést.

Főképen Guani, Rubini 's Brera által inditvatva, fölvette Tomasini a' bizgókórok (*malattie irritative*) osztályát is nosologiájába. A' bizgás (*irritazione*), különös szabályellenes állapotja a' műszerzetnek, az élő műszerzetre nézve egészen idegen, heterogen, hatalmak és testek benyomá-

sa által okoztatva, mellyekre viszont a' műszerzet rendetlen 's az ingerlés több- vagy kevesbsége által ki nem fejezhető, röviden, minőségüleg-szabálytalan mozgásokkal hat vissza. Az illy nyavalyákban igen zivatarozók lehetnek a' tünetények, 's a' legtávolabb műszerekben léphetnek a' sympathia által elő, de minekelőtte diathesises bajvá lennének, bélyegző sajátságuk az: hogy szorosán öszvefüggnek a' bizgó hatalommal, 's gyorsan megszűnnek ha ez elmozdítottatik. Illyen bizgó hatalmak a' férges, saburra, némelly mérgek, miazmák, hólyagkövek, 'stb. Az olaszok ideái a' bizgókórokrul bizsonnyal megérdemlik figyelmünket; benne sok jó van a' gyakorlatra. (Olvasd errül főképen Rubinit és Brerát.)

Az olasz tanitmány egyik főelve az, hogy egyedül a' gyúladás a' tőlünk megösmérhető 's biztosan gyógyítható kóros állapot, 's hogy minden figyelmünknek az ő megösmérésire 's méltánylására kell irányzódnia a' különböző testrészekben, stadiumaiban és következteiben. Nem tagadja, hogy több betegségben a' hozzá lépendő gyúladás mellett, a' műszerzet nedveiben előlegesen létez valamelly mélyebb nyavalyásság; mert, épen ez az, mi a' scorbutban, typhusban, 'stb. a' gyúladás lefolytának és a' láznak a' tulajdon fenyegető charactert föl nyomja; de mi itt az illy betegségnek ösmert részét tudjuk csak gyógyítani, a' gyúladást t. i.; a' ki-nem-fürkészhető vegyületvalóság ellen hasztalanul irányzanók fegyvereinket, 's azon elsőt annál szorgosabban kell

szemlélnünk, annál munkásabban gyógyítanunk, mivel tudjuk, hogy a' műszeres anyag azon mély szenvedése a' gyúladást hamar kedvezéstelen kimenetelnek indítja. A' hasonló betegségeknel csak az első pillanatokban szabad hathatós szereinket használni. Órizkedjél magadat a' gyúladás lassú menetele által, vagy az egyéni gyöngeség, vagy a' rothadó elfajzások miatt asthenicus gyúladás fölvételére elcsábítani hagynod! A' gyúladás, a' sthenicus diathesishez tartozik, mondja Tomasini, — és soha nem változtatja meg természetét. (Tomasini. Della infiammazione e la febbre continua. Vol. I. p. 111. etc.)

Nem tagadja ő a' diskrásiákat 's gyakran illy módon fejezi-ki magát: „Hogy a' nedvek minden nyavalyában többé kevesbé változnak, tagadhatlan; de hogy szabályos állapotjok a' reájok közvetlenül elemileg (chemice) ható szerek által helyreállítható volna, épen nem gondolható, vala mig csak az élő műszerzet közbe lép“ (L. Nuova patologia italiana di Tomasini. Milano, 1827. 136 lap. és t.

„Legyen már a' dyskrasia előre állott, 's különösen egy hozzá járult kórt, p. o. gyúladást módosítva, kedvezéstelen: vagy a' dyskrasia legyen a' merő részek, a' véredények és idegek szabálytalan munkásságának következése; a' mi a' merő 's folyó részek, a' mozgás és keverés közötti szoros kapocs miatt tagadhatatlan: minden esetben igen sokkal kevésbé ösmerjük a' legbelső 's legmélyebb változásokat, mint hogy szerintök intéz-

hetnök gyógymódunkat. Más oldalról pedig való, épen a' merő részek ingerlése 's műszeres minőségök közötti szoros egybekötés miatt, hogy az ingerlést a' tapasztalás szerint rendbe hozó szerek, az annak rendetlenségéből eredt, vagy az azt föltételező vegyületét a' műszeres rostnak, ennek legbelső állapotmódjával együtt szükségesképen visszatérítik a' szabályos állapotba." Itt Hartmann ezen szavai jutnak eszembe: *Medicinarum nostrarum ab hoc perfectionis gradu procul abesse, quo cuique morbo propriam qualitatem organici vivi concipere valeremus, conpertum is habebit, qui, in quonam consistat variolarum, morbillorum, scarlatinae, arthritidis et aliorum morborum natura? interrogaverit medicos, et quam ejusmodi morbi vivi organici qualitatem alienam praeseferant.*

Nem mellőzhetem itt el megemlíteni egy két szóban Tomasini fő elosztását az úgy nevezett *asthenicus*, rosztermészetű gyúladásainak a' *nosologusok*nak.

A' gyúladás, ezt állítja ő, természetére nézve mindig azon életmű, főképen az edények és merő részekbeli ingerlődésen alapuló, de föltűnő 's fontos különbözősben mutatkozik a' három következő föltételek alatt:

1. A' gyúladás rosz anyagvegyületű műszerzetet támadhat-meg, p. o. skorbutban szenvedőt. Ezen dyskrasiáról igen keveset tudunk egyebet, minthogy benne igen híg, 's a' rostos sűrűdsre alkalmatlan vér van; a'

merő részek lomhák, a' csontok töredékenyek. De mind ez nem akadályoztatja meg, hogy az illy rossz műszeres alap is — fondo organico — meggyúladjon, 's ez történvén, a' gyúladás itt is fölmagasztalt ingerlés állapotja, 's gyúladáselleni szereket adunk, még vérbocsátást is, hogy ama' kedvezéstelen műszeri hajlam által annyival megkönnyebbített rossz kimenetelnek elejét vegyük; ha ezt elmozdíthatók, — melly legelőbb a' halál oka lesz — akkor a' már előbb is létezett ösmeretlen műszeri minőség marad hátra, mellyet az azombani vagy következő szerhasználás által többé kevesbé szerencsésen ostromlunk, — de melly szerek hatásmódját viszont nem ösmerjük. Tagadhatlanak látszik az, hogy az ingerlő gyógyszerek használata, valamint az ingerelleni ürítőké is, árt, ellenben a' nem ürítő elleningerek, p. o. az ásványsavanyak, a' china nagy hasznuak; de nem úgy használnak mint ingerelleni szerek, hanem előttünk ösmeretlen minőségek által, valamint a' skorbuti rostvegyület is ösmeretlen.

2. A' gyúladás az agy és ideg külső takaróit támadja meg. Itt görcsök, inugrálás, zajos rendetlen ér- és szívverés, izommozgás mutatkoznak a' húzás és nyomás által tett ingerlés miatt, mellyet a' hárttyákban lappangó gyúladási dagály az agyra 's idegekre tesz. Ide tartozók: az agygyúladás (phrenitis), gerinczagygyúladás (spinitis), minden ideglobok vagy a' belső műszereké, p. o. rheumatismus, 'lázos bőrküütések, nádragyúladás, tüdőgyúladás 'stb. ha

az elsőek kívülről befelé nyomultak, vagy az utól-
sók az agy és idegek takaróira terjednek. Bár
milly nagy legyen az itt mutatkozó életmunkásság
gyöngesége vagy bénultsága a' nyomás és öszve-
sajtolás által, mellyet a' meggyúlt idegtakarók
az idegbélre tesznek, a' kór első léptei mégis
elégé tartós gyúladási kórjelek által mutatkoz-
nak. Az érítés erős marad, ha lassú is, a' nyo-
mott agy befolyása meg lévén akadályozva a'
vérkeringés főműszerére; a' kibocsátott vér nincs
a' lobhártya hijával, 'stb. Az álgyöngeség, a' las-
sú életmozgások többnyire hamar mutatkoznak,
ha a' takarók gyúlos daganata nagyra nevelszik,
's itt nem ritkán iszonyú contrastot szemlélünk az
életbádjadásban, mellyet ma mutat a' beteg, 's
tegnap láttuk szörnyű nyugtalanság 's viszzaha-
tás között. Néha igen hamar emelkedik föl a' be-
teg, mivel a' gyúladás azon takarókrul kevesbé
fontos részekre vándorolt, p. o. a' fülnyál-mirigy-
re. Itt a' merészség 's a' gyúladás elleni gyógy-
módban való állhatatosság a' beteg egy szent hor-
gonya, nem úgy mint a' skorbutos dyskrasiában;
's jaj azon betegnek, kinek orvosa az álgyöng-
ség által magát megcsalhatja!

3. A' gyúladás eredetileg vagy kö-
vetkezőképen az agy állományát tá-
madhatja meg. Ezen esetben a' megtámadt
rész fő fontossága miatt csak röviden tartó, igen
gyöngé gyúladásos tüneteményeket veendünk észre,
mivel tudniillik az agy munkássága a' gyúladás
által gátolt vagy elnyomott, 's így ennek befo-

lyása nélkül a' többi főműszerek, sőt az egész műszerzet növényző ereje csökkenni kénytelen. És mivel a' gyúladás minden kimenetele, a' fenét kivévén, növényzést tesz föl, habár azt betegeset is; és mind a' genykatlan, mint új elválasztó műszer, mind a' gyúladt sűrűdése, öszvenőlése 's keményedése beteges növényzésre húzhatók öszve, sőt fölmagasztalt életességet tesznek föl, így az olly rész számára, mellynek idegei nem csak külképen ingereltetnek vagy nyomatnak, hanem állományukban idiopathiásan gyúltak-meg, alig maradhat egyéb kimenetel a' fenénél, p. o. a' Pott fenéjénél; és ha a' középponti agyállomány gyúlt meg, az egész test fenyegettetik a' fenétül. Ezen esetekben az életmunkásság oda van, innét kicsiny a' láz, kevés a' vér sűrűdése. Érvágások ezen betegségben csak igen ritkán 's minden esetre csak a' baj kezdetén szíveltetnek, mert a' többi műszerek, az ezen esetben kisebbített életes öszvehuzódhatásokról megfosztatva 's syncope-tul (mély ájultságtul) fenyegettetve, még nagyobb félelmet okoznak, ha a' természet nekik szánta ingertül megfosztatnak. Ezen esetekben a' gyúladás tulajdon tünetényei gyorsan elenyésző villámokként mutatkoznak, utánok pedig hamar életgyöngeség 's fene (üszök) következik. És ilyenkor a' gyógyíthatás pillanatai rövidek és drágák; de ha, 's a' meddig lehető a' gyógyítás, az a' lobelleni irányzat által ollyan; ingerlő szerek eleinte bizonnyal ártanak, utóbb pedig nemis éreztetnek, tehát érdeketlenül maradnak (L. Tommasini della infiammazione etc. Vol. I.).

Nem ereszkedhetem tovább az olasz körtudományba; mit a' nevében mondtam, az érzékileg megfogható mezején fekszik, 's egy részint talám további sükerteli fürkészést enged-meg és vár *). Midőn az olasz azt mondja, ne ereszked-

*) Dans le système nerveux de la vie animale et principalement dans la pulpe rachidienne, l'inflammation produit très-rapidement le ramollissement et la désorganisation, en raison du peu de consistance naturelle de cette substance. On en obtient rarement la guérison; la mort en est rapidement l'effet; elle se termine cependant quelquefois par suppuration, par le passage à l'état chronique ou par induration. Les particularités les plus remarquables que présente l'inflammation de cette portion du système nerveux sont les suivantes; 1) elle n'accélère presque jamais les contractions du cœur; au contraire elle les ralentit le plus ordinairement; 2) elle diminue aussi la chaleur générale plutôt qu'elle ne l'augmente, 3) les intestins et la vessie ne ressentent jamais son influence, excepté aux deux sphinctères; 4) les poumons et l'estomac ne sont que rarement influencés par elle; 5) elle paraît au contraire exercer une action directe sur le foie; 6) enfin elle prend souvent le caractère intermittent, surtout lorsque elle est chronique. L'inflammation des cordons nerveux n'offre pas, somme on le pense bien, la même gravité; celle du système nerveux de la vie végétative n'est pas connue. *Roche a' Dict. de Méd.* stb-ben. L. Gendrin *Traité anat. des inflammations* etc.

jünk igen messze haszontalan vitatásokba, fűrkészésekbe a' betegségek anyagi vegyület viszonyainak leg belső valójáról; hogy még igen sok vizsgálendő van a' durvább, megfoghatóbb mezején is, hogy az első módbeli vizsgálatokból, ha sükeresek is, eddig csak kevés vagy épen semmi kórjelentés sem csírádzik, az utóbbiból pedig jó 's biztos: ekkor ollyasmit ajánl, a' mit a' mívelt Europa sok részében szívre lehetne venni.

Büntetendő egyoldaluság volna tőlünk azon lázos nyavalyák nem kevesét a' kopasz gyúladásból magyarázni 's a' szerint gyógyítani akarnunk; mindig szemünk előtt tartsuk, hogy más valami is van jelen, mellyet — bár alapösmeretlent — tekintetbe kell vennünk a' gyógyításnál. De reménylhetjük-e az anyag vegyületviszonyának valahai olly fölvilágosítását, hogy szerinte elemtanilag (chemieget) jól vezethessük gyógyunkat? Mi nevedett eddig Puchelt jeles munkáibul a' véreérés dyskasiában, mellyek jobban szemeink elé tették a' köszvény, hypochondria (májkórság) aranyér, némelly ideg 's rothasztó láz távoli eredésmódját 's anyagi valóját? mit használt Hildenbrand Ferencz igen éles észrevétele, hogy a' vér rostója nagyobb részint fujtóbul (azotbul) áll, melly a' gyúlös lázban magasban állatizált 's feszített, a' rothasztó lázban pedig kevesbé feszes és szálékonyabb? Mi szármozott, mondom, mind ebbül, — ha valóság is — eddig a' gyakorlati gyógyszerhasználáshoz? — hogy savitós szereket, kogy savanyukat kell használni! Igen, Tomasi-

ni, Broussais, Armstrong, Lesser, Hildenbrand 's
 többen is savanyakat használnak a' rothasztó láz-
 ban. De ezen gyógmód már előbb, sokkal érze-
 kiebb tünetmények és egyszerűbb észrevételek után
 is állapították-meg. Tudunk-e' tulajdon, biztos
 gyógyítást üzni, az vérben előuralkodó szénő
 (carbonium) 's gyúló (hydrogeyium) szerint? Bi-
 zonyosak vagyunk-e', hogy a' savanyak és hason-
 ló szerek a' vérekes gyúladásban az által hasz-
 nálnak, hogy savítójokat adják a' vérnek? Ki
 ösmeri az illy kórjelentéshez elegendőleg a' mű-
 szeres élet titkos műveit? Ki nem tudja inkább,
 hogy a' chemismusának áltadott testek többnyire
 olly föloldáson mennek keresztül, mellyet műhe-
 lyeinkben nem tudunk utánozni? A' savanyak vé-
 getlenül jól munkálkodnak az egészen egyszerű
 gyúladásokban is, és némelly műszerek vérrel te-
 lése 's a' gyúladás mint olyan, nem csak Toma-
 sini, de talám majd minden jó belátású mostani
 gyakorló orvosok véleménye szerint, az, melly a'
 leg nagyobb veszélyt hordja 's a' gyógyítás főtár-
 gyát teszi azon, valójokra nézve mind eddig ho-
 mályos nyavalyákban, mellyeknél annál gyorsabb
 segedelmet is kíván, minél gyorsabban vonja ki
 magát gyógyhatásunk mezejébül belső kedvezés-
 telen fogatai szerint.

Ez bizonytal egyik a' legfontosabb gyakor-
 lati elvekbül. 'S melly gyakran feledtetik ez el
 a' túlzott való-hajhászás miatt?! az orvos a' be-
 tegágyhoz jó, 's Oken, Friedländer, Horn, Sachse
 's Dulke bölcselkedő lelkébül meritett magas kór-

tudományi nézetei mellett is megijedhet 's a' beteg gyöngesége által elrettetheti magát, 's nem használja azon szert, mellyel sok évek előtt talám Sydenham, ma pedig egy egyszerűbb, sőt egyoldalú rendszerben nevelt elleningerlő megmentette volna.

Semmiben sem kell ugrásokat tenni. A' bönczés élettudománynak végetlenül sokat kell még nyújtania, mi előtt a' növényző élet főmunkáit világosan előnkbe terjeszti, 's annak egyes, anyagi műzőit a' nekik rendelt körben illőleg kijeleli. Talám már tisztában vagyunk a' vér és szívóerek ezéljával 's kölcsönös viszonyával, Panizza, Tiedemann és Fohmann szép munkái mellett is? Kimutattaték-e a' máj és lép helye a' visszánemzés (tenyészés) körében? vagy, hogy egy igen fontos tárgyat érintsek: mint készítetik az üteresvér a' tüdőben?

Nincs helye itt ezen sokat fejtegetett 's vitatott tárgyakra közelebbreül ereszkednem, de föl-szólítva érzem magamat, (ámbar többévi szemtanúja voltam Panizza fontos élettudományi vizsgálatinak és találmányinak) megintem a' kezdő orvosokat az illy tárgy felőli tanítmányok fölöttébb biztos elfogadása 's föltételten elhívése felül, még inkább pedig a' további következtetésekre nézve, mellyek innét eredve a' kórtudományra hivatkoznak. Egy meg épen most jelenő német gyógyszer-tudományban olly biztos beszéd folytatatik az út- és vér-eres, ingeri 's érzéki gyúladásról, hogy majdnem kísértetbe jövünk a' szerző

minden véleményét elfogadni. De én azt vélem 's ismétlem, hogy a' physiologiában végetlen sok hiány van még kitöltendő, hogy igen keveset tudunk a' hajszáledényekről 's különösen: ha vajjon színak-e' a' véretek vagy nem, öszyekötvék-e' a' szívóerekkel? kevesbet t. i. mint hogy ezen föltételre magas kórtudományi épületet rakhatnánk 's dogmás nyelven szólhatnánk az üteres növényzörül, mint merő rész alkotórul, 's a' vérekes nyirkos múzörül mint állthigitóruul.

Az igen is anyagos kórtudós nem ártand többet mint az igen speculáló. Az elmélés pedig minden jelesb főt többé kevesbbé már jó korán hatalmasan magához vonz 's az okásban lévo vagy a' gyakorlást kezdő orvos, megbúvólve 's meglánczolva a' mélyreható, 's meszsze kiterjedő elméletek által, magasságáruul rendesen megvetve tekintle azokra, kik érzékiebb, egyszerűebb útát vesznek. Ez egy eléggé soha nem ostromlandó hiba, mert épen nem tagadhatni, hogy a' gyakorló orvoslás, még az egyoldalú vagy fölforgatott elvek vezérleté alatt is mindenütt tekintetre méltó dologeseteket kénytelen közölni. Minden virágbul gyűjthető méz, legyen bár Rasorismus, vagy homoeopathia, allopathia vagy Broussaismus a' neve.

Talám nem leend érdektelen itt Tomasini több gyógyszer tudományos ideáit magyarázgatni, mellyek közül néhány atyafiasnak látszik Hahnemannéival. „Van, így szól Tomasini, a' gyógyszerekben, mint minden természetes hatványokban

(agencziákban) általános és viszonyias hatás. Jól meg kell különböztetni a' gyógyszer eredeti közvetlen hatását az ép testre, a' másodittul, melly a' betegnek vétetik észre. A' közvetlen süker mindig egy, mert a' szer legbelső hatását fejezi ki, vagy a' legbelső módosítást, mellynek a' műszerzet magát alája veti. A' másod süker különböző a' különbözőféle körülmények szerint, mellyek a' vérbocsátásbul erősítő, a' borból gyöngítő szert csinálhatnak. De általános értelemben véve, a' bor ingerlő szer leend, mivel az ingerlődés mennyiségét nagyítja, a' vérbocsátás pedig gyöngítő, mivel azt kevesbíti. Az alöes a' rheum, tonicus szerek gyanánt tekintetnek, mivel ezen szerek használatának végső sükere igen sok esetben a' physiologiai erő 's a' gyomor löllétének visszatérte, mellyet az ingerlés, étesek, italok túlmértéke rablott-el ezen műszertől. Szinte ilyen a' hideg levegő vagy jeges víz utóljó hatása, a' rendszernek természetes rugékonyságát visszaadó, mellyek a' hőség és dagály túlmértéke alányomtak. Azért tehát valóban a' tonicus szerek közé számlálák is a' hideget. Hasonló történt a' chinahajjal.

Láthatni innét, melly hamisak és színszerűek (empyricus) a' gyógyszerek osztályozásai másod sükereik szerint: tonicus, gyöngítő, nyugtató, izzasztó, (emmenagogum) hősámhajtó, nyító'stb. orvosságokra. Épen ezen irányzat vezet oda, hogy ugyanazon szert a' legkülönbözőbb, sőt ellenébe tett tulajdonságokkal jelelik ki. Így mondaték a'

vas vissza-dugulatónak (dugulat-ozslatónak), mivel a' lép és máj némelly dugulatát meggyógyítja; életalázó 's mérséklőnek mert a' véredények beteges lövését megszelédíti; ingerlőnek, mert az arcnak 's az egész bőrnek visszaadja az elvesztett ép pirosságot; tonicus és gyomorerősítő, mivel sok esetben az elvesztett ét-vágyat visszasserzi; megnyitó, mivel több mint egy esetben helyre hozza az elnyomott kiürüléket; stypticus és összevonzó, mivel olly gyakran állítja el a' nádrai vagy aranyeres vérfolyást, az öszvetorlódásból eredtet. De ha a' vas általános hatásának kutatásába ereszkedünk, hamar elhagyjuk ezen beszédmodot. Valamint a' gyúladás (lob, phlogosis), valójában mindig az, igen különböző tünetényeket szülhet, a' különböző helyek, mű- vagy rendszerek szerint, mellyekben uralkodik; úgy szükségtelen a' vasnak több különféle helyet is adni a' gyógyszerek névsorában; mert különböző hatásának magyarázatához, 's az ő sükerrel való használásához elegendő a' vasat elleningerlő szerként tekinteni, különösen a' véredény rendszer számára. A' beteges ingerlettséget meghódítja, kivált a' véredényben, ez által kevesbíti a' dagályt, elejét veszi, elhárítója a' vérfolyásnak 'stb.

A' dynamicus gyógyszerek között vannak olyanok, mellyeknek ingerlő vagy elleningerlő hatások mellett bizgató erejük van, p. o. a' digitalis, első osztálybeli elleningerlő szer, csön-desíti a' körforgást, kisebbíti a' hevet 'stb., ha-

nem e' mellett bizgatja a' szövetet, mellyel érintésbe jó; sőt még gyúladásba is hozhatja, ha elejétül fogva nagy adagokban nyujtatik. Az illy kellemetlen következt elkerüljük, ha az illy szereket eleinte kis, és lassankint nagyobbítandó adagokban nyujtjuk. A' gyógyszerek illy mellék sajátságokra nem nézés, azok kézmű- vagy elemhatásának nem szigorú megkülönböztetése a' dynamicus tulajdonságoktól, durva ellenmondásokat és végetlen czivódást okozza a' gyógyászoknál. A' gyógyszerek tehát kétfelé osztatnak, dynamicusokra (erőhatókra), mellyek az ingerlékenységet emelik vagy kisbítik — ingerlő's elleningerlő szerek, —'s bizgókra, mellyek kézműszer vagy elemileg hatnak.

A' csupán erőható szerek közvetlen befolyásuk az ingerlékenységre. De valamin az ingerlékenység, mint a' külső behatásokat érező's azokra visszható tehetség, először is az egész műszerzetet illeti, azután pedig minden műszerben és szövetben különösen's tulajdonképpen módosíttatik (megállhatlan ellenmondás az olasz elméletben), szintűgy a' dynamicus szerek, általános befolyásuk mellett az öszves ingerletre, egy másik válogató (electivus) befolyást bírnak e' vagy ama műszernek vagy műszeres rendszernek különös ingerlékenységére, 's különös mód szerű (modalis) hatásképet. Így a' digitalis (gyűszülevél) és a' vas válosztva ingerlik a' vérrendszert, a' rheum a' nyombelt, az aloë az arany-éredényeket. A' módszerű hatáskép fölfogása végett gondold p. o. hánytató's hajtó szereket:

mindketteje főképpen a' bélesőt elleningerli, de hatások módja különböző; mert míg az elsők anti-peristalticus mozgást okoznak, az utólsók által a' peristalticus támad. Ebben áll a' módszerű hatás-azione modale. (Gozzi.)

Az elleningerlő szerek (elleningerek, *controstimuli*) ketté oszlanak: egyenesekre (*directi*) vagy tevőkre, és egyenetlenekre (*indirecti*). Ezen utólsókhoz tartozók: az eledel, a' vér, a' melegség, a' lég 'stb. elvonása. A' sok tevőleg elleningerlő szer közvetlen hatását az ép testre bádjadtság érzése, rosszúl létel, nyugtalanság, lassú apró érverés, halavány bőrszín, borzadás és hidegség, étvágyhiány és csömör, levertség, gyöngeség, sőt néha ájlongás által is mutatja magát.

Magunkat valamely szer tulajdon természetéről jobban meggyőzendők, ezen vizsgálatnak vetjük azt alája. Ha p. o. a' hánytató gyökér vagy a' kénsavas vasag az épen mondott tünetényeket hozták elő 's mi ezeket bor vagy aether által mindjárt elmozdíthatnók, annál bizonyossabb hogy ama' szerek elleningerek voltak, mivel senki sem kételkedhetik a' bor és aether ingerlő természetéről. Így ellenvizsgálatra tehetjük ki a' bort, aethert, ammoniumot, megkísértve: elmozdíthatók e' kórjelei ép emberben a' kétségkívül elleningerlő szerek által, millyenek p. o. a' salétrom, a' borostyán megygy-víz?

Igaz ugyan hogy a' fölöslegesen vett bor vagy más szeszes ital néha azon kórjeleket hozza elő, mellyeket főlebb az elleningereknek tulaj-

doníták, de a' szeszek, minekelőtte a' másod vagy tetsző (?) gyöngeséget okozák, mindenek előtt magasztalt meleget és mozgást hoztak elő; míg a' salétrom, savanyak, hánytató borkő 'stb. az ép testben soha sem hoznak melegség-és erő-érzést elő, a' nélkül hogy előbb gyöngeségbe ne tették volna által; ezen utólsók pedig, 's a' hidegség és csömör gyakran tovább tartanak, az ingerlés jeleinek helyet nem adva.

Az étvágy hijány, csömör és hányás, részök-rül mindig bádjadást okoznak. A' hyperstheniás nyavalya folytában tömötségek-ből sokat veszőknek látjuk a' kórjeleket azon pillanat után, mikor a' beteg csömört és hányásingert érez; innét az elleningerek jó criteriumai. Az ingerlő 's elleningerlő szerek — kivéven a' vér, világ, melegség és más természetes hatmány elvonását — egymásnak átmérőleg ellenébe vannak téve 's mindketten tevőleg hatnak. Mindenik azon élettünetményt hozhatja elő, a' nélkül hogy a' külső jelenés után biztosan meghatározhatnók, ha valljon inger vagy elleninger hatmánya van-e' előttünk. Így p. o. az eszelősség elleningerektől származhatott, vagy a' szükséges életingerek elvonásától, p. o. a' büröktől, nádragulyagyökértől, vagy nagy vérvesztéstől, éhségtől: de szintúgy a' nagy vérbőségtől is, vagy gyúladástól. A' mákony (opium), aether 'stb. az első esetben gyógyulást, a' másodikban halált okozhat. Ez mondható a' nyavalyák minden jeleiről, mindnyája a' két ellenkező forrásból eredhet, 's igen régi, igaz észrevétel az, hogy a' hasmenés, vízkórság, görcs 'stb., majd

ingerlő, majd elleningerlő szerektől gyógyulnak meg: tehát a' nyavalya idoma sokkal kevesbé fontos az alapnál (il fondo) vagy diathesisnél.

A' dynamicus nyavalyáknál van valami, a' mi mindnyájával közös, ez a' diathesis. Ezen fölül pedig minden nyavalyánál van valami tulajdon is; ez az idom t. i. az öszves kórjelkészület, a' nyavalya tanyája, 's a' betegség munkálat módja (processo morbosus) vagy a' kórszabályos állapot (condizione patologica). Szántúgy a' mint előbb mondtuk, az erőható (dynamicus) szerekek általános hatásmódjok van, — ingerlő vagy elleningerlő — és helyi vagy választó. Első tulajdonságoknál fogva, sok betegségekben használható ugyanazon szer, mellyekben ugyan az a' diathesis; de e' vagy ama' rész előtűnő szenvedése miatt örömet oly szert választunk, melly a' megfelelő általános diathesisis hatás mellett befolyását igen különösen e' vagy ama' részre gyakorolja. Ezért választjuk örömet a' húzmos angioitisben a' kénsavas vasat vagy a' savanyakat (a' hideg, vérboesátás, és más célirányos szerrendelés mellett) 'stb., mivel ezek általános elleningerlő tulajdonságuk mellett, különösen víjják a' véredények szabálytalan ingerlettségét.

Ha a' beteg műszerzetet az ingerdiathesisis uralja (diatesi di stimolo) 's minél magasb fokú ez, annál nagyobb adagokban szívelhetni el az elleningerlő szereket, — oly adagokban, mellyek egészséges állapotban el nem hordozhatók. Ha ellenben a' baj az elleninger mértékfölösségé-

ben (*excesso di controstimolo*) áll, olly adagokban adhatni az ingerlőket, mellyek az épet megölnék. P. o. az ép állapotjában két- vagy három grán hánytató borköt nem vehető ember a' tüdőgyulladásban könnyen bevesz hat, nyólcz, sőt húsz és több gránt is; a' hugymenésben pedig, ha az elleninger hatmánya, a' mákonyt húsz sőt több gránban is adhatni, melly adag az egészségesnél méreg. Ezen könnyűsége, mellyel a' műszerzet szörnyű adagokat elszível az ingerlő 's elleningerlő szrrekbül, a' mint az ingerlés vagy elleningerlés diathesise uralkodik benne, az olaszok *tūrelemnek* (*la toleranza*) nevezik.

Sok orvosság egészen sükertelen marad, — így szól Franceschi prof., — mivel nem nyújtatik olly nagy adagban, hogy elhatározó benyomásu lehetne az állati gazdálkodásra. Ezen hatás különbéle az egyének különbéle alkotása 's fogalmassága szerint, mellyet csak próba 's figyelem által mérhetünk meg illóleg. (*Annali di medicina prattica. Lucca, 1824.*) Franceschi egy diabetes esetét számlálja el, mellyben egy nap egy drachma mákonyt ada bé. Még rendkívülibb egy hasvízkorságos eset, májdúgulatból egy 22 éves leányban. A' kőrösbogár festvényt (*Tinctr. cantharid.*) akarám — így szól — használni. A' húgyürítés rendkívül szaporodott, hanem olly nagy túrelem is volt a' szer iránt jelen, hogy 20 cseptül nyálkás vezetöben, 17 drachma adag után lehetett emelkedni egy napra, a' többet még többet elszívelt.

betűnő javulás után családjába visszatérni nem ehajtott volna. Ezen festvény a' legteljesebb erejű volt, mert külsőképen használva hólyagot szítt. Rasori három nagy peripneumoniát gyógyítja szerencsésen meg minden vérbocsátás nélkül, a' hánytató borkő adagát lasankint 144 gránra emelvén 24 óra alatt. (Rasori, delle peripneumonie etc. Milano.)

Minél inkább enged a' nyavalya, annál inkább szűn a' türelem, úgy hogy azon tudólobos, ki nem rég 20—30 grán hánytató borkőt bevön, alig szivel meg fél gránt, ha gyógyulásához közel van. Az ingerlő szerek az elleningerlők sikerét eltörlik, 's megfordítva. Szükségtelennek vélem itten a' tolleranzá-rul tett állításának, fölötti általánosságára 's túlságára olvasóimat figyelmeztetni; de egy részről az is igaz, hogy midőn testünk egy részében nagyon magasztalt az üteres és ideges életmunkásság, 's ebben mintegy concentrálva vagon a' műszerzet minden erőfejtése, más részekre ható ingerek többnyire nagy adagban elszíveltetnek, minthogy a' műszerzetnek ellenhatása (reactiója) azon részben elfoglaltatik; a' mi legszembetűnőbb két antagonismusi viszonyban lévő részeknél. P. o. az aggyúladásban többnyire azon szerek iszonyú adagban eltüretnek, mellyek az emésztő műszerekre befolyók; 's mivel azt vélelve igen gyakran belső revulsio áll, a' szerek kivülről a' hólyagszívás által, a' szerek, azt is gondolom, hogy a' szeti el idejét és betegét, mivel a' szereket illendő nagy adagban.

Én addig szokom nagyobbítani az adagokat, míg a gyógyszernek tulajdon effectusát észre nem veszem, 's ekkor valamivel kisebbítem a' mennyiséget; csak így tartom magamat bizonyosnak az annyira különböző idiosynkrásia és türelem mellett, gyógyszer befolyásomban: „Semmi sem ártalmasabb, mint magát a' gyógyszer tanítványokban megirt adagokhoz szorosán tartani; mert néha 30 grán cicutá egy napban nem annyi, mint máskor egy két grán!“ így szól egy jeles gyakorló.

Dr. Murray békáknak adott csekély porosz-savat (kéklőgyúlsavat, Blausäure); midőn majd meghaltak, egy kevés ammoniummal megdörzsölé a' fejöket, 's azonnal épek, frisek lőnek. Az olasz orvosok elv gyanánt állítják föl, hogy az egyenes elléningerlő szerek hatása által változások történnek az állati rostban, homlokegyenest ellenkezők a' rost azon állapotjával, mellyben és mellyel az ingerlés létez. Tehát az elemrost élete nem csak tagadólag kisbíthető, az az kevesbé ingerletté tehető, hanem tevőleg is, anyagi változás által, melly ellenkező 's rontólag mutatja magát az élet és az inger tartó állapotja iránt. Ezen állapot tehát, mint az elleningerek szüleménye, közvetlen támadása helyérül többé kevesebbé az egész műszerzetben köteles magát elterjeszteni: valamint az ellenkező változások, a' mértékfölös ingerek szüleményei, szinte az egész műszerzetten által elterjednek. „Vettem észre, úgy szól Tomasini, hogy a' hígított kénsavany mindazon esetek-

ben hasznos volt, mellyekben az üterek beteges gyorsan löttek; az észszel megegyezőnek vélemi tehát fölvenni, hogy ebben és az úgy nevezett összehúzóknban (adstringentia) hatalom és erő van, az élő rostot mintegy eltompító 's elaltató, 's a csömör homályos érzete által, mellyet benne, 's így az egész műszerzetben is fölkel, az életmunkásságot mérsékelő 'stb."

Ha az egyenesen elleningerlő szerek hatása igen erős volt, vagy igen soká tartott, a' felelő diathesis (hajlam) támad (L. 74. lap. diathesis), vagy az elleningeriség maradó állapota: valamint a' mértékfölös ingerlés az ellenkező hajlamot kapja következésül. Nem teszi e' ez lehetővé a' műszeri módosítások lételetét az első esetben is? Azon igazság, hogy a' diathesis által kijelelt anyagi változás előtűnt az elemrostban (fibræ elementaris), már az által föltetsző, mivel ezen elleningeres állapot elüzésire nem elegendő a' munkálkodó okok elhárítása; hanem a' leghatatosb ingerek által kell ostromolni, 's néha olly tompa a' rost, hogy ezeket is alig érezi, 's nem csak hogy szíveli, hanem kívánja is. A' bürök, aconitum, digitalis szolgáljanak például, mellyben a' műszerzet nagy adag ammoniumot szívél meg és kíván.

Az egyenetlen elleningerek (controstimoli indirecti) pedig, az ingerek csupa elvonásai, csupán ingerléshijány állapotját szűlnek. Ezen esetben, távol attul, hogy türelem volna az ingerek iránt jelen, inkább a' legnagyobb érzékenység lé-

tez a' physiologicus! ingerek iránt is: nagy erős visszahatástul félhetni, úgy hogy az eledeleket is fő mérsékléssel kell nyujtani.

Az egyenes ingerek (st. diretti) mértékfölébül eredt nyavalyáknál két jelelés elégitendő ki: az első, bizonyos mennyiségü vér kibocsátásában áll, melly a' leghathatosb inger, — az álló ingerlettség kisbitésire: a' másik azt rendeli, hogy az élő rostra olly hatalommal dolgozzunk, mellynek munkája az ingerléssel homlokellenkezésben van, 's innét alkalmas annak középítésire; ezen utólsó szer egyenesen, az első egyenetlenül ható.

Igen hibás volna Brownnal azt gondolni, hogy az általános nyavalyákban, 'a' helyi bajjal, az egész műszerzet a' túlingereltség azon fokán létez, mellyen azon rész áll, melly a' beteg munkálat helye 's a' szabályelleni ingerlést az egész műszerzetre elterjesztő. Az ingerlés terjedelme nagyobb, csekélyebb lehet, de főelve az Tomasi-ni oskolájának, hogy a' tulajdon helyiségen mindig súlyosb az ingerlettség. Sőt a' beteges állapot (condizione patologica) nem ritkán csak csekély térre szoríttatott, míg az egyéb műszerzet különbféle, sőt ellenkező állapotban is lehet. A' szenvedő műszer itt elvonást kívánhat, mellyet a' műszerzet ki sem állhatna. Az illy rendkívül nehéz viszonyban a' választva ingerlő szerekek (stimoli elettivi) nagy becsüek.

Minden gyakorló megösméré, hogy a' vérbo-csátásnak meg van a' határa, ott is, hol legjobban jeleltetik. Gyorsan és nagy erővel hat, mondja

Tommasini — 's az edényrendszert sokkal érzékenyebbé teszi mint az előtt volt, úgy hogy az erős és többször ismételt érvágás után az érverést gyorsabbnak találjuk, míg ellenben az egyenesen elleningerlő szerek, valamíg illő viszonyban vannak az ellenkező diathesisssel, az érverés gyorsaságát folyvást kisbítik. A' vérbocsátás gyakran sok bajt okoz, kivált a' húzmos nyavalyákban, vérhugyban a' gyöngéd, idegszerű, ingerlékeny egyéneknél: az illy esetekben igen hasznos az elleningerlő szerek nyujtása. Vannak vérfolyások, az iszonyú vérvesztés mellett is egyre tartók; vannak a' vérbocsátás által el nem mellőzhetőek, de mintegy varázscsapás által elháríthatók, ha digitalist, ipecacuanhát, chinát 'stb. használunk.

Ha az ingerhajlam az illendő elleningerlők által legyőzeték, 's használatukat mégis folytatjuk, a' szív és erek munkássága gyöngülni kezd, az érítés lassú, kicsin vagy igen gyors lesz; a' melegség alább száll, 's a' borzadásnak, hidegnek ad helyet, tompultság, észelősség, szédelgés, görcs 'stb. áll-be, egy szóval: türelem többé nem létez. Illy esetben az elleningerlők adagát kisbíteni kell, vagy egészen fölthagyni velek; különben könnyen az ellenkező diathesis fejlődhetnék ki 's az ingerek használatát is kívánhatná. A' gyógyszernek nem türetése a' legjobb hajlam-mérő (diathesis-mérő).“

Fontoljuk meg csak ezen utolsó állításokat. Melly nagynak nem látszik a' dolog eset hatalma! milly hatalommal győzi meg a' gyakorlati igaz-

ság a' kopasz elméletet! Én itt az olasz oskola némelly főpontjait emeltem ki, 's mintegy magát szóllatám maga ügyében, megczáfolás, vagy magam és idegen vélemények sokszori közbetolástól tartván. Hozzá Andral pontos ábrázolás-módját használám. (L. a' Dict. de Med. et de Chirurg. prat.-ban: *Contrestimulant*). De mint fáj maga azon gondolat, hogy ezen töredékek számos-ánál csak ezen fölkiáltást kell hallanom: Milly nyomorult, egyoldalú elmélet! nem pedig további méltánylást. Ah, hisz minden ösmertem theoriák 's zárt rendszerek gyöngeséggel telvek 's nem állandók, 's azt vélem, hogy ha csak egynek adjuk magunkat, habár a' legmagasbnak 's legmélyebbnek is, és minden többire félvállról vagy megvetve tekintünk, épen nem mozdítandjuk elő az orvosi tudás és hatás tökélyességit. — Errando discimus, és minden virágbul gyűjthető méz! Magam is jeles Hartmann tudományában neveltetve, magam is lánczolt tisztelője hajdan az ő magas és kiterjedő gyógnézeteinek, 's minden idegen gyógyítás megvetője, — hála sorsomnak! tudományunk magas és világos voltáruul egy sokkal alantibb álláspontra jöttem le, — és a' mint hiszem, a' melly mértékben tudományunk tökéletességirül és biztosságáruul megrendítették, 's az ingerletes rendszer békóibul kibontakozám 's türelmesebb lettem, — több dologeseteket kezdék tulajdonommá tenni; — ki orvosi gazdagságomat csak ezek szerint becsülöm, ha képes nem vagyok is mind világosítani, 's ön e-

szemben öszvehangzó egységekre állítani. Bocsánatot, hogy hasonló sorsot kívánok minden most magát képző társomnak, 's a' mennyire csekélységem megengedi, szerénységre, elfogultlanságra 's világpolgáriságra dolgozom a' tudományban. Az egyszerű esetek, 's a' nyemos közel inductio mezeje nem mutat ugyan fényes, pompás gazdagságot, hanem állandót. Lelkünk, a' mindig élénk munkásságot, mindig éltető eledelt kívánó, hasznos és kellemetes foglalatosságot lelhetne nehéz tudományunk eset-momentumainak kikeresésiben, föl- és öszveállításában is, a' mennyire azok hasonló nemüekké jönnek a' legkülönbözőbb forrásokból. Ez az orvosi gyakorlati igazságok megbecsülhetlen kísértetköve!

Mit használnak az elleningerlők a' concret nyavalyaidomokban? — Engedelmet még, némellyeket mondhatnom azoknak fajszerű gyógyművéből. Itt is Andral rövid 's hüven igaz kivonatát követem.

„Az ásványország majd semmi ingerlő szert nem ad.

A' salétrom elleninger; hanem bizgató ereje is van. Tehát őrizkedve adassék az idiopathicus vesebajakban. Más esetekben adagát egész j $\bar{3}$ -ig emelhelhetni naponkint, czúkos vízben, és pedig j $\bar{15}$ vizet számítva minden $\bar{3}$ salétromra.

Az eczetsavas ólom, hatalmas elleningerlő szer; $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$'s legfőlebb j gránt napjában, igen kis adagokra osztva, sok czúkossal. A' beteg egyszersmind sok málvafőzetet igyék. Mind

ezen őrizkedések mellett is, így szól Tommasini — mindig káros következéseket láttam az ön nyújtásánál, p. o. ónkólikát, néha rendkívüli elfogyást, vagy az újra-nemző műveletek titkon haladó romlását; olly következéseket, mellyeket én az elemi behatástul származtatok. Ez okbul T. igen ritkán adja ezen szert.

A' digitalis (gyűszüvirág) levele befolyását főképen a' vérfolyásra mutatja, vagy az idegrendszer azon részire, melly a' szív mozgásait igazgatja 's a' vérkeringést kormányoz. T. sok kellemetlenségeket vőn ezen gyógyszerben észre, használtatását gyakran tiltókat: 1) Olly erővel hat a' szívre, hogy gyakran vészes zavart, sőt elállást is okoz a' körmozgásban, előbb mint a' többi műszerzetre a' kellő elleningeri befolyást teheté a' gyúlt állapot javulását okozandó. 2) Sükere többnyire későn kapható. 3) Ez soká' állandó, úgy hogy a' nyavalya, gyógyult után is gyakran gyöngeségben marad meg a' műszerzet. 4) Hatása kiszámíthatlan különbözés alá vettetik a' különböző temperamentumok és idiosynkrsiák szerint. 5) Hatása szinte változó a' termette föld, éghajlat, 's még a' beszéd ideje szerint is. Adaga iv — xvi grán, porban, apró részekre osztva, 24 óra alatt.

A' borostyán megygy-viz (aqua laurocerasi) állandóbb hatásu 's jj ʒ-tul j ʒ-ig adható lepárolt vízben, 24 óra alatt.

A' sáfrán hasonló hatásu a' körforgásra, mint a' két előbbi, de választva a' nádra véredény-

rendszerét látszik elleningerleni. Előmozdítja a hőszámot, ha túlingerlés által fölakasztaték, elhárítva azon műszer ütereinek gyúlos dagályát és verését, melly alatt a vérekes, szabályos elválasztások mindenütt zavarvák. Igen jejelve van a húzmos angioitis-ben s öszveköthető a taxus bacata leveleivel, melly hasonló hatásu. A safrán adaga 9 — j3 napjában, a taxus-é 13 — j33. A scilla (csilla), a vas, a colchicum (öszike, kikerics) hasonló hatásmóduak. Az egyszerű vas naponként xii grántul j3-ig adható porban, a kénsavas vas azonban kevesebbé szíveltetvén a gyomortul, legfőlebb 36 gránig adható naponként, fölolvasztva lepárolt vízben, borsmenta vízzel keverve. A csillával j3 — j33-ig emelkedhetni porban vagy kivonatban. Ezen három szer mindig oldó, vérbajtó és húgysegítő, ha ezen kiürítések gátolata a vérrendszer lappangó ingerlésivel függ egybe.

A gyúladásos torlódásokban, a húzmos vér- edénygyúladásban, a tevő vérfolyásban — a vérbocsátás és hidegségen kívül, jó sükerrel adatik a salétrom, kénkő-, citrom-, eczet- és soskasav (acid. oxalicum) az oxymel és oxykratum, a granátalma héja, catechu, kinó, timsó vi — xii gr. naponként három négyszer; a hánytatógyökér tört adagban és minden már előbb nevezett szer.

A gyúlos lázokban más szerek mellett a hideg fürdőbe való bemártást, leöntést, salétromot allövetekben, lágyító főzetekben, a cassiát, tamarindot, kénsavas sodát és magnesiát, az eczet-

savas kálit, hánytató borkőt használjuk iv—xvii gránig iv vagy vi $\frac{2}{3}$ vezetőben, 's Frank porát.

Az agy lázas gyúladásában, az agykérgek, a' látás és hallás műszereinek, a' nyaktájnak, a' fülnyálmirigy, gerinczagy és takaróji, az idegburok lobánál azon szereket használják az olasz orvosok, mellyeket a' lázakban. Azon fölül kivált az agylobnál a' salétromot ajánlják nagy adagokban, a' kénsavanyt limonádként, hideget a' homlokra 's halántékokra; a' durván hajtó szereket nagy adagban és a' belindek vonatot (extract. hyosciami) ii gr—iv-ig pr. d., mint egyetlen bódító szert, melly gyúlt kórokban nyujtható.

Ugyan azon részek húzmos gyúladásában 's forlódásaiban a' dár dany (antimonium) készítményeket adják tört adagokban, a' sisakfű 's bürök vonatát viii grantul fél 3 napjában, zinksavitatot iv grántul xxiv-ig; a' kappanúr (arnicae) virágok porát j3 nehányszor napjában, a' hánytató diót, jj gr. reggel és este, egész xii—xxiv-ig sótt még főlebb is, a' strichninát $\frac{1}{2}$ gránrul jj gránig reggel és este, de egy adagra legfőlebb $\frac{1}{4}$ gránt. Rhus rad. 's toxicodendront porrá törve viii—xxxvi. gr. napjában, és főlebb.

Az idegrendszer még homályosb bajaiban, p. o. a' hysteriás görcsökben, nyavalyatörésben, maniában, ha alaposan vehetünk okul gyúlt állapotot, túlingerlettséget, az olasz iskola által azon osztálybul ezen szerek ajánltatnak:

R é z a m m o n i u m, a' nyavalyatörés ellen, — a' kénes ó egész a' nyálszivárig belképen, vagy kenőcsként magán avvagy bőrökkel a' gerinczoszlop hosszában. Bedörzsölések Authenrieth kenőcsével szinte oda; — belindek vonat zinkoxyddal kötve; — a' gyökönkeport jj3 — iv-ig napjában; igen hasznos szer a' mérték fölös inger-miatti görcsökben, különösen ha vele egyszersmind kielégített narancsvirág-főzetet használunk. A' maszlag vonat vagy a' fekete hunyorgyökér a' maniában; a' bolondcseresnyelevelek pora $\frac{1}{2}$ — j gránig néhányszor napjában kivált a' látideg bajainál. A' pulsatilla (kőkörcsin II — VIII gránig napjában kivált a' húzmos gyúlastuli farkashályogban.

A' lélekző műszerek gyúladásaiban leginkább dicsérik az Olaszok a' hánytató borkőt, mellyből valóban hihetetlen nagy adagokat nyújtanak (de többé még sem Rosori szörnyű adagait) 's tulajdon tapasztalásom szerint, a' legszerencsésb sükerrel. Fantonetti doctortul a' paviai orvosi kórházban mindig szerencsével látám adatni, ha a' melkóros nem szenvedt húzmos vagy lázos gyomor-bélgyúladásban. Magam is gyakran egész xiv gránig rendeltem napjában, hányás vagy hasmenés nélkül erős tüdőgyúladásokban, előretett vérbocsátás után, 's reménylem, hogy utóbb is szerencsésen használandom nagy adagban ezen derék szert, mellynek hatásmódját sok kóreset által bizonyíthatnám-be.

Az ásványkermest azon nyavalyákban VIII gránonként adják egy napon törtt adagban néhányszor, czukorral magán, vagy ugyan annyi salétrommal; de a' süker nem olly kedvező. Ezen szer használatinál az a' czéljok hogy bizonyos rosszul érzést, csömört gerjesszenek, különösen alkalmasat az ingerlés megszelidítésire. A' hányást és erős highast a' mennyire lehet kikerüljük. Ha hasnyitásra szándékozunk, semmi sem jelelőbb mint a' ricinus- (himbojmag) 's faolaj, napjában néhány unczia. A' ricinus és mondola olaj az olasz gyógyszerárókban mindig frissek.

Húzmós melgyúladásokban, kivált csekély diathesi terjedelemnél, csak kis adagokban nyújthatók azon szerek, sokkal czélirányosbak pedig az ipekakuána apró adagai 's a' gyűszűfű. Különbén ezen bajaknál, a' бүrköt, sisakfüt, klórsavas barytát, izlandi moht, bösömény magot, senegagyököt, mésvízet, myrrhát, kénvirágot adják gummi ammoniummal az Olaszok.

A' még rejtettebb és kétértelműbb mel bajakban, az asthmában, melgyíkban, szamárhurutban s.t.b mintegy majd azon szerek használatnak.

Az altest műszereinek gyúlös bajaiban (a' vérbocsátások, allövetel és teljes maga tartóztatás az ingerlő vagy nehezen emészthető étkektül, mellett) használatnak a' hánytató 's hajtó szerek, 's sajnos! gyakran drasticusok is, mint az elleningerekhez számláltak. Ha ezen bajak húzmósak, a' következő szerek legjobbak kis adagokban: aloë, rhabarbara, magán vagy a' mondtakkal egy-

bekötve; földoldó ásványvizek a' forrásnál íva; bürök, sisakfű egyedül vagy calomellel, az erdei vagy mérges saláta sűrített nedve különösen Bordátul ajánlva a' húzmos máj és lépgyulladások ellen xii grántul j3-nál többig; Fowler arsenik olvasztatja az épen nevezett esetben 's a' vele egybekötött nyakas negyednapl lázban. Tommasini azonban májd egészen elállt ezen méregszertül a' könnyen beálló lappangó fogycor miatt; a' klórsavas baryta sokkal alkalmasb és véstelenebb ezen gyógyczélra, kivált a' hogy Brera ajánlja bekenve β3-át j33 zsirra.

Húzmos gyomorgyulladásban, savany elválosztás mellett magnesiát j9, jj grán bá traggal (wismuth oxyddal) naponként néhányszor.

Az altest beleinek gyúlos dugulataiban igen dicsért az eczetsavas káli párolt vízben. Adaga j—j33 i—viii 3. párolt vízben A' Tissot úgy dicsérte tamarindafőzet itt is derek szolgalatot tesz, ha néha néha csömörgerjesztésre néhány grán ipekakuana adatik.

A' simaruba-főzet gyúlos hasmenésekben dicsértetik.

Keleti sáfrán, vassal az elnyomott-hószámos chlorosisban. A' Sabina j9, kevés aloessel jo hatasu az amorrhoeában.

Aranyeres bajokban legjobb hashajtó a' kassia vagy tamarinda salétrommal. Gyúlt aranyerekben semmi sem jobb mint a' gyűszűlevél vagy málna öntet belövése kevés borostyán megvívvel.

A' bürök vagy borostyán-meggy leveleinek kielégített főzetének befecskendezése jelesen hat a' húzmos nádragyúlásban, valamint belülről a' bürök, sisakfű, nádragulya, klórsavas baryta.

A' húgyutak gyúlos bajában a' fanyal kukojcza leveleinek főzete mézsvízzel j 3: terpenin lapdacsokban, myrrha in substantia vagy festvényben szint azon kórokban.

A' nyirk és véredények gyuladásaiban a' nagy foku vízkórságban, digitalis, oxymel colchici, 's a' drasticus hajtók. Ha a' baj szelidebb, beérjük az eczetsavas kálival, scillával és vassal. A' legnyakasabb esetekben pedig adhatni dohánylevél öntetet belképen j-tul fél 3-ig néhány nczia vízben tengerihagymanedyyvel, vagy allövetekben bűz-aszszattal.

A' bőr, a' sejtes és rostos rendszer, a' tókok és mirigyek gyúlos bajaiban; a' húzmos és lázos bőrkiütésekben, a' kanyaróban, köszvényben, mirigy és bujakórokban, skirrhos és exostosisban, ugyanazon elleningeres gyógy mód követetik; de a' következő szerek különös figyelmet várók:

A' köszvényben gvajak-gyánta 's ásványkermes. A' momordica elaterium (ugorkás magrugó, Want észrevételei szerint), valamint a' gummigutti is előhozandó, valamikor a' körülmények megendik. Kataplasmák a' vadóc (lolium temulentum) magvának lisztébül nagy haszonnal tetetnek a' dagadt tagokra. A'

kenyérbélből bürökblevélfőzettel csinált katalplasma, végre pedig újdonszedett 's megtört bürök levelek főzetvén kásába, itt, 's a' fájdalmas máj és lépdaganatban jeles szolgálatokat tesznek.

Az egyszerű vagy bujakóros bőrkiütésekben és rheumatalgiában, *sarsaparilla* 's *smilax aspera* főzetei, mellyekkel egyszersmind a' szikfúvat adatható nagy adagban. Néhány mostani, észrevétel szerint, a' sarsaparilla könnyebb főzete bátran íva naponként 8 — 12 fontig, a' legnyakassabb bujanemű bőrnyavalyák közül némellyeket meggyógyíta. A' *Salvadori* 's *Pollini* főzete, a' *daphne mezereum* (farkas boroszlán) kérgének főzete, fél 3-tul — jj-ig, jj font vízben, lasankint órízkeve szaporítva. Salétrom-savany j 3 j 3-ig egy font vízben, szinte jó sikerű kénkő 's gőzfürdő.

Végre a' mirigykoros daganatokban és keményedésekben, a' klórsavas baryta 's jódsavas káli.

Tommasini ezen elleningerlő szerekkel tart, és beéri velök, „mivel (így szól): 1) csak azon szerek használandók, mellyek hatásmódja ösmeretes és bizonyos; 2) mivel azon gyógyszereket hasztalanoknak tartom, mellyeknek egy vagy más részről nincs igen meghatározott sükere; 3) mivel igen irtódom ösmeretlen hatású szereket adni a' szinte ösmeretlen nyavalyák ellen. A' chinahajt és kénesőt kivévén, minden specificumot (fajszerút) hasztalannak, vagy veszedelmesnek ösmerénk ki.

4) Végre, mértéklétességem a' materia medicá-

ban, így szól a' Parmai prof. gyógytudományi
gondolkozásmódomhoz is tartozik. —

Elve az ő neki: hogy a' therapeutikának
egyetlen része, mellyet okösmerettel és méltósággal gyakorolhatni, — az a' therapia, mellynek czélja, a' nyavalyákban eléggé ösmert és sokféle betegségben közös állapotokat módosítani vagy elejüket venni, — az kevés, de jól ösmert hatásu szerekkel üzhető. — Mivünk, — így szól ugyan az — sokkal szebb előmenetelt tett volna, ha a' betegségek tanulására, ha anyagi 's érzéki alapjok (fondo organico) vagy gyógyítható részök kifürkészésire, beteges sértések összeállítására a' külső kórjelképpel, áldozták 's fordították volna azon gondolkozást, mellyet egészen foglalatoskodtatá az új gyógyszerek keresete, mellyek gyakran sükeretlenek 's néha veszélyesek.“

Az Olaszok ingerlő szereirül kevés mondani való van. Ők többnyire minden betegségben gyúladást vagy ingerlést látván, természetes, hogy gyógyszereik is elleningerlők képében mutatkoznak. De azért nem kell gondolni, hogy a' jó 's szerencsés olasz gyakorlók ma' olly kiterjedten mértéktelenül használják a' vérbocsátást 's a' valódilag gyöngítő szereket, mint munkáik után föltehetnök; mert csak meg kell gondolni, mennyi ingerlő szer használtatik az ellenkező név alatt! A' valóban erős ingerek közül pedig a' lázos, heves nyavalyákban ritkán élnek; 's vélem, hogy Olaszországban ennél fogva láttam kevesebb ideglázt 's ennek, az egyszer eredtnek, szerencsésb gyó-

gyítását, mint ott, hol mindjárt kánfor és pésma vetetnek elő.

Ha kétségtelen, hogy az életerő fogyása a' nyavalyában, okviszonyban áll az anyagi vegyületbajjal, mit reménylhetünk azon szerektől, mellyeknek sükere gyors és elszálló? Mit reménylhetünk a' priori a' mesterkéltségtől, ha egyszer'smind a' szabályelleni vegyületviszony is meg nem jobbítatik? — és még is lehetetlen hinnünk, hogy olly rövid pillanatok alatt, mint a' pésma 's ammonium hatásokat mutatják, az anyag azon föltételező hibái is kedvezőleg változtassanak meg. Az erőket magán, szorosan véve, soha és sehol nem gondolhatom szenvedőknek, és ha — a' mi eléggé csudálatos! — a' látszólag nem anyagi szenvedésnél az élet-mozgásokat a' legnagyobb rendetlenségben találom, csak ezen esetben reménylhetek azon szerektől valódi hasznot, mellyek gyors és elszálló behatást tesznek az életes mozgásra, nem pedig azon kórokban, mellyekben nyilván elő járt valamelly anyagi háborodás, vagy az életmozgásokkal szorosan 's oki öszvekötés által egyre tart. Ennyit a' priori. De részemről gyakorlatilag, a' posteriori is egészen meggyőződtem, hogy az erős ingerlő szerek a' tüdő, agy, nádra-gyulladás adynamicus időszakában, 's általában az úgy nevezett secundarius ideglázban többet ártanak, mint használnak. Meggyógyúlnak ugyan némelly odaítélt betegek, kiknek aether (égény) 's villó (phosphorus) adaték, de ezen szerektől gyógyúltak-e' meg?

Igen sokan útatják magokat a' „post hoc, ergo propter hoc“-nak, ha betegek meggyógyult, de nem olly könnyen, ha meghalt. Annak föltevéséhez, hogy egyik betegemet azon erős ingerek által gyógyítám meg, a' jobbulásnak gyorsan 's föltetszőleg kellene mutatkoznia, 's tartania, mivel ezer tapasztalás tanítja betegeknél 's epeknél, hogy azon szerek hatása igen gyors; ilyen sükert pedig óncsalódás nélkül alig találhatunk azon nehéz nyavalyákban, mellyekben a' műszeri anyag különösen 's mélyen támoztaték meg. Ezen igen nehéz kórok nagy részét én a' legfenyegetőbb gyöngeségi szakban csupán tagadólag vagy revulsivus szerekkel Olaszországban gyógyítani látám 's magam is gyógyítám; és Hildenbrand Ferencz sokkal fényesebb gyógyításokat tesz nagyon mérsékelt irányzatával, (az aura camphorata-val, a'hogy magát kifejezni szokta), mint a' császár város nagy kórházának azon orvosai, kik a' gyöngeségtől félve, mind-egyre hajlandók hatalmas ingerlő vagy erősítő készületet mozgásba hozni. Azon nagy tehetségű klynicus száz alkalommal megintí tanítványait, ne hagyják magokat a' látszó gyöngeség által megcsaladni.

A' kezdetök óta nyilván adynamicus, kevés nyavalyákban; millyenek: a' febris lenta Huxhami, némelly vízkórság, ideggörcs, hullkór (nyavalyatörés), vittáncza 'sth. ha egész lefolytokban semmi gyúladás jele nem mutatkozik — malattie di diatesi dubbia, — ezen kóridomokban, mellyek vagy tisztán adynamicusok, vagy az olasz

tanítvány szerint majd egyik majd másik hajlamhoz tartozók, — az elleningerlőktől legörömsétebb, 's ezen cím alatt majdnem egyedül használt ingerlőszerek: a' bor, az égény (aether), az ammonium, a' pésma, a' mákony (opium).

Az anyarozs elleningerlés tekintetéből, leginkább Spajrani orvos számos vizsgálatai szerint leghathatós szer gyanánt használtatik a' lombardi gyógyászoktól minden vérfolyásban, és pedig többnyire porban, x gr. minden $\frac{1}{4}$ órában, ha sürgetők az esetek. Bizonyíthatom, hogy mind én, mind egyebek gyakran használtuk, mindig gyors sikerünek találván. Nem hiszem ugyan, hogy csupán elleningerével gyógyít, — mert az egész gyógymezőn nem igen hiszek egyébnek a' világos eseteken kívül. Épen oly kevéssé vélem, hogy a' cubeba hatalmas ellenbizgatás legyen 's ezen tulajdonsága által — mint most az Olaszok állítják — a' leghevesb. húgycsőgyenyfolyást meggyógyítja; teljesen arról sem győződtem meg, hogy ezen szer a' húgycső gyúladását a' gyomor nyálkás (takony)-hártyáján okozott ellenbizgatás által szünteti meg vagy szelidíti, mint a' franczia-orvosok magyarázzák; de Hartmann és egyebek, bizonnyal okos osztályozása által, kik a' cubebát gyántás és égényes állórészeiért az igen hevítő szerek közé számlálva, annak használatát a' kankó kezdetében rendszerileg tiltják, el nem hagyom magamat ijeszteni, annak (ha különben a' gyomor jó, 's a' szenvedő láztalan) épen eleinte nagy adagokban rendelésitül, mivel szemlátomást meggyőződ-

tem 's még hozzá rendkívül sokszor, annak kedvező 's majdnem fajszerű hatásáru, — hanem a' mint mondám nagy adagokban, jj-3 — j-3 naponként, mint az olasz, néhány angol 's itt ott már néhány német seborvos is rendeli, rendeltessék ezen szer; mert kevese máskép látszik dolgozni; valamint a' mákony, angol orvosok igazi tapasztalása szerint kis adagokban ingerlő, nagyban pedig erőalázó. (L. Bacot, On Syphilis. Chelius, Handbuch der Chir.) A' theoria fejet kénytelen a' tapasztalásnak hajtani!

Gyöngé vonásokkal megérintvén itt az egyoldalúnak gúnyolt Rasori - Tommasini - oktatását, (melly megengedi ugyan a' dynamismus 's a' műszeri anyag-közi szoros kötelet, 's illy módon a' dynamicus szabálytalanságnak megfelelő anyagi vegyületzavart a' kórokban, de mellette ezt állítja: orvosi kutatásunk a' titkos molecula változás részéru nem juthat biztos gyógyjelentésekhez; azért az műszerzet és annak egyes részeinek ingerlési 's elleningerlési állapotjához 's tapasztaláshoz alkalmaztassuk magunkat főképen) említenem kell még, hogy az olasz félszigetben igen nagy tehetségü férfiak törekedtek egészen ezen elmélet ellenére teljes bölcseségi belátással a' nyavalyák mélyebb műszeri alapjának fölvilágosítására. Ezek közül csak a' jeles Buffalinit említem, ki a' „Saggio di patologia analitica“-ban a' parmai kórtudóst hatalmas

fegyverekkel támodja meg 's theoriában meggyőzi. Oldólag és oktudományilag szigorúan fogva munkájához, megmutatja, hogy minden betegség műszeri-vegyületbeli sértésből veszi eredetét, 's hogy épenséggel nincsenek tisztán dynamicus nyavalyák.

Egyik fő család szerinte a' rend-, viszonyok- (proporzio) 's a' tulajdon természet szabálytalanságában áll, a' másik a' mozgásokban, külső, kézműs, különmemű benyomások p. o. férgek, bélszenyek, szálfka, seb 'stb. által okozva, melly nyavalyák, valójokra nézve, mindig helyiek maradnak, kivéven, ha új, hozzá kapcsolandó műszer anyagi nyavalyára (organicus az ő ér telmében) adnának okot; ezen, igen rendetlen és határozatlan lefolyásu betegségek meggyógyúlnak a' betegítő hatalom elmozdításával. Az első nyavalyák, — az előre járt állati-elem munkálaton, a' belső műszeri vegyületben történők, nyugovók, és pedig vagy a' legfinomabb rostvegyületben, vagy azon durvábban melly a' különféle műszeres szövetekből tétetek öszve, — noha eleinte helybeliek, még is általánosaknak neveztetnek az általánosságra törekvő nagy hajlandóságuk miatt. Ezen nyavalyáknak bizonyos lefolyásuk van, nyomban ketté nem vágható. A' tenyész-munkálatoknak előbb ki kell a' szabályelleni műszeres részecskéket üríteni, és újakat, rendeseket vezetni be, míg a' test teljes épségre jutand. Ebből látható hogy Buffalini igen kedvez a' crisiseknek.

Kórleírása ezen főosztályokat állítja föl: 1) a' műszerek kézműs és elemes sértése; 2) az assimilatio (beazonítás) nyilvános, meghatározható szabályellenisége; 3) elzárt, fajszerű, mindedig meg nem ösmert vegyület-hibák; 4) az életmozgások észrevehető 's meghatározható elhajlásai.

Tovább nem mulathatok Buffalini prof. tanitmányával czelom kihágása nélkül. Ez kezdetétül végéig szoros oktanos (logicus), mérséklett, telve legélesb észrevételekkel 's tagadhatlan igazságokkal, a' tudósok figyelmét megérdemlő 's a' Hartmann pathológiája melletti helyet. De sajnos, hogy a' gyakorlati gyógytudomány kevés gyógyjelentéssel dicsekedhetik a' műszerzet titkos műhelyének kutatásából; és az egyoldalú-theoriás, de finom és tehetséges gyakorlatu Tommasini, úgy szólhatva, orvosi bálványa Olaszhonnak, 's nem csak egyet homályosít-meg, ki bőven 's mélyen ható lélekkel ásta alá tanitmányának alaposzlopait, ki a' fölszíni látkörrel meg nem elégedve az alapra 's a' valóba bé hatni törekedett. Ez figyelmet érdemlő dolog; mert, gondolom, arra emlékeztet, milly keveset tudunk a' nyavalyák valójáról 's a' gyógyszerek valódi hatásmódjáról 's milly keveset vihetünk ebből ált a' gyógyításra; 's milly szerencsések lehetünk az egyszerű, sőt ha úgy akarjuk, az egyoldalú gyógy módnál, mellynek főczélja: az akármelly ösmeretlen vegyület viszony alatt föltűnő 's érzékileg megfogható, mértékfölí vagy zivataros

életmozgásokat lecsilapítani a' teljes műszerzetben, vagy az egyes részekben.

Két nagy hibájok van az olasz orvosoknak; először: hogy könnyen sok vért kibocsátanak, másodsor: hogy nem veszik elég tekintetbe sok elleningerük bizgó hatását a' gyomor-béltakonyhártyára. De ezen hibába a' jelesbek nem esnek, épen kiknek munkái mintegy vérrel látszanak írva lenni. Tommasini nem olly vérszomjas a' betegágnál, mint némelly tanítványai, vagy mint elmélete szerint maga is látszik; de egyszerű, végetlen egyszerű a' bánásmódja, 's ezért hatott úgy keresztül, véleményem szerint, 's ezért áll kiterjedtebben és méltóságosban tanja, mint egy más országban a' mélyen gondolt 's az universum általános törvényeire alapított gyógytudomány. Gondolatom szerint, azt következtethetem az orvostmű történetébül, hogy a' megszűzött bölcselkedési vizsgálatok ezt biztosságtalanná teszik, 's hogy biztos mezejét a' tisztított érzéki vizsgálás 's a' mérséklett inductio proxima képzi. Nem lesz talám fölösleges mondanom, hogy Hildenbrand Ferencz, azon jeles, nagytehetségű klynicus 13 évig ostromlá azon egyoldalú theoriát, midőn Paviában professor volt, — az őt szerető 's ottiléte utolsó éveiben végetlenül becsülő tanítványainak, nyomos német orvosi tant ajánla 's adott elő; hogy Luccában egy német orvos sok év óta egészen elrendelt homoeopathicus kórházat tart, a' nélkül hogy néhány mérföldnyi távolságban csak a' „homoeopathia“ nevet is hallani lehetne; hogy magában

Nápolyban próbául klynicum adaték egy orvosnak a' homoeopathia számára, de a' melly gyorsan hatás és süker nélkülinek ösmertetéek meg; hogy, egy szóval, mind azon rendszerek ellenére, melylyek Paviában, (mint főlebb érintém) Macerátában, Lucca- 's Turinban taníttatnak, az életben még mindig ezen elleninger uralkodik Olaszországban; talám egyszerűsége miatt.

Én hízlekedem azzal magamnak, hogy Tommasini, Rasori 's általában az új olasz reformált oskola elméleti alaphibáit, tarthatlanságait 's gyakorlati rosz fogásait álllátom, 's azt vélem, hogy ezen szoros mutatómányban elő is tüntetém. Nem kerülhetem ki, még itt, a' tudományunk mostani álláspontjához képest, ezen főelveket nézetem szerint az orvosi gyakorló elébe állítani.

Ne hagyja magát teljesen elfoglalni a' természetphilosophiai életnézetektül. Mert bár melly igaz legyen is, hogy mindenütt azon alaperők dolgoznak, olly való más oldalrul az is, hogy számunkra a' nagy és kis világ (makro- 's mikro-kosmus) törvényei kevéssel többek, mint gyöngeségünk 's tudatlanságunk kifejezése. A' nyavalyák kétsarki (bipolaris) ábrázolata kevéssé világos, biztos, és gyakorlatilag alkalmazható még mind eddig.

A' legbelső változások az emberi test elem-anyagiban alig fognak valaha úgy megösmertetni, hogy biztos jelentést adhatnának, 's a' gyógytes-

tek elemi hatása a priori ki nem számítható az élő műszerzetben. — A' diabetes mellitusban — így szólanak — olly fokra szált tenyészésünk alá, melly az alsóbb műszerzeteket illeti, p. o. a' növényeket; melly jelentést ad ez a' gyógyműszerben? — A' rhachitisban (tulajdon értelemben) a' csontok mézsrészek hijányával vannak; a' vas pedig 's a' tiszta légbeli mozgás, talám legbiztosabb gyógyszereink ellene.

Mint az élőkben, mint a' holtakban nagyobb részint az érzékileg észre vehető tünetenyeket tanuljuk, 's azokhoz tartjuk pontosan magunkat.

A' gyomor és a' belek gyakran igen szenvedők fájdalom és láz nélkül, 's a' legtöbb nyavalyákban társ-szenvedésbe húzatnak; ebbül pedig az következik, hogy minden a' műszerzettel heterogéni anyagoktól őrizkedjünk, mihelyt pontos vizsgálat után csak csekélyfoku gyuladást feltűnk is az emésztő műszerekben; mert a' belszerek hatása a' gyomorban kezdődik!

Csak kevés gyógyszert használjunk, 's csak ösmeretes hatásukat, mellyeknek ereje igazgatható, 's a' fő-műszerekben 's a' tenyésző élet legjellesb munkálataiban nyiltan mutatkozik, p. o. olly szereket, mellyek világosan hatnak az agyra, szívre, májra, tüdőre; hasnyál-mirígyre, vesékre, bőrre 's a' bélcsőre, egyenkint vagy többekre közülök egyszersmind; sükeröket pedig, izzadás, epe, hügy 's gan-üritésekben mutatják. Ezen oldalról többé 's többé kellene vizsgálnunk a' gyógy-

szereket. Sok szert használván, keveset vagy egyet sem hozunk tisztába.

Gyógyszereinket éveken és betegeken meg kellene próbálnunk, a' következéseket összeállítani 's pontosan megmérni. Az első próba szükséges, hogy megösmérjük azokat az általános és meglehetősen állandó hatásban; meglehetősen-ben, mert az éveknél sem leendő a' süker mindig ugyanaz, mivel az életmű ugyanazon heterogén benyomásra majd e' majd ama' műszer vagy rendszer által hat vissza, 's azon gyógyszer az érzéketlen száraz bőrűben a' hügy választást emelheti föl, vagy hasmenést, hasrágást, gyomornyomást, főfájást okozhat; míg egy másikban, Kinek lágy, ingerlékeny bőre van, (mellette pedig egészen olly ép) egy bő izzadás által mind azon tünetnyek elmellőztetnek. A' második próba szükséges 's első fontossága, mivel a' beteg testnek igen különböző érzékenysége 's visszahatás-módja van.

Fő figyelmünket azon szerekre függeszszük, mellyeket minden időben 's minden tartományokban bizonyos kóridomokban igen általánosán 's bizodalommal látunk használtatni, bár ha legkülönbözőbb, sőt tán ellenkező theoriai nézetekből is. Megnevezem p. o. a' savanyakat, timsót és hideget a' vér folyásokban; vérbocsátást a' gyúladásokban; hánytató 's hajtó szereket a' lázokban, mákonyt a' fájdalmakban 's görcsökben.

A' gyógyszerek nagy része sokkal gyorsabban, biztosabban és erősen hat a' szigorú ingertelen

eledelek mellett; ingertelen életrend egy fontos föltétel a' gyógyításban!

Épen ezen táplálalmód, nyomosan folytatva, képes a' műszerzetet részint, vagy egészen is átváltoztatni, 's így nyavalyákat gyógyítani. Ha előbb ellenkező életmódot tartánk, föltetszve gyors a' befolyása. A' legidősb indus orvosok életrend által gyógyítottak, 's magok adván a' maga megtartóztatás példáját, rizsvel és liszttel éltek. (L. Strabo, 15, 119 l.)

A' betegségek nagy része legjobban meggyógyul minden gyógyszer nélkül, ha elegendő szabad életmunkásság van jelen, — egy a' legnagyobb és legfontosabb dolgok közül a' gyógyításban! Ezen eseteket illőleg meg kell különböztetni 's ösmerni törekedni, hogy sem hasztalanul, sem károsan be ne nyuljunk háborgatva a' magát gyógyító műszerzetbe, sem henyélés és munkátlanság által okot ne adjunk műszeri elfajzásokra 's öregség - bajokra.

Ezen utolsó pont nagyobb fontosságu, mint hogy megtartóztathatnám magamat néhány szó fölhozásául a' természet gyógyerejéről 's némelly ide önkényt kapcsolódó vizsgálatul.

Ha az orvos annyira jutott, hogy igazilag tudja beteg eseteit életrend és gyógyszererek által gyógyítandókra fölosztani, már egy nagy föladást megoldá; ezután törekedjék teljes erővel. Igen, a' természet erő több nyavalyát gyógyít meg a' műszerzetben mint a' gyógyrendszerek, ha olly kedvező külvizonyokba tétetik, hogy hatását, — ha

még létez — osztatlan és háborítatlanul a' szabályos állapot helyrehozására fordíthatja. P***** báró, egy éles elméjű ember, midőn még csak néhány héttel előbb véleményemet kérte a' homoeopathiáról, nem kis zavarba hozott; mivel a' millió d-része granuli itélet által — — melly mintegy csekélyebb valóság, mint a' naptul a' földre eső sugarak szeglete — ma igen sok láikusnál pártosság-gyanúba esni, 's azon eset is kevesek előtt ösmeretes, hogy a' gyógyszerek hatása az épeknél is végetlenül különböző; hogy azoknak általános hatása nem épen olyan, millyenek sokan állítják: de midőn a' báró azon véleményét mondá ki, hogy az életerővel bíró egyénekben gyógyszerek nélkül kellene a' betegséget gyógyítani, nem tudtam neki pusztán nem-mel felelni. Azt mondtam neki, hogy majd minden heves betegséget, ha mérsékelt fokú, legjobban gyógyíthatni gyógyszerek nélkül vagy legalább legegyszerűbbek által, millyenek a' viz, limonáda, mandolatej, málvathé, 'stb., a' fiatal és erős embereknél; de hogy a' nagy fokúaknál, hol kiváltképen az erős, élénk alkatoknál könnyen támadhatnak háborús ellenhatások, e' vagy ama' főműszer könnyen megtöltetik vérrel, — gyors orvosi segedelem nélkül a' legnagyobb baj történhetik; de hogy ezen esetekben is igen gyakran abban állhat az orvos leghasznosb törekvése, hogy vérbocsátás, hánytató vagy hajtó szer által kiszabadítsa a' természet kötve volt erejét, 's a' tulajdon gyógyítást viszont reá bízza; hogy e' mellett a' húzmos nyavalyák

közül is számosak a' természet gyógyereje által üzetnek leg jobbanel, ha a' beteghozó okokat föltudjuk találni 's a' testet további befolyásoktól megvédhetjük, p. o. az altest bajai, a' mint kitanultuk, hogy mozgás hiányából, bor, kávé, kövér, sós étkek, nedves lak stb. által támadtak, legjobban gyógyíthatók tiszta víz, egyszerű, ingertelen eledel, mozgás stb által, minden orvosság nélkül, 's a' gyógyulás gyakran bámulandó gyorsasággal történik. A' gyógyszerek folyvásti használása, ott létez, hol az elnyomott erők egyszerre ki nem szabadíthatók, vagy a' hol már mélyebb anyagi szabálytalanságok történtek a' műszerzetben, 's ez nem bír elegendő belső erővel; a' mi húzmos nyavalyákban, gyenge egyéneknben, sajnos! könnyen megesik.

A' természet gyógyereje, ezen törekvés a' szabályos állapotra, olly világos a' növényeknél és állatoknál, a' vadaknál, hol semmi orvos szert nem rendel, 's a' mívelt embereknél, épen az uralkodó gyógyrendszerek különbfélesége miatt, hogy csak az elfogult rendszereskedő kételkedhetik benne.

A' szúken gondolkozó Broussais majd minden bajunkat a' gyomorbelgyúladásba szorítá öszve. Ő 's követői tehát nadályokat raknak a' hasra, seghhez, 's gyógyszerkint czukorvizet, tejet, málva főzetet stb. adnak, a' legtöbb esetben; az élelem szűk 's ingertelen legyen 's gyakran tiszta, vagy vízes tejben áll. Az éjszak-németországi, tudós, természet philosophus gyógyász megveti ezt, 's boszon-

codik, és méltán, annak elméleti egyoldalúságán 's mestere mindent leszóló kizárásosszellelémén. De már melly egyoldalú 's túlüzött legyen is ezen tanítás, még is szerinte való 's gyors gyógyulást szemlélttem. — Kit illet itt a' gyógyulás tisztelete?

Számtalan húzmos nyavalyák, kivált olyanok, mellyekben vagy eredetileg, vagy következőként az altest szenved, ha még elfajzást nem okoztak, 's eleterő van még jelen, meggyógyítanak egyedül a' természetelő által, ingertelen 's az emésztési erőhöz alkalmazott mennyiségű életmód által, és pedig többnyire jobban gyógyítanak-meg, mint ha gyógyszerekkel özönöljük-be, ingereljük, kinozzuk a' szenvedő belet. Szóló példa gyanánt magamat hozhatnám-föl, ki 16 hónapig gyógyítottam hires professorok, gyakorlók által egy irtóztató nyavalyában, melly, véleményem szerint is húzmos gyomorgyulladás vala, fekélyképzéssel. A' leg nagyobb vígyázattal próbálák rajtam az ezen esetre legjeleltebbnek vélt gyógyszereket, 's mindnyáját vagy süker nélkül, vagy káromra. Kérlehetlen éhdü kisztete az evésre, de majd minden kanál levest ki kelle hánynom. Vázzá soványodtam lasúdanként, nem mozgathám tagjaimat szabadon, lábaim dagadtak, míg (lát sz ó l a g) az úgy nevezett colliquativa (fölldós) highas háborgata, semmi szer által nem szelldíthető. Mindenektől elveszettnek vélt, a' halál vázképe, mellynek közel megjelenésire nőmet H... professor előre-készíté, orvosi függetlenségemet megkapám, (mellyrül előbb nagyobb résztint

kedveseim tekintetéből lemondék): 's most többé semmi gyógyszert nem vettem be. Tehén tej, eleinte vízzel hígítva (mert különben kihánytam), ezután tiszta tej, lassanként szaporodó mennyiségben 's Mödling tiszta tavaszi levegője hamar lábaimra állítottak; utóbb kiterjedtebb életmód járult hozzá, mellyből azonban minden fűszer és hevítő italok, p. o. kávé, bor, stb egészen száműzettek. Már most két teljes éve hogy egészen homeopathicusan élek — sit venia verbo — magamegtartóztatási csuda minden barátjaim előtt, 's igen nehezen válandok ezen életmódtul-meg, melly testi javamat előmozdíti 's elzordonult elmémet az életörömeinek viszont megnyitá.

A' gyógyító természeterő 's az életrend fontosságának kérdése tehát csak igenlő feleletet szível-meg; 's adná Isten, hogy minden orvos szívére venné ezt, 's rossz helyen ne bántanak a' nyavalyát folyásában, ne háborítanak munkájában azon isteni gyógyítót. Igen távol legyen itt is tőlem az általánoskodni akarás, mert hiszen főlebb jelentém már, hogy gyors és hatalmas orvosi belényülés nélkül gyakran a' halál 's még többször húzmos gyógyíthatlan baj azon betegségek következése, mellyek illő gyógymű által biztosan és gyorsan elmozdíthatók lettek volna. Ez mondható különösen az erős heves gyúladásokról, mellyekben megfelelő vérbocsátások, hajtók, hánytató borkó, calomel 's mákony néha csudát tesznek 's váltólázokról (febres intermittens), mellyekben némelly keserű kivonatok, oldó

szerek, ritka 's mérsékelt adagokban, a' könnyen megtörténő rejtett és nyakas máj és lép bajak ellenére olly jóltévőleg munkálódnak, 's olly gyakran a' fojtó chininnél alaposabb 's állandóbb gyógyulást eszközlenek. Az illy eseteket amazoktól megkülönböztetni az orvos nagy föladása, hogy szükségtelenül mesterkélve 's elmesterkélve a' természetet föl ne háborítsa gyógyhatásiban, vagy semmit nem téve okozzon bajt.

Vannak azonban orvosok, kiknél az úgy nevezett hősszerek mindenök - mindenben; ezekhez szólhatna rég bemohosult sírjából Hoffman Fri-drik: „A' legteljesebb őszinteséggel vallhatom-meg, hogy több mint 50 év óta, mellyek alatt számtalan beteget gyógyítottam legjobb sikerrel, mindig szigorúan őrizkedém minden erősen dolgozó szerektől, legyenek bár ürítők, csilapítók, áltmozditók, mind a' heves mind a' húzmos nyavalyákban, mind a' gyöngé mind az erős egyé-neknél, 's hogy Isten segedelmével győzni szerencsém volt, egyéb gyógyszereket nem használ-va, mint a' legszelídebbeket, biztosabbakat 's mellyeknek jó hatását a' hosszú tapasztalás bebi-zonyította; a' mi valóban türelemet és az idő sege-delmét kívánta“.

Mintegy kisztetve érzem magamat minekelőtte kezemből a' tollat leteszem, befejezőleg a' gyakorló orvos nehéz álláspontját vizsgálni; a' mennyire a' gyógytudomány — mert nehéz és tökélet-

len ez — és más részről a' közönség sok nehézséget vet elébe vitául. Mivel az orvos is csak ember, őrizkedni fogunk, ne hogy az orvosnak számoljuk hibául-be a' gyógytudomány hijányát 's gyöngeségét, 's a' közönség gyöngeségit 's tulajdonságait; őrizkedjünk a' gyógymű gyalázásitul, ott, hol a' hiba az orvoson vagy a' közönségen fekszik. — A' közönségnek valóban soha sem kellene szeme elül elveszteni az orvos iránti szelídséget 's igazságot, mert feladása nehezen oldható, 's csudát tenni nem emberi dolog. De minden orvosnak is kötelessége volna, tanulása kezdeténél fogva hivattatása egész kiterjedésivel megösmérkedni, hogy erejét minden oldalrul mozgásba hozhassa; ezekkel pedig nem bíró legjobbat tenne a' templom küszöbétül visszalépni. A' gyógyítás tudománya végetlenül nehéz 's egyre igen tökélytelen; az elsőn senki sem kételkedik egy könnyen, a' másodikat pedig nem könnyen tagadhatni. Igen, a' tudományunk, kivált pedig rendszereink igen telvék gyöngeségekkel 's én azt állítom, hogy a' jó orvossá levéshöz elmellőzhetlenül szükséges a' tudomány tökéletlenségérül meggyőződni! Ezen előre föltevés nélkül majdnem kikerülhetlenül egyoldalú rendszerekkláv vagy vakmerő természet-zavaró lesz az orvos.

Bizonyyal kívánható volna, hogy minden magát nemes rendeltetésünknek szánó, még tanuló éveit alatt az egész gyógytudományt mintegy átlölelni tudná történetileg 's philosophiailag, melly annak történeti tanulása által legjobban elérhető.

Mert valamint az emberek történettanja, minket az embert minden oldalról legigazabban megösmerni 's közöttök elfogultlan, biztos lépésekkel mozogni tanít, 's böcselkedőkké tesz, úgy a' gyógymű története, azt valójában 's kiterjedésiben állítja szemünk elé 's elfogultlan, nyomos, böcselkedő orvosokká tehet. Elkészítve jó általános alapnézetekkel a' gyakorlati élet elkezdése előtt, könnyebben megmérkőzik a' kezdő practicus a' tudomány nehézségeivel, pályáján vígyázóbban és biztosabban mozog előre, magát több oldalulag kimívéli 's hihetőbben szaporitandja a' nyílt elméjü, rendszertül szabad orvosok számát.

Bizonyosan nem következik az, hogy a' nem szigorúan rendszeres orvos, rendes ne legyen; — mindig azokról szólok, kik az esetek egész számát erőltetve egy rendszeres egységre akarják húzni, 's így számtalan dologesetet, főelveik szerint magyarázhatlant vagy még talám ellenmondásosat, inkább elrutítanak, mint elméjük csinálmányán hézagot vagy homályt hagynának. Így p. o. a' mi időnkben néhány olaszoni elleningerlő, minekutána minden kórt ingerlés és elleningerlés rendszerébe húztak öszve, hogy magoknak ellent ne mondjanak, az előttök is elkerülhetlen kámfort, chinát, arnicát stb. az elleningerek közé teljes szórszálhasogatással bedugták, — paláskodást űztek a' dolgokkal, játékot a' szavakkal, hogy rendszeröket megörízzék az inconsequenciától!

Valóban azt vélem, hogy jó gyógytudomány-történetes előmívelés mellett a' tanulók könnyebben 's gyakrabban oknának mérsékléshez és önálláshoz, többet fognának olvasni 's mélyebben itélni, így pedig a' valódi gyakorlók száma, — nem az empyrikusoké, hanem a' tanult gyakorló orvosoké — hihetőleg szaporodnék. Így a' célirányos pallérozodás útja kétség kívül megkönnyítették, mivel a' tanuló minden idők valódi pragmaticus munkáihoz vezetették; 's a' tudományi pallérozottság szint olly szükséges az orvosnak, ha nehéz álláspontját méltán megakarja tartani, mint a' beteg ágy melletti vizsgálás 's a' szorgalmas halott-fürkészes. A' világosan látás 's igazán vizsgálhatás végett, eléggé fegyverkezve legyenek az ide tartozó műszerek. A' nem tudós ott gyakran semmit sem veend észre hol a' tudós egész tárgybeli gazdagságot szemlél.

Rövid életünk mi a' betegségek végetlen csoportja mellett! mit láthat egy emberkor! Azon orvosok irományai nélkül, kik, a' sir nemrészei, élnek a' háladatós ivadék kezében, vagy soha nem jutottunk volna gyógytudományhoz, — így szól Zimmermann — vagy minden ostoba fő, félistenné lett volna. A' mit ezer fő hajta az idő folyamában végre, azt egyes ember bizonylyan nem való síthatja, nem gombolyíthati ki magából, mert ekkor több volna, mint az emberi nemzet.

A' tudás kifejlése lassú, de biztos menetelt tart; szenyektül kísértetve jobbról 's balról, közepén megy az igazság, mérsékelt gyorsaságot

tartva, de még is mindig előre. Az ugrások többnyire elenyésző tünetények. Minden a' múlt nemzetségektől adottat elhajítani, halhatatlan eldődeinktől a' valódi vizsgálat lételet egészen megtagadni, mint Broussais 's más reformátorok ma tettek, olly elbizottság, mellyet alig magyarázhatni szemtelenség 's kincsvágy által jobban ki, mint fanatismusos vakultsággal. Az illy urak olly nyomorúságig lealacsonítják az emberi nemet, hogy ennek a' pusztító pestis sokkal érdemeltebbnek látszik, mint bizonyos mindent gyógyító orvosok.

Szerencsénkre a' dolog nem áll olly rosszul! egy bölcs pillantás a' történetekbe, vigasztal bennünket. A' gyógytudomány nehéz, de a' sokak közt hihetőleg mindig lesznek jó orvosok is. A' dolgok menetele, mint eddig, úgy ezután is előre haladand; lesznek (gondolható) mindig rendszer kovácsok, de egyszersmind hű természetvizsgálók 's leirók is, a' gyógymű azon valódi kincstárát szolgáltatandók, mellyek a' természetet és dolgokat tulajdon fényökben és árnyékokban látatandják, — kincstárok, örök természetképeket foglalók magokban, letörülhetlen betűkkel irtakat, mellyek addig magtartják valódi becsöket, míg a' természet törvényeihez hű marad, az ember lelke teste pedig változást nem szenved.

Nem a' mesterkéltségekhez kell magunkat tartanunk, hanem épen ezen elronthatatlan munkákhoz a' halhatatlanság előtt szentekhez, legyenek bár holtaktul vagy élöktül

irva; és segedelmök által, lelkesítve igaz és szerény szellemöktől, szabadon a' korlátozó rendszerektől, újaktól, óktól, magunk vizsgáljunk, fürkésszünk, 's hassunk nyiltan, önállásulag, korláttalanul. A' történetírás, ezen biztos vezető mindenben ha olvassuk és jól értjük, megösmarkedtet minden volt gyöngeséggel és bódulással, hogy megelégednénk a' pontos vizsgálással és hű fölvétellel, a' magyarázgatódzásnak nem sok helyet engedve, 's elménket a' szigorú inductiók határaibul ki nem röpítve. Így állásunk nehézségit a' mennyire lehet magunknak 's követőinknek könnyebbítendjük a' tudomány oldaláról.

De a' gyakorló orvos végetlen nehézséget lát a' közönség részéről is, küzdni kénytelen a' különbözőféle míveltségű, erkölcsiségű, testre lélekre nézve sokféle sajtáságu emberekkel. Melly szükséges az orvosnak ez oldalról a' teljes kiterjedésű világ 's emberösmeret! Ha, a' dolgot rövid és concretté teendő, csak a' különböző, ugyanazon betegségű egyének mondásainak különbségét említem meg, egy legnehezebb pontnál vagyok a' gyakorló orvos számára.

Ezen kérdésre: „Van-e' kegyednek fő-fájása?“ hasonló állapotban különböző egyénektől vagy azon embertől is különböző idő 's elmeállapot szerint illy feleletek jőnek: „irtóztató; mintha a' fejem el akarna szakadni; igen kevés; ah, majdnem mindig; néha; türhető; a' főfajás legkisebb.“ Mi történik most az orvossal? Különböző míveltsége, szeszélye, kedve, bátorsága, félelme, túze,

részvétele vagy érdeketlensége szerint mindegyik félelet különböző hatást tehet benne, 's a' nélkül hogy gyakran észre venné, egész betegkérdezése ide vagy oda vezetetik 's a' beteg is e' vagy ama' további vallomásra biratik', melly nem a' legtermészetesb és igazibb. A' betegkikérdezés kezdeténél való látszalmas részvétlenség elegendő némmelly betegnél, őt baja túlpanaszlására sarkalni, míg egy másik az által szótalan lesz; az igen meleg részvétel amazt annyira elíjeszti, hogy magát is megcsalni akaró, szelédobbnek rajszolja a' baját, a' másikat pedig állapotja legmelegebb 's élénkebb rajzolására ingerli.

Ezen tárgyul sok ívet lehetne beírni, 's valóban ez az orvosi gyakorlatban sokkal fontosabb szerepet játszik, mint vélhetnök. Hány, nem elégé erős lelkű, vagy független életviszonyu orvos áll el a' jól ajánlott szertül, mivel a' beteg 's körüllevői iszonyodást mutatnak iránta? Az orvos erősen álljon gyógy-véleményén, rendíthetlen legyen ha dolgában bizonyos, — ezt mondja a' közönség. De hány esetben van teljes bizonyosság? 's fölteszem: egészen bizonyos vagyok a' vérbocsátás célirányosságáru' 's mellözhetlenségerül a' gyúladásban; de nem lehet e' ennek foka olly magas, 's minden mellekkörülmény olly kedvezéstelen, hogy halál beáll a' legjobb gyógyítás mellett is? Csak nemrég hivattatám egy tudósorvos asszonysághoz: „Igen erős asszony volt, de A. doctor kétszer rendele néki érvágást, 's a'láz és gyöngeség nevedett. Újra vért akara bocsátani, de bizodal-

mamat elvesztve B. doctort hivatám, ki eleinte szintén nadályokat akara rakni, de midőn megmondám neki, milly rosszul ütött ki nőmnél az első vérbocsátás, elállott tőle. Most hat hét ólta látom, hogy a' dolog egyre rosszabb lesz, tehát kegyedhez folyamodom, 'stb.“ Így beszélt a' beteg nő férje. — Teljesen meg vagyok győződve (felelém én), hogy azon vérbocsátások nem csak czéliránytalanok nem voltak, hanem ismételendők is, mint a' legjobb, legbiztosabb szer.“ — „De hát miért ált-el tőle az orvos? Hisz, én nem értek a' dologhoz, az én szavamra nem kellene hajtania, ha dolgában bizonyos.“ — Így és még rosszabbul viseli magát néha a' közönség!

Épen nem czéliránytalan a' tövises pályánkra először lépőknek föladásuk nagyságát és nehézségét fejtegetni, hogy ne csak a' meztelen gyógytudományt, hanem magokat, a' világot és az embereket tanulják szorgosan, gyakorlatilag minden tulajdonságaikkal együtt. Minden orvosnak Lavatter és Scott Walter tehetségeit kellene kívánni! mellyek mellett még sok súlyos tulajdonságokra van szüksége. Milly szükséges és nehéz a' betegházban meleg emberszeretetet kapcsolni a' hideg szilárdsággal 's tartós kedvvel egybe! Milly nehéz a' közönség balitéleteivel küzdeni! 's illy nagy különbözésben rajta uralkodni! Mérséklés és tűrődelem szükségesek az orvosnak mint elszánt-'s állandóság: ezen vonatok egyike sem hibázhatik képében.

Kevesen, — ritka úszók a' szörnyű habokban — ajándékoztattak-meg a' természettől mind ezen adományokkal, a' gyakorló orvos tündökléséhez megkivántatókkal. A' legkülönbözőbb embereket a' sokféle viszonyokban, testi- 's elméileg könnyen és igazán fölfogni, rájuk nem csak természet- hanemelmeszerűen is hatni: ezt nem a' rendszerek tanítják! Erkölcsileg jó 's emberbarát lenni sem az iskolában sem a' betegágynál nem tanulható; a' kutató elmét 's a' gyakorlati tehetséget csak a' természet adá. A' ki pedig mind ezt szerencsés mértékben és öszvehangzólag bírja, azután jó intézetekben az alapul szolgáló boncz- és élettudományt teljes szorgalommal magáévá tette, végre pedig rendszer-rabbá nem levő járul a' betegágyhoz, a' vigyázata alatt megholtakat bonczolni tudó 's ható: ez lesz minden időben és mindenhol az emberiségnek használó orvos. Ez nem hirdetend 's munkáland ngyan kis készületével minden nyavalyában gyógyulást, sőt szerényen meghajtandja magát a' természet hatalmas gyógy ereje előtt 's gyakran csupán vezetője 's szolgálja lesz, 's ez annyival inkább, minél többet látja: hogy a' legkülönbözőbb 's gyakran egymás ellenében ellenségesen álló rendszerek szerint gyógyított nyavalyák is többnyire meggyógyúlnak, 's csak egy része szorul az illő életrend mellett elkerülhetlenül az orvosi belenyúlásra.

Munkámat befejezem. Célom volt, a' gyógymű mezejéből némi pontokat kiszemelnem, 's fon-

tosságokra kivált azokat figyelmeztetnem, kiknek lelke még szabad 's a' jól szánt benyomás fölvételére alkalmas. Bár adhaték előremozdítást, nehéz tudományunk lelkéhez 's az időhöz alkalmaztat! Ha úgy nem sükerült, gyöngeségemben a' hiba, — a' cél becse azért semmit nem vesz-el.—

Ezen futtában tett, de jóra irányzott intésekből keveset alkalmaztaték Németország gyógytudományára; a' seborvoslást is csak gyéren emlitém. Az elsőt az mencse-ki, hogy a' közel fekvő némethonbeli nagy orvosok és gyógy módok nálunk úgy is többnyire ösmeretesek 's azokban nevelkedünk, 's az én véleményen az: bogy, nem kell igen beszorúlkozott vagy kizáró lenni, hanem minél kiterjedtebben csatangolni-bé a' tapasztalási tudomány bő mezejét. Ha a' viszzataszító balitéletek helyébe tőrödelem, ha a' lekorholó dogmaticus elbizottságéba mérséklés és szerénység lép: akkor kináland minden virág mézzel; — 's Broussais egy oldalu hibás tanításának 's a' controstimulusnak adtam rövid rajzolata, hasznos következeseket hozand a' tőrödelmes, philosophus gondolkozónak.

A' chirurgiának azért engedtem csekély helyet, mivel róla (mellyet igen magasra helyheztetek 's egész hajlandósággal gyakorlok) tulajdonképen igen is sok mondani való volna, ha csak egy kevéssé akarnék a' tárgy valójába 's fontoságába ereszkedni, 's még ma bizonynyal ezen munkácska kevés ollyannak szeme eleibe kerül, ki valódi seborvos. Egyébbiránt sokkal méltosá-

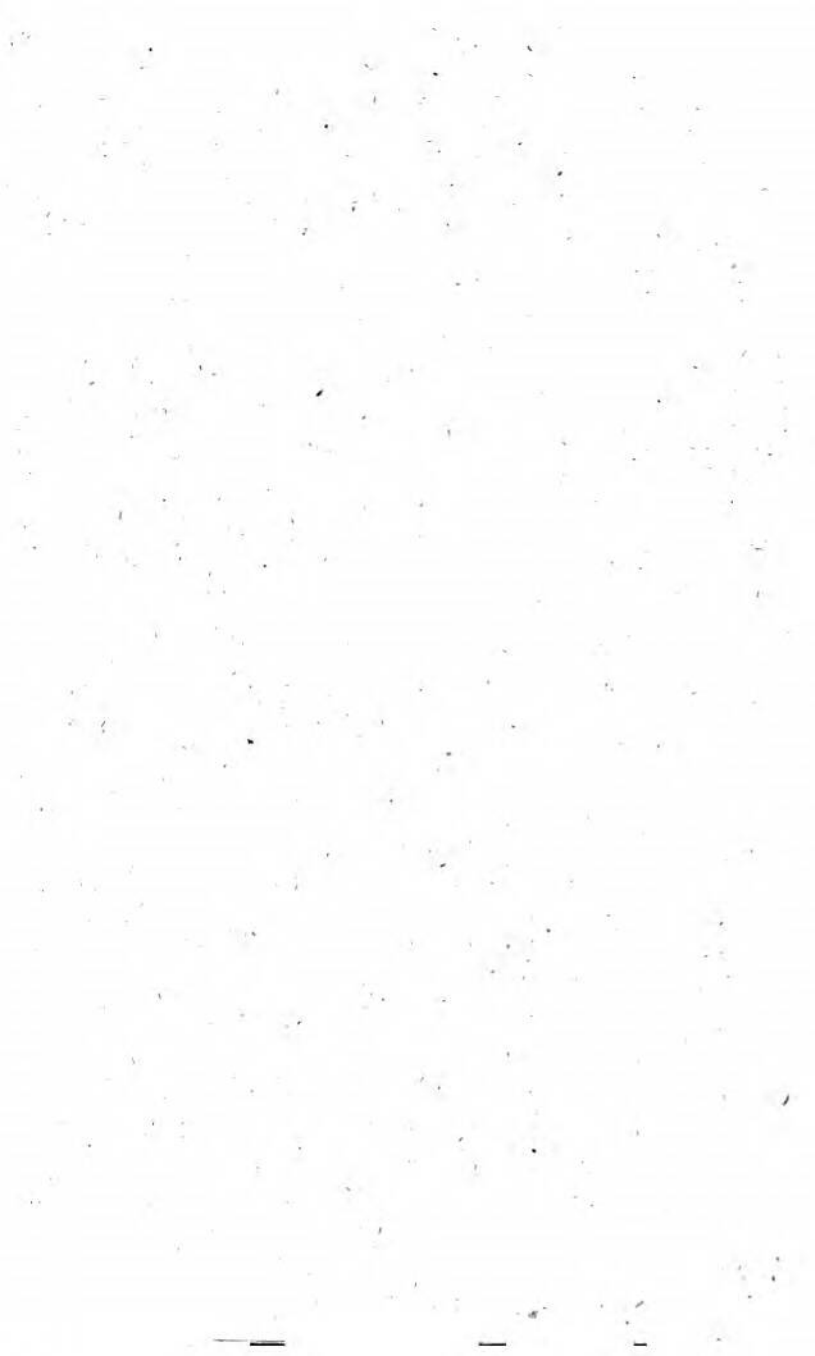
gosabban és biztosabban áll ő, mint testvére, kivált, hol ettől elválasztva nincs. Ez mondható főképen Frank, és Angolországgrul és Lombardiáról is, hol Bramhilla ideje olta senki sem bocsáttatik a' chirurgia tanulására, ki valamelly kézi műhelyben dolgozik. A' paviai boncz-tanító intézet jeles 's chirurgusok számára egész Europa szemében példa gyanánt álható, — (melly dicséretet Berres híres bécsi professor szájából hallottam 's itt annyival nagyobb örömmel mondom-el, mivel több évig volt szerencsém Panizza prof. barátságos vezetése alatt a' chirurgicus boncztudományban magamat gyakorlanom) — 's mind ennek daczára is, Scarpa, Assalini, Paletta, Vaccà Berlinghieri olta senki sem támadt Olaszthonban, ki magát olly magas dicsőségfokra emelte volna. — Ez igen nehéz Frank-ország közel léte miatt, melly ma igen sok jeles chirurgussal büszkélkedhetik, 's ennél fogva a' közeleten nem könnyű dolog tulajdon nevének fényt és meszszehírdetést szerezni. Ma Olaszthonban vakmerő, bátor operátorok nem sokan élnek, de végetlenül sok ügyes, mivel chirurgus van, a' megkivántató orvosi 's seborvosi tudományos műveltséget bíró, — és ez a' fő dolog; mert ha a' legvakmerőbb operációt a' legnagyobb tökélyvel megtettem valakin, de a' legjobb orvosi ösmeretekkel nem bírván, képes nem vagyok a' gyógyulást eszesen végrehajtani, valóban igen keveset tettem betegemnek.

Egy nagy igazság az, hogy valamint az orvos végetlenül sok hasznot húz az úgy nevezett

külbetegségek vizsgálatából (az élettörvények egysége miatt a' műszerzet belseje 's külsejében); úgy és még sokkal inkább szükséges a' seborvosnak a' legteljesebb orvosi ösmeretek birása, — néki szint-úgy orvosnak kell lennie, mint seborvosnak. Ezt általában megösmerék már a' mívelt Európában, 's a' külső, belső, sebészi 's gyógyászati betegségek szigorú elválasztása, tökéletlen, a' természetben nem létező erőltetett munka. Mert a' test minden része ugyanazon törvényeknek engedelmeskedik; egyik legszélső végtől a' másikig azon műszeres rendszerek futnak 's csatolódnak egybe, minden részek öszveköttetése által tevők egy egészet, — *Consensus unus; consentientia omnia!* a' nagy Hyppocrates szavai, az ide is illők.







Österreichische Nationalbibliothek



+Z1

